

สรุป 10151

หน่วยที่ 1 : พัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ในดินแดนประเทศไทย

ตอนที่ 1.1 ข้อพินิจเบื้องต้นเกี่ยวกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

การศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ควรจะมีความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับขอบข่ายและความหมายของ “สังคม” และ “วัฒนธรรม” ดังนี้

สังคม → กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ในชุมชนร่วมกันเป็นเวลานาน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันมีการกำหนดแบบแผนการดำเนินชีวิตที่ยึดถือร่วมกัน

วัฒนธรรม → แบบแผนการดำเนินชีวิตที่สร้างสรรค์ขึ้น

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1. สภาพภูมิศาสตร์
2. ด้านวัฒนธรรม
3. ปัจเจกบุคคล

1. สภาพภูมิศาสตร์ ที่มีผลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของไทย มี 3 ประการ ดังนี้ การเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์เกือบทุกภาค เปิดกว้างต่อการตั้งถิ่นฐาน มีการผสมผสานด้านเผ่าพันธุ์และวัฒนธรรม จนพัฒนาเป็นวัฒนธรรมไทยในปัจจุบัน การเปิดกว้างต่อการรับวัฒนธรรมอื่นจากต่างประเทศ เนื่องจากทำเลที่ตั้งของประเทศไทยติดต่อกับดินแดนอื่น ๆ ได้สะดวกทั้งทางบก และทางทะเล รวมทั้งได้ใช้ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลด้วยการเป็นดินแดนเปิด ทำให้มีศักยภาพในการปรับประเทศให้ทันต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงที่หลั่งไหลเข้ามา

2. วัฒนธรรม ภาพรวมของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม มีข้อสรุปดังนี้

ลักษณะของวิวัฒนาการทางวัฒนธรรม

หาพื้นที่ที่เหมาะสม → ตั้งถิ่นฐาน → มีภาษา → ขยายชุมชนขนาดใหญ่

มีความเชื่อ, การนับถือผีสางเทวดา

พิธีกรรมต่าง ๆ เทคโนโลยี ใช้ในการแก้ปัญหาการดำรงชีวิต หัวหน้าชุมชน

พัฒนาเป็นเมือง → การจัดระเบียบการปกครอง → สร้างสรรค์งานศิลปะ

มีการจัดระเบียบสังคม งานศิลป์ การจัดระเบียบเศรษฐกิจ วรรณคดี, นาฏศิลป์ ศาสนา พิธีกรรม เพลง, ดนตรี จิตรกรรม, ประติมากรรม สถาปัตยกรรม การละเล่นพื้นบ้านต่าง ๆ

3. ปัจเจกบุคคล ได้แก่ ความรู้ สติปัญญา ความสามารถ ประสบการณ์ และเหตุผลส่วนตัวที่เกี่ยวข้องพฤติกรรมและการตัดสินใจของมนุษย์ในสถานภาพต่าง ๆ กัน

ตอนที่ 1.2 จากยุคหินเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์

1.2.1 ยุคหินในดินแดนประเทศไทย

ยุคต่าง ๆ ในดินแดนประเทศไทยแบ่งเป็น **ยุคหินเก่า** **ยุคหินกลาง** **ยุคหินใหม่**

ยุคหินเก่า มีอายุระหว่าง 500,000 หรือ 200,000 ปีถึง 10,000 ปี มนุษย์ในยุคนี้รู้จักใช้หินนำมากระเทาะแบบหยาบหน้าเดียว “แบบสับตัด” มีขนาดใหญ่อาศัยอยู่ตามถ้ำ เฟิงผา เลียงชีพด้วยการล่าสัตว์ เก็บผลไม้ตามธรรมชาติ มีการย้ายถิ่นฐานไปตามแหล่งอาหาร

ยุคหินกลาง อายุ 10,000 – 8,000 ปี มนุษย์ในยุคนี้มีมากกว่ายุคหินเก่า มีการปรับปรุงเครื่องมือหิน ให้ประณีตขึ้น นำเปลือกหอยมาทำเครื่องมือ เครื่องใช้ ทำเครื่องปั้นดินเผา นำพืชมาใช้ประโยชน์ มีพิธีการฝังศพอาศัยตามถ้ำ ย้ายถิ่นฐานไปตามแหล่งอาหาร

ยุคหินใหม่ มีอายุประมาณ 8,000 – 3,000 ปี มนุษย์ในยุคนี้มีความเจริญพอสมควร มีเทคนิคการทำเครื่องมือหินที่ก้าวหน้าขึ้น รู้จักทำเครื่องจักสาน ทำเครื่องปั้นดินเผา ทำหิน ใช้เปลือกหอยมาทำเครื่องประดับ มีพิธีกรรม รู้จักการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ มีการตั้งหลักแหล่งอยู่กับที่ มนุษย์ในยุคนี้จึงมีการพัฒนา สร้างสรรค์วัฒนธรรมในด้านต่างๆ ที่ต่อเนื่องต่อมา

1.2.2 ยุคโลหะในดินแดนประเทศไทย มีอายุประมาณ 3,000 ปี หรือ 500 ปีก่อนพุทธศักราช ถึงประมาณ พ.ศ. 1000 เป็นยุคที่มนุษย์รู้จักนำโลหะบางชนิดมาทำเครื่องมือเครื่องใช้แทนหิน เริ่มจากการนำเอาทองแดงกับดีบุกมาหลอมรวมกันเป็น “สำริด” แล้วพัฒนาต่อมาจนมีความรู้เรื่องถลุงเหล็ก ทำเครื่องมือเหล็กใช้ซึ่งแข็งแรงกว่าสำริด มีความรู้ทางด้านการเกษตรและเลี้ยงสัตว์ ทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่ม ทำเครื่องปั้นดินเผา รู้จักทำคูน้า ขุดสระเก็บน้ำ การเดินทะเล มีพิธีกรรม มีศิลปะและ ภาพเขียนต่าง ๆ

1.2.3 การเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ เป็นยุคที่มีการติดต่อค้าขายกับดินแดนที่อยู่ห่างไกลออกไป เช่น อินเดีย จีน โรมัน ได้ผสมผสานกับอารยธรรมต่าง ๆ ที่รับจากอินเดีย เช่น ระบบการปกครอง ศาสนา (พุทธ ฮินดู) วรรณคดี ศิลปกรรม และวิทยาการต่าง ๆ ทำให้ชุมชนเมืองยุคโลหะในดินแดนประเทศไทยได้ปรุงแต่งพัฒนาวัฒนธรรมพื้นถิ่นของตนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมอินเดียที่รับเข้ามาแล้วพัฒนาเป็นแคว้นเล็ก ๆ เข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ เมื่อประมาณ พ.ศ. 1000

ตอนที่ 1.3 แคว้นโบราณในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ 12 – 19)

1.3.1 แคว้นในภาคกลาง อยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง รวมไปถึงทางภาคตะวันตกและภาคตะวันออกของลุ่มน้ำ มีแคว้นสำคัญ ดังนี้

แคว้นทวารวดี ช่วงพุทธศตวรรษที่ 12 – 16 มีเมืองศูนย์กลาง 2 เมือง คือ เมืองนครไชยศรี (นครปฐมโบราณ) และเมืองละโว้ (ลพบุรี) ได้รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดีย เช่น ระบบการปกครอง ศาสนา ศิลปกรรมต่างๆ รับศาสนาพุทธนิกายหินยาน เป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ไปยังแคว้นอื่น ๆ รวมทั้งทำให้เกิดศิลปะแบบทวารวดี

เช่น พระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ พระธรรมจักรศิลากับกวางหมอบ พระพุทธรูปปูนปั้น พระพิมพ์ต่าง ๆ เสมาทิน ภาพปูนปั้นสตรีเล่นดนตรี ลูกปัดทำด้วยแก้ว หิน ดินเผา

แคว้นละโว้ เมื่อแคว้นทราวดีเสื่อมอำนาจในพุทธศตวรรษที่ 16 เนื่องจากอาณาจักรกัมพูชา แผ่อำนาจมายังภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางในประเทศไทย ละโว้จึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกัมพูชา และได้รับอิทธิพลคติความเชื่อ ศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู และพุทธมหายาน

แคว้นอโยธยา เมืองอโยธยาเป็นเมืองหนึ่งในแคว้นทราวดี ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำเปี้ย ฝั่งตะวันออกเมืองอโยธยาปัจจุบัน ประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 มีการติดต่อค้าขายกับจีน อินเดีย เปอร์เซีย และมีความอุดมสมบูรณ์ทางการเกษตร ทำให้อโยธยามีเศรษฐกิจดี การรับศิลปวัฒนธรรมจากละโว้ทำให้อโยธยาสามารถสร้างพระพุทธรูป “พระไตรรัตนนายก” ที่วัดพนัญเชิงใต้ ก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาใน พ.ศ. 1893 ถึง 26 ปี แคว้นสุพรรณภูมิ มีขอบข่ายพื้นที่อยู่ปากตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา เจริญรุ่งเรืองในพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 เมืองสำคัญในแคว้นได้แก่ เมืองแพรกศรีราชา (ตั้งอยู่ริมแม่น้ำน้อยในจังหวัดชัยนาทปัจจุบัน) เมืองราชบุรี สิงห์บุรี และเพชรบุรี ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญที่คุมเส้นทางการติดต่อค้าขายกับบ้านเมืองทางภาคใต้ เช่น แคว้นนครศรีธรรมราช ศิลปวัฒนธรรมได้รับสืบทอดมาจากนครชัยศรี จึงนับถือพุทธศาสนานิกายหินยานเป็นหลัก แคว้นสุพรรณภูมิมีความเข้มแข็งทางการทหาร อาณาจักรอยุธยาที่ก่อเกิดขึ้นใน พ.ศ.1893 ได้รับการสนับสนุนด้านพื้นฐานกำลังทหารจากแคว้นสุพรรณภูมิ ซึ่งมีความโยงโยการเป็นเครือญาติโดยการแต่งงาน และเจ้านายแคว้นสุพรรณภูมิมีส่วนร่วมในการปกครองอาณาจักรที่ก่อเกิดขึ้นนี้

1.3.2 แคว้นในภาคเหนือ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 – 19

แคว้นในภาคเหนือมีแคว้นที่สำคัญ ดังนี้

แคว้นหริภุญชัย ช่วงพุทธศตวรรษที่ 14 ในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงตอนบนและขยายถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำวัง สร้างเมือง เขลางค์นคร หรือลำปาง แคว้นนี้มีเมืองลำพูนเป็นศูนย์กลาง ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมทราวดี นับถือศาสนาพุทธหินยาน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับหัวเมืองมอญในพม่าทั้งในด้านเศรษฐกิจและวัฒนธรรม แคว้นล้านนาเกิดจากการรวมตัวของชุมชนและเมืองต่าง ๆ บริเวณแม่น้ำปิง แม่น้ำกก และแม่น้ำโขงจาก 2 กลุ่มชน คือ ลัวะหรือละว้า หรือสาญจ และพวกไทยลื้อเป็น “ยวน” ในพุทธศตวรรษที่ 13 เมืองสำคัญคือ เมืองหริภุญนคร เงินตงหรือเงินยางเชียงแสน ในปี 1839 พญามังราย พ่อขุนรามคำแหงและพญาจางเมือง สร้าง “เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์ เชียงใหม่” แคว้นล้านนาจึงก่อเกิดขึ้นในปีนี้มีเมืองเชียงใหม่เป็นราชธานี แต่ได้สืบทอดอำนาจตกเป็นเมืองขึ้นของพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองใน พ.ศ. 2101

แคว้นสุโขทัย มีรากฐานของการก่อเกิดเริ่มเมื่อพุทธศตวรรษที่ 18 ในบริเวณภาคเหนือตอนล่างแถบลุ่มแม่น้ำปิง ยม และน่าน มีเมืองสำคัญ คือ สุโขทัย ศรีสัชนาลัย สระหลวง และสองแคว เมื่อแรกเริ่มก่อตั้งราชวงศ์ศรีนาวนำถุมปกครอง ต่อมาขอมสมาดโหลยล้าพงยึดอำนาจปกครองไป พ่อขุนผาเมืองเจ้าเมืองรัตและสหายคือพ่อขุนบางกลางหาวเจ้าเมืองบางยาง ช่วยกันยึดสุโขทัยกลับคืนมาได้แล้วให้พ่อขุนบางกลางหาวปกครองสุโขทัย มีพระนามว่า “พ่อขุนศรีอินทราทิตย์” ปฐมกษัตริย์ราชวงศ์พระร่วง ส่วนพ่อขุนผาเมืองเสด็จไปครองเมืองรัต เหตุการณ์เกิดขึ้นใน พ.ศ. 1792 สุโขทัยตกเป็นประเทศราชของอยุธยาใน พ.ศ. 1981 แล้วรวมเข้ากับอยุธยา

พ.ศ. 2006 โดยได้สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมแก่อาณาจักรอยุธยา ที่สำคัญยิ่งคือ ตัวอักษรไทย (พ.ศ. 1826) ที่ช่วยเสริมความเป็นเอกภาพในกลุ่มชนชาวไทย

1.3.3 แคว้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 – 19 แคว้นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ครอบคลุมดินแดนสองฝั่งแม่น้ำโขงตั้งแต่เมืองอุตร หนองคาย เวียงจันทน์ นครพนม จรดอุบลราชธานี ศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครพนม รวมเป็น “แคว้นโคตรบูร” เดิมกลุ่มชนในพื้นที่นี้นับถือผีสงเทวดา ต่อมา นับถือศาสนาที่แพร่จาก แคว้นทวารวดี ในระยะแรกก่อตั้ง มีความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับแคว้นทวารวดีทางภาคกลาง แล้วเปลี่ยนมาใกล้ชิดกับวัฒนธรรมกัมพูชาหรือขอม ที่แผ่อำนาจเข้าไปภาคอีสานเมื่อราวกลางพุทธศตวรรษที่ 16 และในสมัยอยุธยา มีข้อมูลหลักฐานเขียนบรรยายว่า โคตรบูรเป็นประเทศราชของอยุธยา กลุ่มเมืองอื่น ๆ เมื่ออาณาจักรกัมพูชาแผ่อำนาจเข้ามาในภาคอีสานในกลางพุทธศตวรรษที่ 16 ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ในเมืองแถบนี้ รวมทั้งได้ความเจริญทางเทคโนโลยีเข้ามาด้วย เช่น การวางผังเมือง การชลประทาน อิทธิพลวัฒนธรรมกัมพูชาเชื่อมโยงไปในพุทธศตวรรษ 19 ในสมัยอยุธยา ชุมชนเมืองในภาคอีสานหลายเมืองถูกทิ้งร้าง มีประชากรไม่มากในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ 24) กลุ่มเมืองเหล่านี้ได้ฟื้นตัวขึ้นใหม่จากการอพยพเข้ามาของกลุ่มชนลาว – เขมร ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการจัดตั้งเมืองต่าง ๆ และรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐประชาชาติไทยหลังการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5

1.3.4 แคว้นในภาคตะวันออก แคว้นในภาคตะวันออกมีขอบเขตพื้นที่ในปัจจุบันคือ จังหวัดฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง ตราด รวมไปถึงปราจีนบุรี นครนายก เป็นดินแดนเก่าแก่ที่มีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จนถึงปัจจุบัน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16 – 19 บ้านเมืองในภาคนี้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับอาณาจักรกัมพูชา จนกระทั่งอยุธยามีชัยชนะเหนือเขมรอย่างเด็ดขาดใน พ.ศ. 1974 จึงผนวกดินแดนแถบนี้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาได้สำเร็จ และมีความสำคัญในฐานะเมืองท่าค้าขายในเส้นทางการขายอยุธยากับจีนและญวน ทั้งบ้านเมืองอื่นในภาคตะวันออกด้วย บทบาททางเศรษฐกิจได้สืบเนื่องต่อมาจนถึงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นต้นมา บ้านเมืองในแถบนี้ได้เพิ่มความสำคัญทางด้านยุทธศาสตร์ในแนวชายแดนไทย – เขมร และความสัมพันธ์ ไทย – ญวนด้วย ปัจจุบันรัฐบาลได้มีนโยบายพัฒนาเมืองฉะเชิงเทราเป็นประตูสู่ภาคอีสาน เพื่อเชื่อมโยงภูมิภาคอีสานและหัวเมืองชายทะเลตะวันออกเพื่อการพัฒนาให้เจริญได้ดียิ่งๆ ขึ้นไป

1.3.4 แคว้นในภาคใต้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 – 20

ภาคใต้ของไทยมีแคว้นสำคัญคือ “แคว้นตามพรลิงค์” ซึ่งตั้งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 13 และได้พัฒนาต่อมาเป็น “แคว้นนครศรีธรรมราช” เมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 18 แล้วผนวกเข้าส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาในพุทธศตวรรษที่ 20 แคว้นตามพรลิงค์ ก่อเกิดขึ้นจากพื้นฐานการเป็นทางการเดินทางผ่านการเดินทางเรือเพื่อการค้าหรือการอื่นจากอินเดียไปจีน หรือจากจีนไปอินเดีย จึงได้รับอิทธิพลอารยธรรมอินเดียและจีนโบราณ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 18 – 19 แคว้นนครศรีธรรมราชเจริญรุ่งเรืองเป็นศูนย์กลางการปกครอง การค้า และศิลปวัฒนธรรมของภาคใต้ รวมทั้งมีอำนาจทางการเมืองครอบคลุมเมืองต่าง ๆ 12 เมือง เรียกว่า เมือง 12 นักชัตร ในด้านศาสนาและความเชื่อมีทั้งศาสนา

พราหมณ์ – ฮินดู พุทธมหายาน และพุทธหินยาน ในด้านความสัมพันธ์ได้สมาคมติดต่อกับบ้านเมืองในภาคกลาง และภาคเหนือของไทย เช่น ละโว้ สุพรรณภูมิ สุโขทัย หรือญชัย รวมทั้งกับลังกาดด้วย จึงได้รับศาสนาพุทธลัทธิ ลังกาวงศ์เป็นแห่งแรกในดินแดนประเทศไทย แล้วแพร่ไปยังสุโขทัย ล้านนา และหัวเมืองอื่น ๆ

ในพื้นที่ภาคใต้ของไทยยังพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยศรีวิชัยเป็นจำนวนมาก อาณาจักรศรีวิชัยดำรงอยู่ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 13 – 18 ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาคพื้นทะเลแถบชวา เกาะสุมาตรา คาบสมุทรมลายู ในช่วง เจริญรุ่งเรืองระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13 – 16 นั้นได้แผ่ขยายอาณาเขตมาถึงบางส่วนของภาคใต้ของไทยด้วย เมืองไชยา (อำเภอไชยา จ.สุราษฎร์ธานี) เป็นเมืองสำคัญ อาณาจักรศรีวิชัยเสื่อมสลายไปในพุทธศตวรรษที่ 18

ตอนที่ 1.4 อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

1.4.1 อโยธยา

อาณาจักรอโยธยาก่อเกิดขึ้นในปี 1893 จากรากฐานการรวมตัวกันของแคว้นละโว้ อโยธยาและสุพรรณภูมิ ที่มีความสัมพันธ์ด้านเครือญาติจากการอภิเษกสมรสระหว่างพระเจ้าอู่ทอง (ละโว้ – อโยธยา) และเจ้าหญิงแห่งแคว้นสุพรรณภูมิ พระเจ้าอู่ทองหรือสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ทรงสร้างกรุงศรีอยุธยาที่ตำบลหนองโสน(บึงพระราม) เป็นราชธานี มีชัยภูมิที่ดีทั้งด้านยุทธศาสตร์การเกษตรและการค้ากับต่างประเทศ เพราะตั้งอยู่ในบริเวณที่มีแม่น้ำไหลมาบรรจบกัน 3 สาย คือ แม่น้ำลพบุรีทางด้านเหนือ แม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านตะวันตกและด้านใต้ รวมทั้งแม่น้ำป่าสักทางด้านตะวันออกอยุธยาได้รับมรดกทางวัฒนธรรมจากแคว้นไทรโยคหลายแคว้นมาสร้างสรรค์ให้แตกแขนงออกไปอีกมากมาย ด้วยการจัดระบบการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมที่มีประสิทธิภาพ อาณาจักรอโยธยาจึงดำรงความเป็นศูนย์กลางของโลกคนไทยอยู่ยั่งยืนนานถึง 417 ปี (พ.ศ. 1893 – 2310) หลังจากนั้นได้ล่มสลายไปเนื่องจากเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าใน พ.ศ. 2310 สาเหตุพื้นฐานของการล่มสลายมาจากการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในหมู่ชนชั้นปกครองที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งในสมัยอยุธยาตอนปลาย และความระส่ำระสายของระบบไพร่ และการเกิดสงครามไทย – พม่า(พ.ศ. 2308 – 2310) ซึ่งเป็นตัวเร่งให้อาณาจักรอยุธยาล่มสลายเร็วยิ่งขึ้น

1.4.2 สมัยธนบุรี

ความเสื่อมโทรมของอยุธยาจนนำไปสู่การล่มสลายใน พ.ศ. 2310 ทำให้เกิดความสับสนวุ่นวายและช่องว่างอำนาจทางการเมือง ในสถานการณ์เช่นนี้ได้มีคนไทยตั้งตนเป็นหัวหน้าชุมชน เกิดกลุ่มชุมชนต่าง ๆ ที่มุ่งหวังจะขึ้นเป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่ของอาณาจักรไทย กลุ่มชุมชนที่สำคัญ 5 กลุ่มมีดังนี้ ภาคเหนือ – ชุมชนเจ้าพระฝาง ชุมชนเจ้าพระยาพิชัยโลก ภาคใต้ - ชุมชนเจ้าพระยานครศรีธรรมราช ภาคอีสาน - ชุมชนกรมหมื่นเทพพิพิธ และภาคตะวันออก – ชุมชนพระยาวชิรปราการหรือพระยาตากสิน

ต้นเดือนพฤศจิกายน 2310 พระยาตากสินกอบกู้เอกราชกลับคืนมาได้ จึงมีความชอบธรรมที่จะขึ้นครองราชย์ มีพระราชพิธีในวันที่ 28 ธันวาคม 2310 และได้ย้ายราชธานีมาอยู่ที่ “กรุงธนบุรี” สมัยธนบุรีแม้เพียงช่วงสั้น ๆ 15 ปี (พ.ศ. 2310 – 2315) แต่ก็มีความสำคัญยิ่ง และมีการดำเนินการเรื่องต่าง ๆ หลายด้าน ตั้งแต่

การรวบรวมบ้านเมืองให้เป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกัน (มีการปราบปรามชุมชนต่าง ๆ ระหว่าง พ.ศ. 2311 – 2313) ก็กับการทำสงครามป้องกันอาณาจักร การฟื้นฟูเศรษฐกิจ ศาสนา ศิลปะ วรรณคดีและวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ การฟื้นฟูวางรากฐานบ้านเมืองให้มั่นคงซึ่งได้สานต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์

1.4.3 สมัยรัตนโกสินทร์

เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. 2325 และต่อเนื่องจนมาถึงปัจจุบัน ช่วง 69 ปีแรกของสมัยนี้ ตรงกับรัชสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3 (พ.ศ. 2325 – 2394) เป็นสมัยแห่งการฟื้นฟูและวางรากฐานอาณาจักรให้มั่นคง ทุก ๆ ด้านรวมทั้งได้ปูพื้นฐานให้แก่การรวมประเทศนำไปสู่การสร้างรัฐประชาชาติไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 การเข้าสู่ระบบทุนในสมัยรัชกาลที่ 4 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เช่น ค่านิยมเรื่องทรัพย์สินเงินทอง การตื่นตัวใฝ่หาความรู้ และการมีโลกทัศน์ที่เน้นความมีเหตุผลมากกว่าสมัยก่อน มีการเผชิญหน้ากับภัยจักรวรรดินิยมที่ต่อเนื่องมาอีกหลายรัชกาล ด้วยการดำเนินการทางการทูตพร้อม ๆ กับกับการปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัย ได้เริ่มต้นในสมัยรัชกาลที่ 4 และดำเนินการมากยิ่งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยสืบต่อมาไม่ขาดสาย เป็นการดำเนินการปรับปรุงไปตามแบบแผนอารยธรรมตะวันตก เพื่อให้เป็นที่ยอมรับของชาติมหาอำนาจในขณะนั้น นอกจากนี้ยังส่งผลต่อเนื่องให้ประเทศไทยสามารถรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์ อันนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตยใน พ.ศ. 2475

คำถามท้ายหน่วย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่และพฤติกรรมของมนุษย์แต่ละสมัย และแต่ละสังคมที่ส่งผลต่อพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ได้แก่อะไรบ้าง ?

ตอบ สภาพภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และปัจเจกบุคคล

สภาพทำเลที่ตั้งของประเทศไทย มีผลดีในด้านใดที่ทำให้ประเทศไทยมีบทบาทในด้านใดของภูมิภาคนี้ นับตั้งแต่สมัยโบราณเป็นต้นมา?

ตอบ ชุมทางการค้าขาย

วัฒนธรรมในดินแดนประเทศไทยมีวิวัฒนาการอย่างไร?

ตอบ มีวิวัฒนาการเริ่มตั้งแต่ การตั้งถิ่นฐาน มีภาษาพูด ความเชื่อ พิธีกรรม ศิลปะ เทคโนโลยี และมีหัวหน้าชุมชน ต่อมาจึงพัฒนาเป็นเมือง มีการจัดระเบียบทางการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และแบบแผนการดำเนินชีวิต เช่น ศาสนา พิธีกรรม มหรสพ ศิลปกรรม รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมเพิ่มพูน จนเป็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ

การสร้างสรรคัวัฒนธรรมของมนุษย์ในยุคหิน มีความสำคัญกับปัจจัยใด?

ตอบ การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้จากวัสดุธรรมชาติ การแสวงหาอาหารโดยการล่าสัตว์ ตั้งแหล่งที่อยู่อาศัยในธรรมชาติและตามแหล่งอาหาร ทั้งนี้พัฒนาความเจริญในยุคหินใหม่ที่รู้จักเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์และตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชน

ระบบการปกครองของแคว้นต่างๆในดินแดนประเทศไทย ได้รับอิทธิพลจากชาติใด ?

ตอบ อินเดีย ซึ่งบางส่วนยังสืบทอดรูปแบบ ความเชื่อและคตินิยมมาจนถึงปัจจุบัน

แคว้นโบราณในประเทศไทย มีความสำคัญอย่างไร ?

ตอบ มีความสำคัญ เพราะได้พัฒนาต่อเนื่องเป็นอาณาจักรสุโขทัย และอยุธยา แคว้นที่สำคัญ ได้แก่ ในภาคกลาง คือ ทวารวดีละโว้ อโยธยา สุพรรณภูมิ แคว้นในภาคเหนือ ได้แก่ หริภุญชัย ล้านนา สุโขทัย แคว้นในภาคอีสานมี แคว้นโคตรบูร แคว้นในภาคใต้ มีแคว้นตามพรลิงค์ (ต่อมาเป็นแคว้นนครศรีธรรมราช)

อาณาจักรอยุธยา มีพัฒนาการและเกิดการล่มสลายในปี 2310 ได้อย่างไร ?

ตอบ อาณาจักรอยุธยา เกิดขึ้นและพัฒนาจากการรวมแคว้นต่างๆ โดยเฉพาะแคว้น ละโว้และสุพรรณภูมิ ส่วนการล่มสลายของอาณาจักรอยุธยา เกิดจากการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง การทำสงครามกับพม่า และความระส่ำระสายของระบบไพร่

การสถาปนากรุงธนบุรีเกิดขึ้นได้อย่างไร ?

ตอบ จากการก่อกำเนิดบ้านเมืองของพระเจ้าตากสินมหาราช โดยกอบกู้อิสรภาพและสร้างความเป็นปึกแผ่นของอาณาจักรให้มั่นคง ด้วยการปราบชุมนุมต่างๆ

พัฒนาการของยุคสมัยรัตนโกสินทร์ที่สำคัญ ได้แก่ อะไรบ้าง ?

ตอบ

1. การฟื้นฟูบ้านเมืองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น
2. การปรับตัวให้พร้อมที่จะเผชิญกับจักรวรรดินิยมในสมัยรัชกาลที่ 4
3. การปรับบ้านเมืองให้ทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 5 (ด้วยวิธีการทำให้เป็นตะวันตกและการสร้างรัฐชาติไทย)
4. การพัฒนาการเมือง ระบอบประชาธิปไตย เศรษฐกิจและสังคมโดยใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ

หน่วยที่ 2 พัฒนาการการปกครองไทย

ตอนที่ 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับพัฒนาการการปกครองไทย

2.1.1 ตัวแบบการศึกษาพัฒนาการการปกครอง

การศึกษาพัฒนาการการปกครองจำเป็นต้องใช้ประวัติศาสตร์การปกครองเป็นต้นแบบ ซึ่งนักรัฐศาสตร์เรียกการศึกษาในแนวนี้ว่า “วิธีการทางประวัติศาสตร์” ทั้งนี้ประวัติศาสตร์มีประโยชน์ต่อการศึกษาการเมืองการปกครอง เริ่มตั้งแต่เพิ่มข้อมูลที่มีคุณค่าเพื่อใช้ค้นคว้าสอบสวนหาความจริงเกี่ยวกับเรื่องราวในอดีต แล้วยังช่วยอธิบายหรือให้รายละเอียดในเหตุการณ์ทางการเมืองการปกครองที่ผ่านมาช่วยในการคาดการณ์ในอนาคต อย่างไรก็ตามก็มีข้อควรระวังในการนำวิธีการประวัติศาสตร์มาใช้ ดังนี้

ความคลาดเคลื่อนแตกต่างไปจากความจริงดั้งเดิม เนื่องจากข้อมูลทางประวัติศาสตร์เกิดขึ้นมาเป็นเวลานาน ส่วนหนึ่งเป็น “การเล่าต่อ ๆ กันมา” บางครั้งก็มีการตกแต่ง เติม ตัดต่อ หรือสูญหายไปตามกาลเวลา

การตีความของนักประวัติศาสตร์แต่ละคน และผู้เขียนประวัติศาสตร์ของแต่ละชาติ เขียนด้วยอุดมการณ์หรือปรัชญาการเมืองของตน ๆ

ปัจจัยทางประวัติศาสตร์การปกครองที่นำมาใช้เป็นต้นแบบ มี 2 ปัจจัย

- ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายใน ได้แก่ โครงสร้างและสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมภายในประเทศ
- ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายนอก คือทำเลที่ตั้งของประเทศ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศต่างๆ อิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมและการปกครองที่มีระหว่างกัน รวมทั้งเหตุการณ์ที่สำคัญทางการเมืองระหว่างประเทศ

2.1.2 ปัจจัยด้านสังคม และการเมืองภายใน

ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายในพิจารณาในด้านต่าง ๆ 2 ส่วน คือ

1) โครงสร้างทางสังคม ประกอบด้วยระบบความเชื่อ ความคิดของผู้คนในสังคมแต่ละยุคได้แก่ ลัทธิความเชื่อ ศาสนา ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม และค่านิยมต่าง ๆ ที่ยึดถือหรือปฏิบัติกันอยู่ในสังคมนั้นๆ กับระบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม ได้แก่ ชนชั้นทางสังคมครอบครัว และชุมชน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าว

2) โครงสร้างทางการเมืองการปกครอง ประกอบด้วยรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครองในแต่ละยุค โดยเน้นที่ “โครงสร้างอำนาจ” กับสถาบันและกระบวนการทางการเมืองการปกครองที่สำคัญที่ทำให้ระบบการเมืองในแต่ละยุคสมัยบ้างก็เข้มแข็ง บ้างก็อ่อนแอ หรือเกิดวิกฤติต่างๆ

2.1.3 ปัจจัยด้านสังคม และการเมืองภายนอก

ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายนอกคือ “กระแส” ของความเปลี่ยนแปลงที่เข้ามาจากนอกประเทศ หรือความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการกระทำของชาติอื่น ประกอบด้วย

1) โครงสร้างทางความสัมพันธ์หรือการเมืองระหว่างประเทศ ได้แก่ รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น ความเป็น “มิตร” หรือ “ศัตรู” ตามเป้าหมายหรือความต้องการที่เรียก “ผลประโยชน์แห่งชาติ” ของแต่ละชาตินั้น

2) กระแสการเมืองและสังคมระหว่างประเทศ ได้แก่ กิจกรรมทางการเมืองระหว่างประเทศ ที่สำคัญ คือ อิทธิพลของชาติต่าง ๆ ที่เข้ามามีความสัมพันธ์ระหว่างกัน เช่น มหาอำนาจกับกระแสความเจริญด้านเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงของมนุษยชาติที่ทำให้ชาติต่าง ๆ ปรับตัวตามไปด้วย

ตอนที่ 2.2 การปกครองไทยก่อนสมัยประชาธิปไตย

2.2.1 การปกครองของไทยระบบจารีตประเพณี

การปกครองของไทยระบบจารีต มีแหล่งที่มาดังนี้

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงกับการปกครองสมัยสุโขทัย ได้แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับสังคมและการเมืองในสมัยสุโขทัย คือ การปกครองที่เรียกว่า การปกครองแบบ “ปีติราชา” หรือพ่อปกครองลูก การปกครองแบบ “อยู่ร่วมกันอย่างสันติ” เน้นความปรองดองไม่รุกรานซึ่งกันและกัน และเรื่องลัทธิธรรมนิยมกับอุดมการณ์ของสังคมสุโขทัยที่เน้นเสรีภาพและความสงบสุข

ศาสนาพุทธกับสังคมสุโขทัย ศาสนาพุทธเป็นรากฐานของกิจกรรมหลักในชีวิตประจำวันของชาวสุโขทัย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ได้สืบทอดมาเป็นความเชื่อในเรื่อง “บาป – บุญ” และ “นรก – สวรรค์” เป็นต้น อีกทั้งการประดิษฐ์อักษรไทยในสมัยนี้ได้สร้างความเป็นชาติไทยให้เข้มแข็งอีกด้วย

ธรรมราชากับเทวราชา ในสมัยอยุธยา กษัตริย์ได้รับเอาวัฒนธรรมการปกครองแบบ “เทวราชา” มาจากเขมร แต่ก็นำมาผสมกับคติศาสนาพุทธที่แข็งแกร่งในสังคมไทยกลายเป็นการปกครองที่เน้นทั้งความศักดิ์สิทธิ์และความศรัทธาสูงส่ง ยังผลให้พระมหากษัตริย์คงความสำคัญตลอดมา

ระบบไพร่กับอยุธยา และระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย ระบบ “จตุสดมภ์” และระบบ “อัครมหาเสนาบดี” ที่เป็นโครงสร้างของระบบราชการ กับ “ระบบไพร่” ซึ่งเป็นการจัดระเบียบสังคมในสมัยอยุธยา ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างยิ่งแก่สังคมไทย 2 ประการคือ อิทธิพล และความยิ่งใหญ่ของระบบราชการไทย กับ “ระบบอุปถัมภ์” ในความสัมพันธ์ระหว่างกันของคนไทย

การปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีการจัดลำดับความสำคัญของเมืองต่างๆ ขึ้น โดยให้ราชธานีคือกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์กลาง มีหัวเมืองล้อมรอบสองชั้นคือ หัวเมืองชั้นในกับหัวเมืองชั้นนอก และแต่งตั้งพระราชโอรสหรือพระบรมวงศานุวงศ์ไปปกครองเรียกว่า เมืองลูกหลวงบ้าง เมืองหลานหลวงบ้าง จนสุดท้ายคือ เมืองประเทศราชหรือเมืองขึ้น

2.2.2 ความเป็นมาของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยในแบบตะวันตก

การปกครองแบบตะวันตกเป็นผลโดยตรงจากการเข้ามาของชาติตะวันตกนับตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นต้นมา แม้ว่าชนชาติตะวันตกเหล่านั้นจะเข้ามาด้วยเรื่องการค้าขายและเผยแพร่ศาสนาคริสต์เป็นหลัก แต่ก็ได้นำเอาวิทยาการและลัทธิธรรมนิยมทางการเมืองการปกครองแบบชาติตะวันตกเข้ามาด้วย ต่อมาประเทศเหล่านั้นได้ใช้

“ลัทธิจักรวรรดินิยม” หรือการล่าเมืองขึ้น บีบบังคับให้ประเทศที่ชาติตะวันตกเข้าไปติดต่อกับค้าขายด้วย ต้องยอมตาม รวมทั้งมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองอีกด้วย แต่ประเทศไทยได้ใช้วิธีการปรับตัวจนสามารถเอาตัวรอดมาได้

การปรับตัวของไทยตามกระแสตะวันตกหรือที่เรียกว่า “Westernization” ดำเนินมาตั้งแต่ สมัยรัชกาลที่ 4 แต่นำมาใช้ในการเมืองการปกครองเริ่มในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องระบบรัฐสภา และ “ประชาธิปไตย” แต่ปรับตัวค่อนข้างช้าจนไม่ทันใจข้าราชการบางกลุ่มซึ่งส่วนใหญ่ได้ไปศึกษาจากประเทศต่างๆ ในยุโรป กระแสความต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ดำเนินมาอย่างต่อเนื่องตลอดรัชสมัยรัชกาลที่ 5 ถึงรัชกาลที่ 7 จนทำสำเร็จในเหตุการณ์วันที่ 24 มิถุนายน 2475

ตอนที่ 2.3 การปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยในยุคเริ่มแรก (พ.ศ. 2475 – 2516)

2.3.1 ประชาธิปไตยแบบอมาตยาธิปไตย (พ.ศ. 2475 – 2516)

คณะราษฎรที่เป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ประกอบด้วย ข้าราชการ 2 กลุ่มคือทหารกับพลเรือน ผู้นำทั้งสองกลุ่มได้มีอิทธิพลในการจัดสรรอำนาจในช่วงแรก ๆ การสละราชสมบัติของรัชกาลที่ 7 ในพ.ศ. 2475 ก็เป็นเพราะทรงไม่พอพระราชหฤทัยที่คณะราษฎรไม่ได้มอบอำนาจให้แก่ ราชกุมารตามระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง อย่างไรก็ตามในช่วง พ.ศ. 2477 – 2487 กับ พ.ศ. 2490 – 2500 ถือว่าเป็นยุคของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม โดยที่กลุ่มพลเรือนได้แตกแยกกันระหว่างนายปรีดี พนมยงค์ กับนายควง อภัยวงศ์ แม้จะมีอำนาจสลับคั่นอยู่ในช่วงเวลาของการมีอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ไม่สามารถสถาปนาระบอบรัฐสภาที่ปราศจากการแทรกแซงของทหารได้ ยุคคณะราษฎรครอบงำการเมืองไทยได้สิ้นสุดลงเมื่อจอมพล ป. พิบูลสงครามหมดอำนาจใน พ.ศ. 2500 ด้วยสาเหตุความขัดแย้งในหมู่ทหารด้วยกันเอง มีคำที่เรียกระบบที่ข้าราชการ(ทหารและพลเรือน)ครอบงำการเมืองไทย นี้ว่า “อมาตยาธิปไตย”

2.3.2 ประชาธิปไตยในยุคทหารและนายทุน

การเมืองไทยในช่วง พ.ศ. 2501 – 2516 ถูกปกครองโดยผู้นำทหาร 2 คน คือ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์กับจอมพลถนอม กิตติขจร โดยที่จอมพลสฤษดิ์ ได้พยายามสร้างบารมีให้แก่ตนเองด้วยการบริหารด้วยความเด็ดขาดเข้มแข็ง พยายามทำให้ประชาชนรักใคร่ และใช้ระบบอุปถัมภ์ในการปกครองผู้คนจนได้ชื่อว่า “การปกครองแบบพ่อขุนอุปถัมภ์เผด็จการ” ในขณะที่จอมพลถนอม เป็นผู้นำระบบครอบครัวและการสร้างทายาทสืบทอดอำนาจกลับคืนมาสู่การปกครองสมัยใหม่ แต่สิ่งที่ผู้นำทหารทั้งสองดำเนินนโยบายเหมือน ๆ กันก็คือ การร่วมมือกับพ่อค่านักธุรกิจแสวงหาความมั่งคั่งให้กันและกัน จึงเรียกยุคนี้ว่า “ยุคทหารและนายทุน” ประเทศยุคนี้แม้จะมีความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจมาก แต่การเมืองกลับไม่มีการพัฒนาอะไรเลยจึงเป็นชนวนในการนำมาซึ่งความต้องกรมีส่วนร่วมในอำนาจทางการเมืองจากประชาชนหลายกลุ่มในที่สุดก็โค่นล้มผู้เผด็จการทหารพันไปได้ในเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516

ตอนที่ 2.4 การปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยในยุคใหม่ (พ.ศ. 2516 เป็นต้นมา)

2.4.1 ประชาธิปไตยยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ (พ.ศ. 2516 – 2535)

เหตุการณ์วันที่ 14 ตุลาคม 2516 ส่งผลกระทบต่อการเมืองไทยอย่างมหาศาล ประการแรก ได้กระตุ้นให้คนไทยสนใจเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น เพราะเกิดความเชื่อว่าประชาธิปไตยต้องอยู่ในมือของประชาชนเท่านั้น ประการต่อมา ได้ดึงดูดคนรุ่นใหม่เข้ามาจับบทบาททางการเมืองมากขึ้น เพราะเป็นยุคที่เวทีทางการเมืองเปิดกว้าง และประการสุดท้าย ทหารต้องปรับเปลี่ยนบทบาทใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย อย่างไรก็ตามการเมืองในยุคนี้ก็ไม่ราบรื่น ทหารสามารถคืนสู่อำนาจได้อีกในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 และได้ตราธรรมนูญขึ้นมาเป็น ฉบับ พ.ศ. 2521 พร้อมกับสถาปนาระบอบประชาธิปไตย “ครึ่งใบ” แต่ก็ทำให้การเมืองไทยมีความต่อเนื่องในระบอบรัฐสภาได้นานพอสมควร เพราะได้สร้างความปรองดองระหว่างทหารกับนักการเมืองได้เป็นอย่างดี จนมาสิ้นสุดในการยึดอำนาจของ ร.ส.ช. ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2534 ทั้งนี้เพราะทหารได้ไปแทรกแซงผลประโยชน์ของทหารโดยตรง แต่ประชาชนได้รวมกลุ่มทวงอำนาจนั้นคืนมาได้ ในเหตุการณ์พฤษภาคม 2535 เป็นยุคที่ประชาธิปไตยได้ก่อตัวขึ้นอย่างหลากหลายจนได้ชื่อว่า “ประชาธิปไตยยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ”

2.4.2 ประชาธิปไตยยุคปฏิรูปการเมือง (พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา)

เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2535 ได้ก่อให้เกิดกระแสการปฏิรูปการเมืองตามมา ได้แก่การแก้ไขปัญหาของการเมืองไทย เช่น การปฏิวัติรัฐประหาร การทุจริตในการเลือกตั้ง การใช้จ่ายเงินซื้อตำแหน่งต่าง ๆ ทางการเมือง เป็นต้น จนสำเร็จมาเป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งถือว่าเป็นรูปธรรมอย่างแรกของการพยายามเพื่อการปฏิรูปการเมืองรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 เป็นความหวังว่าการเมืองการปกครองของไทยในระยะต่อไปนี้จะพัฒนาก้าวหน้าไปเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประชาชนซึ่งจะต้องมีความเข้าใจในบทบาทและอำนาจของประชาชนตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้อย่างถ่องแท้

คำถามท้ายหน่วย

ปัจจัยทางประวัติศาสตร์ไทยที่สำคัญมีอะไร และมีอิทธิพลที่ส่งผลต่อการเมืองการปกครองอย่างไร

ตอบ

1) ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายใน ได้แก่ ความเป็นอยู่ของบ้านเมือง ชีวิตความเป็นอยู่ประเพณี และวัฒนธรรม ฯลฯ มีอิทธิพลต่อการกำหนดโครงสร้างทางสังคม การเมืองการปกครอง ระบบความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคม (ชนชั้นครอบครัวและชุมชน) รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง (คือโครงสร้างอำนาจ สถาบันและกระบวนการทางการเมืองการปกครอง)

2) ปัจจัยด้านสังคมและการเมืองภายนอก คือ ท่าเลที่ตั้ง ความสัมพันธ์กับต่างประเทศและอิทธิพลการปกครอง มีอิทธิพลที่ยังผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์ในลักษณะของผลประโยชน์ของชาติตนนอกจากนี้ยังมีอิทธิพลต่อการปรับตัวตามกระแสความเจริญด้านเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของมนุษยชาติ

แหล่งการศึกษาลักษณะการปกครองของไทย ก่อนสมัยประชาธิปไตย สามารถศึกษาได้จากอะไร

ตอบ

ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง กับการปกครองสมัยสุโขทัย มีการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ศาสนาพุทธกับสังคมสุโขทัย เกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง บาป-บุญ และนรก- สวรรค์ ธรรมราชากับเทวราชาในการปกครองสมัยอยุธยา รับจากเขมรนำมาผสมกับคติพุทธศาสนาซึ่งเกิดการเคารพและความศรัทธา ความศักดิ์สิทธิ์ในสถาบันพระมหากษัตริย์

ระบบไพร่กับสังคมอยุธยาและระบบอุปถัมภ์ในสังคมไทย มีระบบจตุสดมภ์และอัครมหาเสนาบดีกับระบบไพร่ ซึ่งมีอิทธิพลเกิดเป็นระบบอุปถัมภ์ในเวลาต่อมา

การปฏิรูปการปกครองในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีการจัดลำดับโครงสร้างเมืองเป็นชั้นๆ มีกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีที่เป็นศูนย์กลาง ล้อมรอบด้วยหัวเมืองชั้นใน หัวเมืองชั้นนอก(เรียกว่าเมืองลูกหลวง เมืองหลานหลวง) และรอบนอกสุด คือ เมืองประเทศราช

บุคคลใดมีบทบาทในการปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยในยุคเริ่มแรก และยุคนี้มีลักษณะการปกครองอย่างไร

ตอบ คณะราษฎร ซึ่งส่วนใหญ่เป็นข้าราชการทหารและข้าราชการพลเรือน มีลักษณะการปกครองที่มีชื่อเรียกว่า อมาตยาธิปไตย

ใครได้ชื่อว่า “พ่อขุนอุปถัมภ์เผด็จการ” และใครเป็น “ผู้นำการปกครอง”ในยุคที่เรียกว่า “ยุคทหารและนายทุน”

ตอบ จอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ปกครองด้วยการบริหารอย่างเด็ดขาด เข้มแข็งและใช้ระบบอุปถัมภ์ จอมพล ถนอม กิตติขจร ได้นำระบบครอบครัวและสร้างทายาทสืบทอดอำนาจ โดยร่วมมือกับพ่อค้า นักธุรกิจ แสวงหาความร่ำรวย

การปกครองแบบประชาธิปไตยของไทยในยุคใหม่เกิดเหตุการณ์สำคัญอะไรบ้าง และนำไปสู่การปฏิรูปการเมืองไทยอย่างไร

ตอบ เกิดเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ก่อให้เกิดความตื่นตัวที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น และคนรุ่นใหม่พร้อมที่จะเข้ามาแสดงบทบาททางการเมืองมากขึ้น เหตุการณ์วันที่ 6 ตุลาคม 2519 เกิดพัฒนาการที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยแบบครึ่งใบ” เหตุการณ์เดือนพฤษภาคม 2535 ประชาชนร่วมกันทวงอำนาจจาก ร.ส.ช. นำไปสู่ยุคประชาธิปไตยยุคหัวเลี้ยวหัวต่อ และพัฒนาการต่อเนื่องจนมีรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช 2540 ที่เป็นรัฐธรรมนูญ นำไปสู่การปฏิรูปการเมืองยุคใหม่ ในปัจจุบัน

หน่วยที่ 3 : พัฒนาการเศรษฐกิจไทย

ตอนที่ 3.1 พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยก่อนใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504 – 2509)

3.1.1 พื้นฐานเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2398 – 2475

เศรษฐกิจไทยก่อนปี 2398 เป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพหรือเศรษฐกิจแบบเลี้ยงตนเอง มีการค้าระหว่างประเทศในขอบเขตจำกัด ในปี 2398 ไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษสนธิสัญญาเบาว์ริง มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยคือ เศรษฐกิจไทยได้เปลี่ยนแปลงโครงสร้างเป็นการผลิตแบบการค้าและใช้เงินตรามากยิ่งขึ้น โดยเป็นผู้ส่งออกข้าวรายใหญ่ของโลก และนำรายได้หรือเงินตราจากต่างประเทศมากที่สุดเมื่อเทียบกับสินค้าส่งออกอื่นๆ เช่น ดีบุก ยางพารา ไม้สัก การผลิตข้าวเพื่อส่งออกในระยะแรกกระจุกตัวอยู่บริเวณที่ราบภาคกลาง หลังจากนั้นมีการขยายตัวไปภูมิภาคอื่น ๆ เพราะมีการขุดคลองและสร้างทางรถไฟเชื่อมกับเมืองท่ากรุงเทพฯ สนธิสัญญา เบาว์ริงยังมีผลต่อการแบ่งงานกันทำระหว่างเชื้อชาติ กล่าวคือ คนไทยได้ประกอบอาชีพภาคการเกษตรในหมู่บ้านโดย “ทำนา” ในขณะที่ในเมืองเช่นกรุงเทพฯ ใช้แรงงานชาวจีนอพยพเป็นแรงงานสำคัญ ทำให้เกิดชนชั้นนายทุนและกรรมกร

ปัจจัยภายนอกที่มีผลต่อการขยายตัวของการผลิตเพื่อการส่งออกข้าวคือ การพัฒนาระบบพลังงานภายในประเทศ เช่นการขุดคลองสุเอซ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาเรือกลไฟ อันมีผลต่อการลดต้นทุนการขนส่งสินค้า การเพิ่มขึ้นของประชากรในทวีปยุโรปและเอเชียก็มีผลต่อการขยายตัวของตลาดส่งออกข้าว รวมถึงการยกเลิกระบบไพร่ และทาสมีผลต่อการปลดปล่อยแรงงานออกมาเพื่อการผลิตข้าวเพื่อการส่งออกเช่นกัน

3.1.2 เศรษฐกิจไทยช่วง พ.ศ. 2475 – 2504

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญของเศรษฐกิจไทยในช่วง พ.ศ. 2475 – 2504 คือ

- การปฏิวัติ มีการกำเนิดทุนนิยมแห่งรัฐ
- ผลกระทบของเศรษฐกิจตกต่ำที่มีต่อเศรษฐกิจไทย
- ผลกระทบทางเศรษฐกิจของสงครามโลกครั้งที่ 2 (2484 – 2488) และหลังจากนั้น ผลกระทบของสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2484 – 2488) และหลังจากนั้น ที่สำคัญ คือ การเพิ่มขึ้นของระดับราคาสินค้า (เงินเฟ้อ) การเติบโตของภาคอุตสาหกรรม รัฐบาลได้เข้าไปมีบทบาทการผลิตมากขึ้นเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนสินค้า การเข้ามาของทุนไทยเชื้อสายจีนแทนที่นายทุนตะวันตก เพราะสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผลให้ธุรกิจของชาวตะวันตกปิดตัวลง

ตอนที่ 3.2 เศรษฐกิจไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. 2504 - 2545)

3.2.1 ธนาकारโลกกับการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจไทย

ธนาकारโลกมีบทบาทชี้้นำการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของไทย โดยผลักดันให้รัฐบาลไทยจัดตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติหรือสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อดำเนินการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจในแนวทางทุนนิยม โดยเน้นให้เอกชนมีบทบาทนำในการพัฒนาประเทศ นอกจากนี้ สหรัฐอเมริกาได้ช่วยเหลือประเทศไทยเป็นอันมาก นับแต่ พ.ศ. 2493 เป็นต้นมา โดยช่วยเหลือด้านเงินทุนและผู้เชี่ยวชาญ โดย

มุ่งเน้นไปยังภาคการเกษตรกรรม สาธารณสุข และคมนาคมปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการสนับสนุนการพัฒนา เศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมที่เสนอโดยธนาคารโลกที่ไม่ประสบความสำเร็จคือ ความไร้ประสิทธิภาพของ รัฐวิสาหกิจ มีการฉ้อราษฎร์บังหลวงตลอดจนเป็นแหล่งหาผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม และรัฐวิสาหกิจประสบกับ ปัญหาการขาดทุนและล้มละลาย

3.2.2 การพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่าง ๆ

วัตถุประสงค์และแนวทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 – 9 โดยสรุปมีดังนี้

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (2504 – 2509) ฉบับที่ 2 (2509 – 2514) มีแนวคิดพัฒนาประเทศโดยเน้นความ เจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีการลงทุนสิ่งก่อสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ โดยรัฐลงทุนก่อสร้างถนน ระบบคมนาคม ขนส่ง เชื้อเพลิงงานไฟฟ้า สาธารณูปโภคอื่น ๆ

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (2515 – 2519) เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและปรับโครงสร้างทาง เศรษฐกิจควบคู่กันไป มีวัตถุประสงค์และแนวทางที่สำคัญคือ รักษาเสถียรภาพเศรษฐกิจของประเทศ เช่น เร่งรัด การส่งออก และสนับสนุนการพัฒนาอุตสาหกรรมแทนการนำเข้า รวมทั้งมุ่งเน้นกระจายรายได้ และบริการทาง สังคมให้มากขึ้น

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 4 (2520 – 2524) เศรษฐกิจไทยประสบปัญหาระดับราคาสินค้าที่เพิ่มขึ้นอย่าง รวดเร็ว เนื่องจากผลกระทบของการเพิ่มขึ้นของราคาน้ำมันดิบ (OPEC) ประกอบกับปัญหาความเหลื่อมล้ำ ในการกระจายรายได้ระหว่างกลุ่มบุคคลในเมืองกับชนบทมีมากยิ่งขึ้น ดังนั้นจึงนำแนวคิดต่อเนื่องไปยังฉบับต่อไป

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 5 (2525 – 2529) มีแนวคิดในการพัฒนาประเทศ เน้นความเจริญเติบโตทาง เศรษฐกิจและการกระจายรายได้ควบคู่กันไปด้วย มีวัตถุประสงค์และแนวทางสำคัญ อาทิ ปรับปรุงโครงสร้าง การผลิตให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ แก้ไขปัญหาความยากจนในชนบท โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมาย กระจาย ความเจริญไปสู่ภูมิภาคและส่งเสริมความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเสมอภาคระหว่างพื้นที่

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (2530 – 2534) ยังคงมีแนวคิดความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจควบคู่กับ การกระจายรายได้ มีวัตถุประสงค์และแนวทางสำคัญ ในการพัฒนาประเทศคือปรับปรุงโครงสร้างการผลิตและ การตลาดของประเทศให้กระจายตัวมากยิ่งขึ้น พัฒนาเมืองและพื้นที่เฉพาะโดยการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 (2535 – 2539) เน้นการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ กับการกระจาย รายได้ แล้วยังมีแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คุณภาพชีวิต และสิ่งแวดล้อม โดยเน้นการพัฒนาทรัพยากร มนุษย์ การศึกษาและสาธารณสุข พัฒนาจิตใจ วัฒนธรรม และสังคม พัฒนาคุณภาพชีวิตสิ่งแวดล้อม ควบคู่กับ การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมพร้อมทั้งมีระบบบริหารและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (2540 – 2544) เมื่อสิ้นสุดแผนพัฒนาฯ 7 ปัญหาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ เช่น ปัญหาความแตกต่างระหว่างรายได้ระหว่างเมืองกับชนบท ความเสื่อมโทรมของ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้การพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางกระแสโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลต่อ สังคมไทย ในแง่ที่ผู้คนมีความเป็นวัตถุนิยมมากยิ่งขึ้น มีความฟุ้งเฟ้อและขาดระเบียบวินัย วิถีชีวิตดั้งเดิมในชนบท โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว ชุมชน วัฒนธรรม ความร่วมมือ ได้เริ่มจางหายไป ผลของการพัฒนาในระยะ

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 7 นี้เรียกว่า “เศรษฐกิจดีสังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ด้วยเหตุนี้ใน “แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8” จึงได้เปลี่ยนแนวคิดในการพัฒนาประเทศเน้น “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา โดยการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนและเสริมสร้างศักยภาพของคนและสภาพแวดล้อมทางสังคม เพื่อความอยู่ดีกินดีมีสุขของประชาชน ตลอดจนดูแลผลกระทบที่เกิดขึ้นกับคนและสังคมด้วย

แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 9 (2544 – 2549) ได้ยึดหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน และความอยู่ดีกินดีมีสุขของคนไทย ให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาความยากจนและยกระดับคุณภาพชีวิตโดยยึดหลัก “ทางสายกลาง” เพื่อให้ประเทศรอดพ้นจากวิกฤต สามารถดำรงได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุลมีคุณภาพและยั่งยืน เน้นการพึ่งพาตนเอง ขณะเดียวกันให้ก้าวทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์ความพอเพียงที่เน้นการผลิตและบริโภคอยู่บนความพอประมาณ และมีเหตุผล

3.2.3 ผลของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมตามแผนพัฒนาฯ

ผลของการพัฒนาประเทศไทยโดยใช้แผนพัฒนาฉบับต่าง ๆ มีดังต่อไปนี้

1. ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิต และการค้าระหว่างประเทศ
2. ผลต่อการเปลี่ยนโครงสร้างอาชีพและการจ้างงาน
3. ผลต่อการขยายตัวของเมืองกรุงเทพฯ และเมืองรวม ๆ
4. ผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการกระจายรายได้
5. ผลต่อทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมและคุณภาพชีวิต

ตอนที่ 3.3 วิฤติเศรษฐกิจกับเศรษฐกิจไทยและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

3.3.1 สาเหตุและผลกระทบของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ

สาเหตุและผลกระทบของวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจ คือ ขนาดการพึ่งพาภาคเศรษฐกิจ ระหว่างประเทศ อยู่ในระดับสูง กล่าวคือ เป็นการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมใน ระดับสูง ทำให้การส่งออก และนำเข้าขยายตัวอย่างรวดเร็ว การเปิดเสรีทางเศรษฐกิจการเงิน นับตั้งแต่ปี 2536 เป็นต้นมาผลทำให้นักลงทุน ได้ก่อหนี้ต่างประเทศเป็นอันมาก และมีได้ก่อให้เกิดผลผลิตแก่ระบบเศรษฐกิจในระยะยาว สมรรถนะของ อุตสาหกรรมไทย ความสามารถในการแข่งขันเมื่อเทียบกับประเทศส่งออกรายอื่น ๆ ลดต่ำลง การขยายตัวทาง เศรษฐกิจชะลอตัว และธุรกิจล้มละลาย การเพิ่มขึ้นของคนว่างงาน ปัญหาคุณภาพชีวิตและสังคม

3.3.2 แนวคิดและทฤษฎีในการพัฒนาทางเลือก : แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง

ภาวะวิกฤติเศรษฐกิจในปี 2540 มีผลทำให้เกิดผลลบต่าง ๆ มากมาย จึงได้มีแนวคิดทฤษฎีใหม่และ แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มีอยู่ 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 ผลิตอาหารเพื่อบริโภคเหลือนำไปขาย

ขั้นที่ 2 รวมตัวในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์เพื่อการผลิต การตลาด การศึกษา สวัสดิการสังคม และศาสนา

ขั้นที่ 3 ความร่วมมือของกลุ่มและสหกรณ์ในชุมชนกับองค์กร หรือภาคเอกชน หรือแหล่งเงินเพื่อระดมทุน ช่วยสนับสนุนในการดำเนินงานให้ก้าวหน้า ตลอดจนพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้น ซึ่งส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง

คำถามท้ายหน่วย

การพัฒนาเศรษฐกิจไทยก่อนการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจเป็นอย่างไร

ตอบ เศรษฐกิจแบบยังชีพ หรือเศรษฐกิจพอเลี้ยงตัวเอง และมีการค้าระหว่างประเทศแต่อยู่ในขอบเขตจำกัด

สนธิสัญญาเบาว์ริง มีผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยที่สำคัญคืออะไร

ตอบ มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการค้าระหว่างประเทศ มีการแบ่งงานทำระหว่างกลุ่มเชื้อชาติและการเกิดขึ้นชนชั้นนายทุนและกรรมกร ระบบเศรษฐกิจเป็นเศรษฐกิจแบบเงินตราหรือการค้าและเริ่มมีความเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจโลก

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจที่สำคัญของไทยในช่วง พ.ศ. 2475 – 2504 เป็นอย่างไร

ตอบ เกิดทุนนิยมแห่งรัฐ เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอันเนื่องจากผลกระทบจากเศรษฐกิจโลกและการเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ต่อมารัฐได้สนับสนุนภาคอุตสาหกรรม มีทุนไทยเชื้อสายจีนเข้ามามีบทบาทในการค้าขายแทนที่ นายทุนตะวันตก

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1-ฉบับที่ 7 เน้นแนวคิดสำคัญโดยสรุปอย่างไร และฉบับที่ 8-9 มีแนวคิดในการพัฒนาประเทศที่เน้นอะไร

ตอบ แผนพัฒนาฯ 1-7 มีแนวคิดการพัฒนาประเทศโดยสรุป คือ เน้นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ มีการลงทุนสิ่งก่อสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ มีการพัฒนาอุตสาหกรรม และการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8-9 ได้เปลี่ยนแนวคิดเป็นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง ให้มีศักยภาพ มีสภาพแวดล้อมทางสังคมที่ดียกระดับคุณภาพชีวิต โดยเฉพาะฉบับที่ 9 ยึดหลักทางสายกลางให้มีคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืน พึ่งตนเอง มีความพอเพียงและก้าวทันโลกในยุคโลกาภิวัตน์

หน่วยที่ 4 : พัฒนาการสังคมไทย

ตอนที่ 4.1 สังคมไทยในสมัยจารีต

4.1.1 กลุ่มคนในสังคม

ตั้งแต่สมัยอยุธยาแบ่งกลุ่มคนในสังคมอย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ชั้น คือ
ชนชั้นปกครอง ประกอบด้วย

พระมหากษัตริย์ แนวคิดที่ใช้เน้นหลักในการกำหนดฐานะ อำนาจและหน้าที่มีวิวัฒนาการดังนี้ สมัยสุโขทัย พ่อขุน - ธรรมราชา → สมัยอยุธยา- เทวราชา → สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น-เทวราชาที่มีสาระการปฏิบัติเป็น ธรรมราชามากกว่า

เจ้านาย คือญาติ พระราชโอรสและพระราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นชนชั้นที่มีการสืบสายเลือด ในเรื่องยศนั้นแบ่งเป็น “สกุลยศ” ได้รับมาตั้งแต่กำเนิด เป็นระดับชั้นจาก เจ้า → เจ้าฟ้า → พระองค์เจ้า หม่อมเจ้า ส่วนอีกประเภทหนึ่งคือ “อิสริยยศ” ได้รับพระราชทาน เป็นระดับจาก พระ เป็นพระบรมราชา เป็นต้น และการทรงกรม เป็นกรมหมื่น กรมขุน กรมหลวง เป็นต้น ในด้านอำนาจ เจ้านายแต่ละองค์ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับตำแหน่งหน้าที่ทางราชการ กำลังคนในการควบคุม(ไพร่หลวง) และความโปรดปรานที่พระมหากษัตริย์ทรงมีต่อเจ้านายพระองค์นั้น

ขุนนาง เป็นคนกลุ่มน้อยในสังคม ที่มีทั้งอำนาจ อภิสิทธิ์ และเกียรติยศ ทั้งนี้สังคมของพวกขุนนางเป็นสังคมค่อนข้างปิด เพราะมักวนเวียนกันอยู่ในกลุ่มของตน

พระสงฆ์ ประกอบด้วยสมาชิก 2 พวก พวกที่บวชตลอดชีวิต นับเป็นแกนหลัก มีจำนวนไม่มาก และพวกที่บวชชั่วคราว คณะสงฆ์เป็นกลุ่มคนที่รวมชนชั้นต่าง ๆ ในสังคมเข้าไว้ด้วยกันเพราะไม่มีการกีดกันว่า ชนชั้นไหนที่จะบวชเป็นพระได้

ชนชั้นถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่ ทาส โดยมีพระเป็นคนกลางในการเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ ในสังคม นอกจากนั้นยังมีชนกลุ่มน้อยอีกหลายชาติ ที่สำคัญยิ่งคือ พวกชาวจีน

4.1.2 ระบบไพร่

ประเภทของไพร่ แบ่งเป็นไพร่สม และ ไพร่หลวง

ไพร่สม เป็นไพร่ส่วนตัวของมูลนายที่ได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์ตามศักดินาของมูลนายแต่ละคน เพื่อรับใช้ทำงานส่วนตัว ไม่ต้องเกณฑ์มาทำงานโยธาให้รัฐ และเป็นมรดกสืบทอดให้ลูกหลานได้ รวมทั้งแลกเปลี่ยนกับไพร่สมของมูลนายอื่นได้ด้วย ไพร่ที่สังกัดกับ “กรม” ของเจ้านายที่ทรงกรมหรือที่มักเรียกว่า “กรมเจ้า” ถือเป็นพวกไพร่สมด้วย

ไพร่หลวง เป็นไพร่ของพระมหากษัตริย์และเป็นไพร่ส่วนใหญ่ของราชอาณาจักร ไพร่หลวงเริ่มถูกเกณฑ์เมื่ออายุ 18 หรือ 20 ปี และปลดเมื่ออายุ 60 หรือ 70 ปี ระยะเวลาถูกเกณฑ์ในสมัยอยุธยาตอนปลายอยู่ในลักษณะ 1 เดือน เว้น 1 เดือน เรียกว่า “เข้าเดือนออกเดือน” รวม 1 ปี ถูกเกณฑ์ 6 เดือน

นอกจากนั้นรัฐยังอนุญาตให้ไพร่ในบางพื้นที่ส่งสิ่งของหรือ “เงิน” แทนการถูกเกณฑ์แรงงานเรียกว่า “ไพร่ส่วย”

วิธีการควบคุมไพร่ ควบคุมตามลำดับจาก เจ้าหมู่ → มุลนายที่สูงขึ้นมา → ขุนนาง ผู้บริหารกรม → พระมหากษัตริย์

4.1.3 ระบบศักดินา มีบทบาทในสังคมไทยจารีต ดังนี้

การเป็นกลไกควบคุมการแจกจ่ายแรงงานหรือกำลังไพร่พล มุลนายที่ถือศักดินาสูงจะคุมไพร่จำนวนมากตามไปด้วย และมีสิทธิตั้งไพร่เป็นเสมียนทนาย เพื่อรับใช้ในงานต่าง ๆ เป็นเครื่องแสดงเกียรติยศและสถานะทางสังคมของมุลนาย

การเป็นโครงสร้างการจัดระเบียบชนชั้น แบ่งคนในสังคมเป็น 4 กลุ่ม คือ เจ้านาย ขุนนาง ไพร่ ทาส และกลุ่มคนนอกระบบไพร่คือ พระสงฆ์ และคนจีนอพยพ โดยกำหนดศักดินาแตกต่างกัน แสดงถึงความรับผิดชอบควบคุมไพร่ตามจำนวนที่ถือศักดินา มุลนายระดับล่าง ถ้าทำความดีความชอบก็ได้เลื่อนเป็นมุลนายระดับสูงได้ ส่วนไพร่ (ศักดินา 10 – 25) ถูกเกณฑ์แรงงาน ก็ต้องจงรักภักดี ให้แรงงานและของกำนัลแก่มุลนาย เพื่อตอบแทนความคุ้มครองช่วยเหลือที่ได้รับจากมุลนาย

การเป็นสิทธิในการถือครองที่ดินแต่ไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดิน เพราะระบบศักดินาเป็นเพียงให้สิทธิในการถือครองที่ดินเพื่อบุกเบิกเพาะปลูกหาผลประโยชน์ (การมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเพ็งมีในรัชกาลที่ 5)

ตอนที่ 4.2 การเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

4.2.1 ปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

การปฏิรูปบ้านเมืองในทุก ๆ ด้าน ในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นเหตุการณ์ที่สำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์และเป็นพื้นฐานในการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ มีปัจจัย 3 ประการ

การแผ่อำนาจหรือการคุกคามของจักรวรรดินิยมตะวันตก ซึ่งเข้ามาหาแหล่งวัตถุดิบ ตลาดการค้า และการขยายการลงทุน เพื่อตอบสนองการขยายตัวของกิจการด้านอุตสาหกรรม ประกอบกับแนวคิดของพลังชาตินิยมของชาติตะวันตก ทำให้แผ่อำนาจเข้ายึดครองบ้านเมืองต่าง ๆ เป็นอาณานิคมของตน

การขาดประสิทธิภาพของระบบไพร่และหน่วยงานราชการ ความหละหลวมจากการผ่อนคลายการควบคุม และการปลดปล่อยแรงงานไพร่อันเนื่องจากความเจริญทางการค้าสำเภา และอุตสาหกรรมน้ำตาลทราย เรือสำเภา และดีบุก เพื่อส่งตลาดต่างประเทศ และการหลั่งไหลของชาวจีนอพยพที่เข้ามามีบทบาทในเศรษฐกิจไทย ราชการไทยมีภาระหน้าที่ บทบาทซ้ำซ้อน ก้าวถอยกัน แสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว โดยที่ส่วนกลางไม่สามารถดูแลได้ทั่วถึง ด้วยเหตุที่อยู่ห่างไกลและการคมนาคมไม่สะดวกรวดเร็ว

การที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตกกว้างขวางกว่าในสมัยรัชกาลที่ 3 และรัชกาลที่ 4 มีการเสนอความเห็นเพื่อเปลี่ยนแปลงระเบียบบริหารแผน ดิน การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย และเปลี่ยนจาก “สยามเก่า” มาสู่ “สยามใหม่”

4.2.2 ผลของการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

การปฏิรูปบ้านเมืองในรัชกาลที่ 5 ทำให้เกิดผลการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่สำคัญ 4 ประการ ดังนี้

การยกเลิกระบบไพร่ ใช้วิธีการค่อยเป็นค่อยไป เริ่มจากให้ไพร่สมเป็นไพร่หลวง รุ่งเก็บเงินส่วยหรือเงินราชการ ใช้แรงงานชาวจีน จัดการทหารแบบตะวันตก

มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124 (พ.ศ. 2448)

จัดทำสำมะโนครัวแทนการสักไพร่

การเลิกทาส มีการใช้กฎหมาย 5 ฉบับ เพื่อเลิกทาสอย่างเป็นขั้นตอน ตั้งแต่ พ.ศ.2417 จนสำเร็จใน พ.ศ. 2448 ใช้เวลา 31 ปี

การเคลื่อนที่ทางสังคมที่เปิดกว้างขึ้น เป็นการเลื่อนฐานะทางสังคม โดยที่เมื่อเลิกระบบไพร่แล้ว ประชาชนมีโอกาสศึกษาเล่าเรียน และทำงานอย่างอิสระ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจเป็นทุนนิยม ก็เป็นแรงกระตุ้นให้ทำงานในลักษณะต่าง ๆ ที่ยกฐานะของตนให้ดีขึ้น

การรับวัฒนธรรมตะวันตก ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก เริ่มจากชนชั้นผู้นำก่อน แล้วขยายผ่านการศึกษารูปแบบใหม่ และระบบเศรษฐกิจแบบใหม่

ตอนที่ 4.3 ภาพรวมของสังคมไทยร่วมสมัย

4.3.1 โครงสร้างชนชั้น

โครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยแบ่งออกเป็นชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ส่วนปัจจัยที่ใช้กำหนดชนชั้นทางสังคม ได้แก่ ชาติตระกูล การศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ การงานอาชีพ ฐานะทางเศรษฐกิจ ไปจนถึงค่านิยมทางสังคม ส่วนการเลื่อนฐานะทางสังคมในสมัยร่วมสมัยมีปัจจัย 2 ประการ ได้แก่ การศึกษาซึ่งต่อเนื่องมาจากการงานอาชีพ การมีฐานะที่ร่ำรวยมีเงินทองมาก นอกจากนั้นมีความเหลื่อมล้ำไม่เท่าเทียมกันในด้านโอกาส ระหว่างสังคมเมืองและสังคมชนบทในการเลื่อนฐานะทางสังคม

4.3.2 สังคมเมือง สังคมชนบท

ในสังคมในสมัยจารีตบ้านหรือหมู่บ้าน มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ผู้คนในหมู่บ้านดำรงวิถีชีวิตในวิถีธรรมชาติ ทำเกษตรแบบพอยังชีพ มีความเพียงพอในตนเองสูงพอสมควร สามารถพึ่งตนเองได้ในเกือบทุกด้าน รวมทั้งมีการเกาะเกี่ยวกันหรือความเป็นชุมชนสูง เมื่อจำนวนคนในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น ก็มีการขยายตัวไปตั้งหมู่บ้านแห่งใหม่ในละแวกใกล้เคียง และมีความสัมพันธ์กันของหมู่บ้านที่อยู่ใกล้กัน มีวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน รวมทั้งร่วมสร้างวัฒนธรรมชุมชนในท้องถิ่นตน

ความเป็นมาและความเป็นไปของสังคมเมือง - สังคมชนบทในเมืองไทย

สังคมเมือง มีลักษณะเด่นที่การกระจุกตัวของประชากรในพื้นที่แคบ ผู้คนอยู่ในชุมชนเมืองส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพอุตสาหกรรม พาณิชยกรรม การบริหารและการบริการ (เช่น การท่องเที่ยว การศึกษา การขนส่ง การคมนาคม งานซ่อมบำรุง) ใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่มีเทคโนโลยีระดับก้าวหน้า ในด้านวัฒนธรรม คนในสังคมเมืองต่างคนต่างอยู่ (ยกเว้นในชุมชนแออัด ซึ่งมีลักษณะวัฒนธรรมกึ่งเมืองกึ่งชนบท) มีความสนใจดิ้นรน รับผิดชอบเฉพาะตนและครอบครัว ดำเนินวิถีชีวิตในความทันสมัย รวมทั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมซึ่งมีปัญหาเรื่อง

มลพิษ การว่างงาน อาชญากรรม ความไม่เพียงพอของสาธารณูปโภคสาธารณูปการต่าง ๆ ปัญหาเหล่านี้จะเกิดขึ้นในเมืองใหญ่ลดน้อยลง ในเมืองขนาดกลาง และอาจไม่พบในเมืองเล็กที่มีการบริหารจัดการที่ดี

สังคมชนบท ผู้อยู่อาศัยทำมาหากินเลี้ยงชีพจากทรัพยากรพื้นฐานทางธรรมชาติ มักใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน การลงทุนต่ำและอาศัยการสนับสนุนจากธรรมชาติ เช่นความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ พืช สัตว์ ส่วนความหนาแน่นและรายได้เฉลี่ย ของประชากรนั้นต่ำกว่าชุมชนเมือง ในด้านวัฒนธรรม มีความผูกพันทางเครือญาติและความสามัคคีในกลุ่มญาติมิตรสูง ให้ความสนใจร่วมใจทำกิจกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น พิธีกรรม งานบุญต่าง ๆ ตลอดจนงานต่างเพื่อประโยชน์ของชุมชน สังคมชนบทในประเทศด้อยพัฒนาหรือกำลังพัฒนามักมีปัญหา ความยากจน การว่างงาน การอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ สุขภาพอนามัยไม่ดีและปัญหาอื่น ๆ อีกหลายด้าน

สาเหตุที่ทำให้หมู่บ้านในสังคมร่วมสมัยช่วง พ.ศ. 2504 – 2544 เกิดสภาพล่มสลาย กระแสทุนนิยมที่แผ่เข้ามายังหมู่บ้านหรือสังคมชนบทภายใต้แผนพัฒนาฯ ฉบับต่างๆ นั้นทำให้หมู่บ้านล่มสลาย อยู่ในความครอบงำและพึ่งพาสังคมเมืองทุกด้าน ทั้งนี้เพราะรัฐไม่มีแนวทางการรองรับที่เหมาะสม เมื่อหมู่บ้านต้องแปรเปลี่ยนไปตามพลังผลักดันของทุนนิยม อีกทั้งยุทธศาสตร์การพัฒนากระแสหลักของไทยเน้นการพัฒนาแบบไม่สมดุล มุ่งสู่ภายนอกและเป็นตลาดเสรี ก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำอย่างมาก จึงเกิดการล่มสลายทางวัฒนธรรม

คำถามท้ายหน่วย

คนกลุ่มใดในสังคมไทยที่มักเป็นกลุ่มที่ต้องการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาของสังคมตลอดจนการทดลองสิ่งใหม่ๆ

ตอบ ชนชั้นกลาง เพราะเป็นชนชั้นปฏิบัติการที่มีความรู้ ความสามารถ

กลุ่มคนในสมัตจารีตจนถึงช่วงก่อนการปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ 5 มีกลุ่มชนชั้นใดบ้าง

ตอบ แบ่งได้กว้างๆ เป็น 3 กลุ่ม คือ ชนชั้นปกครอง ชนชั้นที่ถูกปกครอง และชนกลุ่มน้อยนอกระบบศักดินา ชนชั้นปกครอง มี กษัตริย์ เจ้านาย และขุนนาง หรือมูลนาย ชนชั้นถูกปกครอง ได้แก่ ไพร่และทาส ชนกลุ่มน้อยนอกระบบศักดินา มีพระสงฆ์และชาวต่างชาติ

การจัดระเบียบทางสังคมเป็นสิ่งต้องมีในสังคมการปกครอง คำว่าระเบียบสังคม หมายถึงอะไร

ตอบ กฎเกณฑ์ หรือระเบียบที่แต่ละสังคมกำหนดขึ้นเพื่อกำกับให้การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนต่างๆดำเนินไปด้วยดี และการกำหนดกฎเกณฑ์ที่ตั้งขึ้นนี้ สมาชิกในสังคมต้องยอมรับร่วมกัน

ไพร่ในสังคมจารีตมีกี่ประเภท อะไรบ้าง

ตอบ มี 2 ประเภท คือ

- 1) ไพร่สม เป็นไพร่ที่เป็นสมบัติส่วนตัวของเจ้าขุนมูลนาย โดยได้รับพระราชทานจากกษัตริย์ ตามศักดินาของมูลนาย
- 2) ไพร่หลวง เป็นไพร่ที่ทำงานหลวงใช้แรงงานให้แก่กษัตริย์ ไพร่อาจจะส่งสิ่งของหรือจ่ายเป็นเงินแทนการถูกเกณฑ์แทนใช้แรงงานก็ได้ เรียกว่า ไพร่ส่วย

มีปัจจัยสำคัญที่เป็นพื้นฐานในการเปลี่ยนแปลงสังคมให้เป็นสมัยใหม่ ได้แก่อะไรบ้าง

ตอบ การแผ่อำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก การขาดประสิทธิภาพของระบบไพร่และหน่วยงานราชการ และการที่กลุ่มคนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตกมากขึ้น

ภาพรวมของสังคมไทยร่วมสมัยเป็นอย่างไร

ตอบ สังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงเป็นสังคมสมัยใหม่โดยได้รับอิทธิพลจากตะวันตก มีการพัฒนาต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โครงสร้างชนชั้นในสังคมเปลี่ยนเป็นชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ทั้งนี้มีเงื่อนไขที่เป็นปัจจัยสำคัญ คือ ระบบการศึกษา ที่ทำให้มีการเลื่อนฐานะทางชนชั้น

หน่วยที่ 5 : เทคโนโลยีไทย

ตอนที่ 5.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี

5.1.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์

นับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ มนุษย์รู้จักการสร้างสรรคความรู้อาจจากการสังเกตและพัฒนาทางความคิดจนสามารถ อธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เรียกว่า “ธรรมชาติวิทยา” เจื่อนไขการดำรงชีวิตและสภาพแวดล้อมทำให้การพัฒนา ความรู้ทางธรรมชาติวิทยาเป็น “ภูมิปัญญา” ในแต่ละสังคมมีความแตกต่างกัน

ต่อมาเมื่อความรู้และสามารถเรียนรู้เพิ่มขึ้นอย่างเป็นระบบจนเข้าสู่ยุควิทยาศาสตร์ซึ่งเริ่มต้นในประเทศตะวันตก วิทยาศาสตร์จึงเข้าแทนที่ธรรมชาติวิทยาและมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของมนุษย์ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 จนถึงทุกวันนี้

ธรรมชาติวิทยา หมายถึง รูปแบบของความคิดที่พัฒนามาจากการสังเกตธรรมชาติจนสามารถอธิบายปรากฏการณ์ ต่าง ๆ

วิทยาศาสตร์ หมายถึง รูปแบบของแนวความคิดที่นำไปสู่ความสามารถในการอธิบายโครงสร้างและพฤติกรรมต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติได้ด้วย

5.1.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับเทคโนโลยี

เทคโนโลยีหรือเทคนิควิทยา หรือประยุกต์วิทยา คือ การนำความรู้ทางธรรมชาติที่ต่อเนื่องมาคือ วิทยาศาสตร์ มาเป็นวิธีการปฏิบัติและประยุกต์ใช้ในการปรับสภาพธรรมชาติที่เป็นอยู่ เพื่อให้การดำรงชีวิตง่ายและสะดวกยิ่งขึ้น มนุษย์ตั้งแต่ก่อนยุคประวัติศาสตร์ ดำรงชีวิตเพื่อให้อยู่รอดด้วยการพึ่งพาธรรมชาติ มีข้อจำกัดและอุปสรรคต่าง ๆ เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และสร้างสรรค์เทคโนโลยี เมื่อมนุษย์พัฒนาความรู้มากขึ้น ก็สามารถปรับเปลี่ยน การใช้งานเทคโนโลยีก้าวหน้าตามไปด้วย เพื่อแก้ไขปัญหาปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต มนุษย์ได้สร้างสรรค์เทคโนโลยีระดับพื้นฐานหรือเทคโนโลยีเหมาะสม (Appropriate Technology) เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตจึงก้าวสู่ระดับของเทคโนโลยีก้าวหน้า (Advanced Technology) ที่พัฒนาต่อไปอีกในระดับสูง ด้วยความรู้วิทยาศาสตร์สมัยใหม่

ในสมัยอดีต ความรู้ด้านเทคโนโลยีอยู่ในระดับที่ไม่ซับซ้อนซึ่งสอดคล้องและเพียงพอต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ในสังคมปัจจุบันวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีก้าวหน้าอย่างรวดเร็วมากขึ้นผลผลิตส่วนใหญ่เป็นสินค้าเพื่ออุปโภคบริโภค ผู้ใช้เทคโนโลยีอยู่ในฐานะผู้บริโภคเรียนรู้เพียงวิธีการใช้การบริโภคนั้น นับเป็นอีกโฉมหน้าหนึ่งของการพัฒนาเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงจากอดีตอย่างสิ้นเชิง

ตอนที่ 5.2 บทบาทและความสำคัญของเทคโนโลยีในสังคมไทย

5.1.1 เทคโนโลยีในสมัยสังคมจารีตของไทย

ช่วงระยะเวลาประมาณ 500 ปีจากสมัยอยุธยา ต่อมาสมัยธนบุรีจนถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้นเป็นยุค “ยุคสมัยสังคมจารีต” รากฐานสำคัญด้านวัฒนธรรมไทยมาจากศาสนา มีพื้นฐานของเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ เทคโนโลยีในสมัยสังคมจารีตมี 2 ระดับคือ

เทคโนโลยีพื้นฐาน ช่วยแก้ไขปัญหาความต้องการปัจจัยพื้นฐานก่อให้เกิดประโยชน์สุขในการดำรงชีวิต เทคโนโลยีก้าวหน้า ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิต และสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ

ด้านวิทยาการและเทคโนโลยีที่ทันสมัยในยุคปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ ทำให้ตะวันตกประสบความสำเร็จในการประดิษฐ์คิดค้นและการผลิตสินค้าส่งออกไปทั่วโลก ด้วยความต้องการวัตถุดิบและตลาดระบายสินค้า ประเทศตะวันตกใช้นโยบายจักรวรรดินิยมแสวงอาณานิคม แผ่ขยายอำนาจครอบคลุมพื้นที่รวมทั้งทวีปเอเชียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา

5.2.2 การรับเทคโนโลยีตะวันตก

ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมา ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ในประเทศตะวันตกก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง มีการค้นคว้าทดลอง การค้นพบความรู้ใหม่ ๆ ทำให้ยุโรปและอเมริกาพัฒนาด้านอุตสาหกรรมอย่างรวดเร็ว สินค้าผลิตได้มาก ทำให้ต้องแสวงหาตลาดระบายสินค้าและแหล่งวัตถุดิบพัฒนาโรงงาน เป็นเหตุผลสำคัญของการแผ่อิทธิพลของตะวันตกครอบงำประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทยด้วย

การเข้ามาของตะวันตกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นทำให้สังคมไทยเรียนรู้วิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้แก่ การแพทย์ตะวันตก และเทคโนโลยีการพิมพ์

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในพ.ศ. 2398 การลงทุนด้านการค้าในสังคมไทยทั้งการผลิต และการส่งออกขยายตัวอย่างรวดเร็ว สังคมไทยเปิดรับเทคโนโลยีตะวันตกเพื่อประโยชน์ด้านการค้า การสาธารณสุข ฝึกอบรม การคมนาคม การผลิตบุคลากรที่มีความรู้สนองต่อความต้องการของประเทศ นอกจากนี้สินค้าอุปโภคบริโภคจากโรงงานต่างประเทศที่หลั่งไหลเข้าสู่สังคมไทย มีคุณลักษณะการใช้งานหลากหลาย มีคุณภาพและราคาถูก ทำให้ตลาดสินค้าพื้นเมืองของไทยซบเซาลงเนื่องจากตามไม่ทันความรู้และการปรับปรุงประยุกต์เพื่อพัฒนาด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ ในที่สุดเทคโนโลยีดั้งเดิมของไทยในสมัยสังคมนจาริตถูกทอดทิ้งไป ทำให้การสืบทอดและพัฒนาหยุดชะงัก ภูมิปัญญาไทยถูกละเลยอย่างน่าเสียดาย และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ไทยต้องเสียเงินจำนวนมากในการซื้อและการพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศสืบเนื่องจนถึงปัจจุบัน

5.2.3 เทคโนโลยีสมัยใหม่ในสังคมไทย

วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ก่อเกิดความรู้ในระดับลึกหลายด้าน ความรู้เหล่านี้ได้นำไปประยุกต์ใช้ในการประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องจักรกล และสร้างสรรค์การใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ เป็นจุดเด่นของความเจริญก้าวหน้าในสังคมปัจจุบัน

เทคโนโลยีสมัยใหม่สะท้อนให้เห็นแนวโน้มของสังคม แต่ในปัจจุบันสังคมไทยโดยเฉพาะสังคมเมืองใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่โดยไม่ได้อยู่ในฐานะเจ้าของเทคโนโลยี แม้จะพยายามส่งเสริมการเรียนรู้และการค้นคว้าวิจัยเพื่อรองรับการพัฒนาด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ก็ยังต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมากซื้อเทคโนโลยีจากต่างประเทศ และพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศในระดับที่สูงมาก ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไม่เจริญก้าวหน้าอย่างความมั่นคง

นอกจากนี้ผลจากการพัฒนาทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่มีทั้งด้านสร้างสรรค์และการทำลายด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก่อเกิดปัญหาที่ยากจะแก้ไขตามมา วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจึงเปรียบเสมือนดาบสองคมที่ต้องเลือกใช้อย่างระมัดระวัง

ด้วยเหตุนี้จึงต้องมีการศึกษาเทคโนโลยีพื้นฐานเด่นๆของไทยเพื่อพัฒนาให้เป็นเทคโนโลยีเหมาะสม จะทำให้เราพึ่งตนเองในด้านเทคโนโลยีมากขึ้น และทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ตอนที่ 5.3 เทคโนโลยีเด่นในวิถีชีวิตไทย

5.3.1 เทคโนโลยีการเกษตร

เกษตรกรรมเป็นพื้นฐานหลักทางเศรษฐกิจของสังคมไทยมาเนิ่นนาน คนไทยนำประสบการณ์และภูมิปัญญา พัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมนำมาใช้อย่างสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและแรงงานที่มีอยู่ ทำให้พึ่งตนเองได้และผลิตตามความต้องการภายในครัวเรือนหรือชุมชน เทคโนโลยีการเกษตรที่สำคัญในสังคมไทย ได้แก่ เทคโนโลยีการทำนา เทคโนโลยีการประมง การทำนาในยุคสมัยก่อนเทคโนโลยีเครื่องจักรกลอาศัยความรู้ภูมิปัญญาไทยสร้างสรรค์เทคโนโลยีที่เหมาะสม จากพลังงานธรรมชาติ มีการคิดค้นเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ เป็นหลักการตั้งถิ่นฐานบริเวณใกล้แหล่งน้ำก่อเกิดความเข้าใจในสภาพพื้นที่ และธรรมชาติของสัตว์น้ำคนไทยปรับประยุกต์ใช้เทคโนโลยีการประมงอย่างหลากหลาย เช่น การวางโป๊ะ โพงพาง การใช้ลอบ ไซ ยอ การวางเบ็ด ฯลฯ และรู้จักการปรับสภาพพื้นที่เพื่อเป็นแหล่งอาศัยของสัตว์น้ำ

หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2488) เป็นต้นมา วิทยาการต่าง ๆ ก้าวหน้าอย่างรวดเร็วมากจนถึงปัจจุบัน มีการพัฒนาการเกษตรแบบยั่งยืน พร้อมกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติด้วยเทคโนโลยีที่เหมาะสม เพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่ระบบนิเวศเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยังประโยชน์ต่อประเทศและผู้คนในสังคมโดยรวมได้

5.3.2 เทคโนโลยีเภสัชกรรม

ความรู้ด้านเภสัชกรรมในสังคมไทย เป็นภูมิปัญญาที่สั่งสมและสืบทอดกันมาเนิ่นนาน มีสาระสังเขป ดังนี้

ความรู้และทฤษฎีเภสัชกรรมไทย เป็นความรู้จากการสังเกตสรรพคุณและเลือกใช้สมุนไพรปรงูยา มีหลักสำคัญประกอบด้วย เภสัชวัตถุ สรรพคุณวัตถุ คณะเภสัช และเภสัชกรรม

ความรู้เกี่ยวกับชนิด และลักษณะของสมุนไพร ทั้งจากพืช สัตว์ แร่ธาตุ

ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการปรงูยา เริ่มจากการเลือกยา ขนาด ปริมาณ การแปรสภาพ การผสมยา และจัดเก็บเมื่อปรงูแล้วเสร็จ

เมื่อการแพทย์ตะวันตกเข้ามามีบทบาทในสังคมไทย การประยุกต์พัฒนาภูมิปัญญาไทย ด้านเภสัชกรรมหยุดชะงักในช่วงเวลาหนึ่ง การรักษาพยาบาลและการซื้อยาจากต่างประเทศทำให้เราต้องเสียเงินจำนวนมากและต้องพึ่งพาต่างชาติเพื่อแก้ปัญหาดังกล่าว

ปัจจุบันจึงมีการประยุกต์ประโยชน์จากสมุนไพรไทยทำให้ภูมิปัญญาที่สั่งสมมามีพลังต่อการใช้ประโยชน์ในกระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงทางวิทยาการที่ดำเนินไปอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

5.3.3 เทคโนโลยีชลประทาน

ในพื้นที่ที่มีปัญหาเรื่องน้ำ คนไทยอาศัยความรู้เกี่ยวกับภูมิศาสตร์และลักษณะการไหล การระบายน้ำ สามารถวางแผนจัดระบบชลประทาน นับเป็นเทคโนโลยีในวิถีชีวิตที่โดดเด่นมายาวนาน

ระบบชลประทานยุคแรกของไทย พบในบริเวณเมืองโบราณหลายแห่ง ทั้งกำแพงคันดินเพื่อกำหนดทิศทางของน้ำ การทำ “เหมืองฝาย” สำหรับเก็บกักน้ำ อาศัยความรู้และเทคโนโลยีชลประทานที่สะท้อนถึงการสั่งสมภูมิปัญญาไทย ฝายหรือเหมืองเป็นการก่อสร้างทำนบขวางทางน้ำเพื่อกักน้ำให้มีระดับสูงพอที่จะไหลเข้าทำเหมืองหรือคลอง ส่งน้ำไปยังพื้นที่ที่ต้องการให้น้ำ ที่เหลือล้นข้ามสันฝายต่อไปในลำน้ำเดิมได้

การทำเหมืองฝายยังเป็นการระบบดูแลการใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกันทั้งในชุมชนและระหว่างชุมชนที่อยู่เส้นทางน้ำเดียวกัน ชาวบ้านจะเลือกผู้นำในท้องถิ่นทำหน้าที่ “แก่เหมือง” และ “แก่ฝาย” ดูแลลำเหมืองและฝาย ควบคุมการจัดสรรปันน้ำ และแก้ปัญหากรณีมีข้อพิพาทเรื่องน้ำ

เขื่อนระบายน้ำ เป็นเทคโนโลยีชลประทานสมัยใหม่ มีลักษณะคงทนถาวร ลงทุนจัดการโดยรัฐพัฒนาการใช้เครื่องมือมาเป็นลำดับ

5.3.4 เทคโนโลยีด้านการหล่อโลหะ

การทำเครื่องมือโลหะเป็นพัฒนาก้าวสำคัญ โดยเริ่มจากการใช้ทองแดง ต่อเนื่องมาเป็นการใช้โลหะผสมระหว่างทองแดงกับดีบุกคือสำริด แล้วรู้จักใช้เหล็กคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ที่ช่วยเกิดการพัฒนาเทคโนโลยีและสร้างสรรค์กิจกรรมต่าง ๆ ทั้งด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ศิลปกรรม ศาสนา ที่โดดเด่นของไทยคือ การหล่อประติมากรรมโลหะที่นับเป็นการพัฒนาเทคโนโลยีโลหะวิทยาในระดับสูงด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น เมื่อมาถึงสมัยสุโขทัยจึงปรากฏงานหล่อโลหะเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่ จัดเป็นยุคทองของการหล่อประติมากรรม

ความรู้ในการหล่อประติมากรรมในปัจจุบันได้มีการปรับประยุกต์ความรู้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน เทคโนโลยีการหล่อโลหะ จึงเป็นภูมิปัญญาที่ได้สืบทอดให้เห็นประจักษ์และเป็นที่ยอมรับทั่วกันมาจนถึงปัจจุบัน

คำถามท้ายหน่วย

ธรรมชาติวิทยา วิทยาศาสตร์ มีความหมายอย่างไร

ตอบ ธรรมชาติวิทยา คือ ความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมหรือปรากฏการณ์ธรรมชาติที่พัฒนาเป็นภูมิปัญญาของคนในชุมชนนั้นๆ วิทยาศาสตร์ คือ ความรู้ซึ่งวิวัฒนาการมาจากธรรมชาติวิทยา เป็นรูปแบบความคิดที่นำไปสู่ความรู้เกี่ยวกับโครงสร้างหรือพฤติกรรมมนุษย์ที่นอกเหนือไปจากปรากฏการณ์ธรรมชาติ

สังคมสมัยจาริต มีเทคโนโลยีที่ระดับ อะไรบ้าง

ตอบ มี 2 ระดับ คือ เทคโนโลยีระดับพื้นฐาน นำมาใช้แก้ไขปัญหาความต้องการพื้นฐาน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการดำรงชีวิตให้มีความสุข เช่น เทคโนโลยีที่นำมาทำเป็นเครื่องมือการเกษตรเทคโนโลยีก้าวหน้า เป็นความรู้ที่ได้ในยุคปฏิวัติทางวิทยาศาสตร์ นำมาใช้ยกระดับชีวิต และประดิษฐ์คิดค้นผลงานด้านต่างๆ เช่น การก่อสร้าง การแพทย์

ประเทศไทยได้รับเทคโนโลยีตะวันตกด้านใด ที่เข้ามาเป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ตอบ การแพทย์ตะวันตก และเทคโนโลยีการพิมพ์

เทคโนโลยีสมัยใหม่ มีความสำคัญต่อสังคมไทยอย่างไร และมีข้อควรคำนึงอย่างไร

ตอบ มีความสำคัญที่ก่อให้เกิดความรู้ในระดับลึก มีความหลากหลาย นำไปประยุกต์ใช้หรือใช้ประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องจักรกล และสร้างสรรค์เทคโนโลยีต่างๆ ที่ทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าข้อควรคำนึง คือ ควรนำมาใช้อย่างรู้เท่าถึงการณ์ ถ้าไม่รู้จักเลือกใช้ให้เหมาะสม จะเกิดปัญหาที่ยากจะแก้ไข หรือเสียค่าใช้จ่ายสูง จึงต้องเลือกใช้อย่างระมัดระวัง นอกจากนี้ควรพัฒนา เทคโนโลยีไทยพื้นบ้าน เพื่อจะได้พึ่งตนเองโดยไม่ต้องซื้อหรือพึ่งพาเทคโนโลยีจากต่างประเทศมากเกินไป

เทคโนโลยีที่สำคัญในวิถีชีวิตไทย มีอะไรบ้าง

ตอบ ได้แก่ เทคโนโลยีการเกษตร เทคโนโลยีเกษตรกรรม เทคโนโลยีชลประทาน และเทคโนโลยีโลหะ

หน่วยที่ 6 : ความเชื่อและศาสนากับสังคมไทย

ตอนที่ 6.1 ข้อพินิจเบื้องต้นเรื่องความเชื่อและศาสนา

6.1.1 ความเชื่อและศาสนาในแง่วัฒนธรรม

ในสังคม ความเชื่อเป็นส่วนรวมเกิดเป็นระบบขึ้นในสังคมซึ่งโดยมากเรียกว่า “ศาสนา” เป็นเรื่องทางสังคมโดยตรง เป็นปัจจัยเชื่อมโยงสถาบันต่าง ๆ ในสังคม ทั้งด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ ศาสนสถาน

ในแง่การสร้างสรรค์ การยกระดับวัฒนธรรมและความสืบเนื่องทางวัฒนธรรมจนกลายเป็นอารยธรรม ศาสนา และความเชื่อเป็นทั้งเหตุโดยตรง เป็นปัจจัยโดยตรงและโดยอ้อมที่จะทำให้เกิดอารยธรรมในสังคมหรือของชนชาติใดชนชาติหนึ่งจากจุดศูนย์กลางอารยธรรม เช่น พุทธ ศาสนา คริสต์ศาสนา ศาสนาอิสลาม เป็นศาสนาหลักที่สร้างอารยธรรมหรือมีส่วนสร้างอารยธรรมของหลายชาติ หลายภาษา และยังเป็นจักรกลสำคัญในการเปลี่ยนแปลงและในความเป็นไปของอารยธรรมโลกปัจจุบัน

6.1.2 ความเชื่อ ศาสนา ลัทธิ ปรัชญา

1. ความเชื่อ

ข้อสำคัญในเรื่องของความเชื่อหรือการเชื่อ คือการประกาศว่าตนเชื่ออะไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางศาสนา ความเชื่อที่เกิดจากรากฐานของศาสนานี้เป็นเรื่องสำคัญเพราะแสดงว่าเมื่อต้องประกาศว่า เชื่อสิ่งใด สิ่งหนึ่ง เช่น เชื่อพระเจ้าองค์เดียว ผู้ทรงมหิธานุภาพ ก็หมายความว่า มีผู้ไม่เชื่อสิ่งนั้นอยู่ด้วย เมื่อกล่าวถึงความเชื่อที่เป็นระบบ ย่อมหมายถึง เรื่องของชนหมู่มาก เป็นเรื่องทางสังคม มีผลกระทบกว้างขวางมากขึ้น

2. ศาสนา ลัทธิ ปรัชญา

ศาสนา มักกล่าวว่่าคือ ระบบความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่ง ศาสนามีใช้มานานในทางพุทธศาสนา แปลโดยตรงตามศัพท์ว่า คำสอน การสอนศาสนา หมายถึง คำสอนเท่านั้นไม่พอ เพราะศาสนามีฐานะเป็นสถาบันหนึ่งในสังคม คำสอน เป็นเพียงส่วนหนึ่งของศาสนาเท่านั้น ความเชื่อและศาสนาอื่น ๆ มักเรียกว่า “ลัทธิ”

ลัทธิ หมายถึง สิ่งที่ได้รับเอามานับถือ ความหมายใกล้เคียงหรือเป็นส่วนหนึ่งของคำว่า “ศาสนา” ปรัชญาในทางตะวันออกนี้โดยเฉพาะในอารยธรรมอินเดีย – จีน แล้ว ศาสนาและปรัชญาไม่ได้แยกออกจากกันเด่นชัดในทางพุทธศาสนาและทางพราหมณ์ย่อมเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ปรัชญาความคิดจึงแยกจากศาสนาไม่ได้ เพราะเป็นเครื่องมือหรือความเห็นที่ถูกต้องเป็น “ปัญญา”

6.1.3 ทฤษฎีเกี่ยวกับกำเนิดศาสนา

พวกหนึ่งคิดว่า เรื่องความเชื่อหรือศาสนานั้นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ เป็นเรื่องที่เกิดมาพร้อมมนุษย์ มนุษย์ต้องมีความเชื่อหรือระบบความเชื่ออย่างใดอย่างหนึ่งพวกหนึ่งคิดว่า ศาสนาเกิดขึ้นเพราะความกลัว มักคิดว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทรงอำนาจอาจบันดาลให้ดีให้ร้ายได้ จึงเกิดพิธีกรรมเพื่อทำให้สิ่งเหล่านั้นพอใจ บางพวกไม่ได้สนใจเรื่องกำเนิดเท่าใดนัก เห็นว่าน่าจะศึกษาในฐานะเป็นปรากฏการณ์ในสังคม ยอมรับว่าศาสนาเกิดขึ้นมาแล้ว ควรพิจารณาเพียงว่าทำหน้าที่อะไรในสังคม สังคมใช้ศาสนาอย่างไร ศาสนากำกับสังคมอย่างไร

6.1.4 ระบบสำคัญต่าง ๆ ของศาสนา

ความเชื่อต่าง ๆ ในสังคมหนึ่ง ๆ เมื่อรวมกันเป็นระบบมีส่วนกำกับแนวทาง แนวคิดของคนในสังคมเกิดเป็นกฎเกณฑ์หรือระบบทางจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียม พิธีกรรม ศีลธรรม จริยธรรม ศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ ระบบความเชื่อโดยรวมเช่นนี้เราเรียกกันว่า ศาสนา ความเชื่อหรือระบบความเชื่อส่วนแรกนั้นเป็นเรื่องทาง “ปรัมปราคติ” ซึ่งมนุษย์ใช้อธิบายหรือบันทึกเรื่องราวทางความเชื่อ

ระบบความคิดที่เกี่ยวข้องกับ “ปรัมปราคติ” โดยตรง คือ ความคิดเรื่อง “จักรวาลวิทยา” อันแสดงให้เห็นว่า คนในสังคมนั้นเห็นว่าระบบจักรวาลเป็นอย่างไร แบ่งเป็นกี่ส่วน มีอะไรเป็นส่วนผลักดันให้เป็นไปหรือสร้างขึ้นมาอย่างไร จะสิ้นสุดลงอย่างไร ศาสนาทุกศาสนา โดยเฉพาะศาสนาสำคัญของโลกต่างก็มี “ระบบศีลธรรม จริยธรรม” อาจแตกต่างกันด้วยข้อบังคับหรือการบังคับกวดขัน

ระบบเรื่องการบรรลุถึงจุดหมายสูงสุดในศาสนา ก็เป็นเรื่องสำคัญเพราะจะเป็นส่วนกำหนดแนวทางปฏิบัติหรือ “มรรค” ที่จะทำให้บรรลุจุดหมายนั้น ๆ ความประพฤติทางศีลธรรมจรรยาอย่างเดียวย่อมไม่พอ ต้องมีการเตรียมตัวในด้านต่าง ๆ ในส่วนนี้มีมักผูกอยู่กับ “ระบบของพิธีกรรม” อันเป็นพื้นฐานเดิม

เมื่อพิจารณาระบบต่าง ๆ ในศาสนาที่กล่าวมานี้จะเห็นว่า ศาสนาผูกพันหรืออาจเรียกได้ว่าเกิดในสังคมเปลี่ยนแปลงไปในสังคม ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลง เป็นเครื่องกำกับความคิดความอ่าน เป็นเครื่องบังคับพฤติกรรมของมนุษย์ เป็นเครื่องสร้างศิลปวัฒนธรรมแขนงต่าง ๆ

6.1.5 ศาสนากับสังคม

ศาสนากับสังคมตั้งแต่หน่วยแรก คือ ครอบครัว ศาสนาย่อมมีส่วนในเรื่องกฎเกณฑ์ ข้อบังคับทางเพศ การแต่งงาน พฤติกรรมความคิดความเห็นของบุคคลในสังคมต่อเรื่องต่างๆทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ ในปัจจุบัน และในอนาคต นั้น ศาสนามีส่วนกำกับแนวคิดทั้งสิ้น

ถ้าพิจารณาอีกแง่หนึ่ง ศาสนามีส่วนกำหนดหรือทำให้เกิดชนชั้นทางสังคมด้วยการที่บุคคลเกิดมาไม่เท่าเทียมกัน ศาสนาเป็นสถาบันเดียวที่ตอบคำถามนี้ได้ ไม่ว่าจะกล่าวว่าเป็นเรื่องของพระเจ้าผู้เป็นเจ้า เรื่องกรรม อาจจะใช้ศาสนาอ้างในเรื่องชนชั้นสูง หรือพระเจ้า มีสิทธิพิเศษมากกว่าคนธรรมดา

นอกจากนี้ศาสนายังเกี่ยวแก่เรื่องเศรษฐกิจ ด้วยเป็นแหล่งรวมของศรัทธา มีเรื่องของเศรษฐกิจการเงินเข้าไปเกี่ยวข้องมาก ศาสนายังมีส่วนกำหนดทิศทางการเมืองอีกด้วย การอ้างสิทธิหรือความชอบธรรมในทางการเมืองการต่อสู้ทางการเมือง มักใช้หรืออิงศาสนาหรือความเชื่อของคนในชุมชนนั้น เนื่องจากศาสนากับสังคมนับเนื่องเกี่ยวพันกันหลายด้าน จึงมี “การศึกษาศาสนา” ทางวิชาการในแง่ต่าง ๆ

การศึกษาศาสนาที่เป็นวิชาการโดยตรง ไม่คำนึงถึงเรื่องความเชื่อส่วนตัว เกิดในราวสองร้อยปีมานี้ เริ่มด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์ต่าง ๆ และในที่สุดก็ศึกษาเป็นวิชาศาสนา เรียกว่า RELIGIOUS STUDIES หรือแปลว่า ศาสนศึกษา

ศาสนศึกษา ศึกษาทั้งแง่คำสอน ด้านศีลธรรม จริยธรรม โลกทัศน์ จักรวาล วิทยา เรื่องความหลุดพ้น ปรัชญาความคิด เรื่องทางเทววิทยา พิธีกรรม ตลอดจนประวัติศาสตร์ ศาสนา พัฒนาการของศาสนา ความสัมพันธ์ของศาสนากับสถาบันอื่น ๆ ในสังคม

ตอนที่ 6.2 ลักษณะความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย

6.2.1 ความเชื่อดั้งเดิม

1. ความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา

ความเชื่อเรื่องผีสงเทวดาเป็นปรากฏการณ์ทั่วไปทางศาสนาในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสังคมไทยยังมีความเชื่อเช่นนี้อย่างมั่นคง ปรากฏการณ์แทรกซึมอยู่ในเรื่องต่าง ๆ

ความเชื่อดั้งเดิมยังเข้าไปอยู่ในเรื่องกฎหมาย กระบวนการทางกฎหมายอีกด้วย

2. การนับถือบรรพบุรุษ

การนับถือบรรพบุรุษนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับระเบียบประเพณีของครอบครัวโดยเฉพาะเรื่องการแต่งงานจะต้องมีเรื่องบูชาบรรพบุรุษเป็นอันดับแรก

ระเบียบระบบต่าง ๆ ที่เกิดจากการนับถือผีสงเทวดา บรรพบุรุษนี้เป็นพื้นฐานโดยตรงของสิ่งที่เรียกว่า “จารีต” หรือ “จารีตประเพณีในสังคม” ซึ่งเป็นพื้นฐานของกฎหมายดั้งเดิมของไทย เช่น กฎหมายมังรายศาสตร์ กฎหมายต่าง ๆ ในประชุมกฎหมายตราสามดวง

3. ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องข้าว

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตร มีเรื่องการเพาะปลูกโดยเฉพาะเรื่องการปลูกข้าวเป็นเรื่องสำคัญ ประเพณีที่เนื่องด้วยข้าว มีตั้งแต่การเริ่มไถนา มีพิธีของหลวงเป็นปฐม เรียกว่า “พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ” เมื่อข้าวตั้งท้องมีพิธีทำขวัญข้าว มีการบูชาแม่โพสพ ซึ่งเป็นเทพีแห่งข้าว ประเพณีสืบเนื่องด้วยข้าว เช่น การรวมกันทำฟายทำนบ การลงแขก คือ การรวมแรงกันไปช่วยเกี่ยวข้าว การละเล่นต่าง ๆ อันเนื่องด้วยข้าว เช่น เพลงเกี่ยวข้าว การทำบุญเมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ เช่น บุญข้าวกระยาสาร

4. ความเชื่อเรื่องโลกจักรวาลและกำเนิดคน สัตว์

คนไทยมีตำนานเล่าเรื่องกำเนิดโลกจักรวาล และการสร้างคน สัตว์ อยู่หลายสำนวน สรุปเป็นสำคัญ 3 อย่าง

ตำนานกลุ่มแรก มีจุดสำคัญอยู่ที่แกนหรือ ผีฟ้า กล่าวว่า แกน เป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นผู้วางกฎระเบียบ และควบคุมดูแลให้มนุษย์อยู่ในระเบียบ และลงโทษเมื่อมนุษย์ประพฤติผิด

ตำนานกลุ่มที่สอง กล่าวคือ ชนชาติต่าง ๆ เกิดมาจากน้ำเต้าใบใหญ่ มีเทวดาหรือแกนมาเจาะน้ำเต้า มีชนชาติต่าง ๆ ออกมาจากน้ำเต้าตามลำดับ สืบเป็นเผ่าพันธุ์ของชนเผ่าต่าง ๆ

ตำนานกลุ่มที่สาม กล่าวถึง มนุษย์คู่แรก เช่น ปู่สังกะสาอย่าสังกะสี หรือยักษ์ปฐมกัปคู่แรก เป็นต้นกำเนิดของมนุษย์ทั้งปวง และเป็นผู้สร้างสิ่งต่าง ๆ

6.2.2 ศาสนาที่มาจากอินเดียและศาสนาอื่น ๆ

การรับนับถือ “ศาสนาจากอินเดีย” คือ ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา เป็นไปตามธรรมชาติแห่งการรับวัฒนธรรมอารยธรรม ศาสนาจากอินเดียเข้ามาพร้อมวัฒนธรรมแขนงอื่น ๆ มีเรื่องทางอักษรศาสตร์ การเมือง การปกครอง เป็นต้น

ในด้านศาสนาอื่น ๆ นั้น ศาสนาที่มีศาสนิกมากอีกศาสนาหนึ่งคือ “ศาสนาอิสลาม” ซึ่งมีหลักปฏิบัติโดยรวมของสังคมเท่าเทียมกัน

ศาสนาสำคัญอีกศาสนาหนึ่งซึ่งเข้ามาในประเทศไทยมานานแล้วคือ “คริสต์ศาสนา” มีกลุ่มโรมันคาทอลิก ต่อมา มีกลุ่มโปรเตสแตนต์ ทั้งสองกลุ่มนี้พยายามเข้ามาเผยแพร่ศาสนาพร้อม ๆ กับนำความเจริญทางวิชาการด้านต่าง ๆ ศาสนาจากอินเดียที่เป็นกระแสใหม่ เช่น ศาสนาสิกข์ เข้ามาพร้อมกับชาวอินเดียที่เป็นพ่อค้าในรุ่นหลัง ปัจจุบันมีแขนงหรือสาขาความคิดของศาสนาพราหมณ์หรือจะเรียกว่าศาสนาฮินดูก็ได้ เข้ามาเผยแพร่อยู่มาก โดยเฉพาะกลุ่มที่ยึดถือและตีความใช้คัมภีร์ภควัทคีตาเป็นหลัก

6.2.3 ลักษณะการนับถือศาสนาในสังคมไทย

โดยรวมแล้ว คนไทยมีความเชื่อหรือนับถือศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยว อาจกล่าวได้ว่าคนไทย “ใช้ศาสนา” มากกว่าศาสนาบังคับให้เป็นไปในทุกเรื่อง ดังนั้นเมื่อจะรับนับถืออะไร จึงเกิดการ “เลือก” มาเท่าที่จะเหมาะสมแก่เรื่องหรือแก่สังคมไทย

ความเชื่อและศาสนาที่ได้กล่าวมาแล้วในเรื่องความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อศาสนาที่มาจากอินเดียรุ่นแรกคือ พุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์นั้น อยู่ร่วมกันจนแยกไม่ออก ต่างก็มีหน้าที่ของตนในสังคมอย่างสมดุล พอดีทั้งในทางปฏิบัติและในชีวิตประจำวัน

6.2.4 สังคมไทยในฐานะเป็นสังคมพุทธศาสนา

การที่กล่าวว่าสังคมไทยเป็นสังคมพุทธนั้น คงจะหมายได้เพียงว่า พุทธศาสนาเป็นศาสนาหลักที่คนไทยโดยมากและคนไทยทุกระดับยอมรับนับถือ

เมื่อพิจารณาตามหลักฐานต่าง ๆ เช่นตำนาน ก็จะเห็นการปรับเปลี่ยนทางความเชื่อจากความเชื่อดั้งเดิม ทั้งการปรับโดยสันติหรือปรับโดยขัดแย้งในส่วนที่เพื่อรับพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์เข้ามาจนกลายเป็นหลักของความเชื่อแล้ว เมื่อมีศาสนาอื่น

1. แนวคิดสำคัญในพุทธศาสนาแบบไทย

- แนวคิดสำคัญในพุทธศาสนาในสังคมไทย คือ “เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด” และเรื่อง “เวรกรรม”
- การรับแนวคิดเรื่องกรรมเข้ามาในสังคมไทยนั้น มีผลหลายด้านคือ
 - การเป็นข้อกำหนดทางจริยธรรมศีลธรรม
 - การเป็นแนวคิดที่ใช้อธิบายความหลากหลายของสังคม
 - การเป็นเครื่องช่วยเลื่อนชั้นทางสังคม
 - การที่คิดว่าการทำบุญคือการบริจาคสิ่งของ
 - การมีโลกทัศน์ที่เปิดกว้างพอควร

2. การใช้พุทธศาสนาในชีวิตประจำวัน

- ความจริงแล้วการใช้ศาสนาในชีวิตประจำวันของคนไทยในที่นี่อาจจะไม่จำกัดเฉพาะพุทธศาสนา จะเรียกว่าเป็นการใช้ความเชื่อ – ศาสนาของสังคมไทย โดยรวมก็ได้ พุทธศาสนาในที่นี้จึงหมายถึงรวมไปถึงความเชื่อดั้งเดิม และอาจครอบคลุมไปยังศาสนาอื่น ๆ ที่คนไทยนับถือด้วยบางส่วน

- ความเชื่อและศาสนานองความต้องการพื้นฐานของคนในสังคมในแบบอื่น ๆ ด้วย

- ศาสนาความเชื่อเป็นระบบการประกันภัย
- ศาสนาความเชื่อเป็นระบบการสั่งสม
- ศาสนาความเชื่อเป็นเหมือนระบบการส่งหรือการนำบุญกุศลไปสู่ผู้อื่นหรือภพอื่น

3. วัดกับสถาบันอื่น ๆ ในสังคมไทย

ในแง่ของสังคม พุทธศาสนาเป็นสถาบันหลักสถาบันหนึ่ง สังคมไทยมีสถาบันหลักที่เรียกได้ง่าย ๆ ว่า “บ้าน วัด และโรงเรียน” สถานที่ที่สำคัญที่สุดคือ “วัด” ในชุมชนหนึ่ง ๆ จะมีวัดอย่างน้อยวัดหนึ่ง เป็นศูนย์กลางของชีวิต เพราะวัดมีความสำคัญในแง่ศาสนาความเชื่อ วัดทำหน้าที่หลายอย่างในสังคม “หน้าที่สำคัญที่สุดคือเป็นโรงเรียนสอนวิชาหนังสือ สอนเด็กให้อ่านออกเขียนได้ “เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน”

ตอนที่ 6.3 ความเชื่อและศาสนาในวัฒนธรรมไทยแขนงต่าง ๆ

6.3.1 การปกครองและกฎหมาย

อารยธรรมการปกครองของไทยมีหลักอยู่ที่พระเจ้าแผ่นดิน ผู้ทรงเป็นศูนย์กลางของอำนาจทั้งทางโลกและทางธรรม

แนวคิดสำคัญที่สุดในเรื่องพระมหากษัตริย์ของไทยที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา คือพระมหากษัตริย์ทรงเป็นบุคคลที่เป็นแบบอย่างทางศีลธรรม มีการอ้างถึงหลักธรรมทางพุทธศาสนา โดยตรงคือ ผู้ปกครองจะต้องมีทศพิธราชธรรม 10 ประการ จักรวรรดิวัตร 12 ประการ ราชสังคัตถุ 4 ประการ เมื่อปกครองโดยธรรม เช่นนี้จะได้อธิบายว่า “ธรรมราชา”

ด้าน “กฎหมาย” เมื่อผู้ปกครองต้องมีคุณสมบัติตามหลักการทางศาสนา กฎหมายที่ออกมาบังคับ ควบคุมเรื่องต่าง ๆ ก็ต้องอ้างศาสนาเช่นกัน ตัวบทกฎหมายจึงเรียกว่า “ธรรมศาสตร์” หรือ ธรรมบัญญัติ เพื่อให้กฎหมายศักดิ์สิทธิ์และมีความชอบธรรมในการบังคับใช้

6.3.1 การศึกษา

วัดเป็นโรงเรียนสอนวิชาหนังสือ วิชาการช่าง อันรวมวิชาวิศวกรรมการก่อสร้างการออกแบบศิลปหัตถกรรมแขนงต่าง ๆ ไว้พร้อมมูล เรื่องที่ใช้เรียนทั้งหมดเป็นเรื่องเกี่ยวแก่ศาสนาการที่วัดเป็นสถานศึกษาโดยทั่วถึงและกว้างขวางเช่นนี้ ทำให้พุทธศาสนาหยั่งรากมั่นคง พระภิกษุมิฐานะเป็นครูบาอาจารย์ของคนทั่วทั้งชุมชนนั้น ๆ จึงเป็นหัวหน้ากำกับต่าง ๆ ในชุมชนไปด้วยโดยปริยาย

6.3.2 ภาษา วรรณคดี และศิลปะแขนงต่าง ๆ

ทางพุทธศาสนา ศัพท์ที่ใช้กันอยู่ในภาษาทางศาสนาก็เข้ามาอยู่ใน “ภาษาไทย” ศัพท์ที่ใช้ในภาษาไทยมีรูปภาพสันสกฤตมากกว่าภาษาบาลี ศัพท์ทางวิชาการโดยมากก็พยายามผูกศัพท์จากภาษาบาลี – สันสกฤต เช่น “การปฐมนิเทศนักศึกษาใหม่ ปีการศึกษา 2547 สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช” ทั้งข้อความมีคำไทยอยู่ 2 คน (ไม่นับตัวเลข) คือ ใหม่ และ ปี นอกนั้นเป็นคำบาลี – สันสกฤต ทั้งสิ้น

ทางด้าน “วรรณคดี” เรื่องราวที่นำมาแต่งเป็นวรรณคดีก็มาจากพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ คติความเชื่อต่าง ๆ ที่ปรากฏในวรรณคดีก็มาจากทางพุทธศาสนา เช่น เรื่อง ลิลิตพระลอ แม้ว่าจะเป็นเรื่องตำนานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรัก ก็มีโครงหลายบทที่แสดงแนวคิดทางพุทธศาสนา

ความเชื่อและศาสนายังเป็นบ่อเกิดของศิลปะแขนงอื่น ๆ เช่น ประติมากรรม มีทั้งรูปสลัก ลายเส้น รูปปั้น เรื่องราวทางพุทธศาสนา มักปรากฏเป็นจิตรกรรมฝาผนังอันเป็นเสมือนบทเรียนทางศาสนาในลักษณะภาพวาดที่สอนคติธรรมทางพุทธศาสนาโดยตรง

ตอนที่ 6.4 สภาพความคิด ความเชื่อ และศาสนาในปัจจุบัน

6.4.1 ศาสนากับการเมืองการปกครอง

ความเชื่อดั้งเดิม ศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการปกครอง ลักษณะคุณธรรมของชนชั้นปกครอง รวมทั้งการอ้างสิทธิความชอบธรรมในการปกครอง การดึงเอาความคิดความเชื่อทางศาสนาที่แปลกแยกกันมาใช้เพื่อผลประโยชน์ทางการเมือง ทำให้ผลลบลขยายไปใหญ่โตเพราะศาสนาเป็นเรื่องสำคัญในสังคมที่รับนับถือศาสนาอันมีพระเจ้าผู้สร้างผู้ทรงมหิทธานุภาพเหนือทุกสิ่ง

ปัญหาทางการเมืองก่อให้เกิดปัญหาทางการเมืองการปกครองไปด้วย การไม่ยอมรับผู้ปกครองหรือการปกครองที่มาจากผู้นับถือศาสนาอื่น เกิดตามมา ซ้อนตั้งแต่เดิมก็ไม่เคยมีปัญหาเจ้าเมืองของไทย คือ กรุงเทพฯ ในปัจจุบัน

6.4.2 ศาสนากับความคิดเรื่องมนุษยธรรม

สังคมไทยในปัจจุบันอยู่ระหว่างการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม ชีวิตแบบเดิมเปลี่ยนแปลงไป ระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนไป ผู้คนต้องหาทางปรับตัวหรือดิ้นรนให้ดำเนินชีวิตได้ในสังคมแบบใหม่

เรื่องการสงเคราะห์สังคมด้านต่าง ๆ ที่เห็นชัด คือการที่ศาสนาต่าง ๆ ตั้งโรงเรียน สถานศึกษา หรือสนับสนุนการศึกษา ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นการแก้ปัญหาสังคมโดยตรง การสร้างสถานพยาบาล การตั้งสถานดูแลบำบัดผู้ติดยาเสพติด รวมไปถึงการพยายามรักษาป่าไม้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การห่มผ้าเหลืองไต้ต้นไม้เพื่อป้องกันไม่ให้มีผู้มาตัด สิ่งเหล่านี้แสดงว่าศาสนามีบทบาททางด้านมนุษยธรรมโดยตรงมาตลอด

6.4.3 พุทธศาสนาในปัจจุบัน

ปัจจุบันพุทธศาสนาถูกมองว่าไม่สนองเรื่องราวทางสังคม พระภิกษุประพฤติย่อหย่อน ศาสนิกก็มกมายหลงวัตถุ โดยมากปัญหาเหล่านี้เกิดเพราะพุทธศาสนาหมดบทบาททางการศึกษาไปอย่างมาก เพราะมีผู้รับผิดชอบ

การศึกษาโดยตรง การเสาะหาคำตอบจากพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนายัง “มีชีวิต” อยู่ และยังเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยมีบทบาทในสังคมตลอดมา บทบาทของพุทธศาสนาในสังคมไทยโดยรวมพอสังเขป ดังนี้

การผสมผสานความเชื่อและศาสนามีการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาที่รับเข้ามาใหม่ได้ลงตัวดี ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก “ฮิตสิบสอง” หรือพิธีกรรม 12 เดือน ทางอีสาน

การสร้างโลกทัศน์และกรอบความคิดเกี่ยวกับคนและสังคม ความเชื่อหลักธรรมทางพุทธศาสนาเรื่องกรรม กฎแห่งกรรม กฎแห่งไตรลักษณ์ เป็นคำอธิบายหลักที่สร้างกรอบความคิดและวิธีการมองโลกให้คนในสังคม พุทธศาสนากับชุมชน พุทธศาสนาเข้ามาพร้อมกับการจัดตั้งระเบียบทางสังคม มีวัดเป็นศูนย์กลาง วัดจึงเป็นศูนย์กลางรวมของผู้คนในชุมชน

พุทธศาสนากับการปกครอง เมื่อพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตรับพุทธศาสนาเข้ามา พุทธศาสนาก็เป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญของอาณาจักรไทยหรือรัฐไทย ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ เพื่อให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของศาสนจักรและอาณาจักร ความเป็น “เมืองพุทธ” เป็นสัญลักษณ์ของราชอาณาจักรไทยและเป็นศาสนาประจำชาติ

พุทธศาสนาในโลกปัจจุบัน โลกปัจจุบันเป็นโลกของวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี โลกของทุนนิยมที่ส่งเสริมให้คนหลงใหลในวัตถุและเงินตราเป็นอุดมการณ์ที่สวนทางกับอุดมการณ์พุทธศาสนาที่สอนให้คนลดความโลภ โกรธ หลง

น่าสังเกตว่าในสังคมไทยปัจจุบัน คนไทยยังมีความไม่มั่นคงทางจิตใจและชีวิตไม่ต่างจากคนไทยทุกสมัยที่ผ่านมา คนไทยในสังคมปัจจุบันยังต้องการ “ศาสนา” เป็นที่พึ่งอยู่มาก “ศาสนา” ก็ยังมีบทบาทสนองความต้องการทางจิตใจของคนในสังคมได้เสมอ

6.4.4 ศาสนาใหม่ในสังคมไทย

ความจริงแล้วคำว่า “ศาสนาใหม่” นี้อาจไม่เหมาะสม เพราะบางครั้งศาสนาเหล่านี้เป็นเพียงกระแสใหม่ๆ ของศาสนาหลักแต่เดิม แนวคิดต่างๆ ก็ยังคงเดิมโดยมากเพราะบุคคลต่าง ๆ พยายามแสวงหาที่พึ่งทางกายทางใจ เป็นสำคัญ มากกว่าที่พึ่งทางปัญญา

ศาสนาทำให้พฤติกรรมของคนเปลี่ยนแปลงไปได้ง่ายที่สุดและจะทำให้สังคมเกิดแตกแยกได้ง่ายด้วยการศึกษาศาสนาให้รู้แนวคิดโดยรวมว่ามีความเป็นมาอย่างไร อยู่ในฐานะอะไรในสังคม จึงเป็นเรื่องจำเป็นต่อความมั่นคงสภาพของสังคมนั้น ๆ

คำถามท้ายหน่วย

ความเชื่อได้พัฒนามาถึงจุดสูงสุดจนเป็นระบบใดที่มีความสำคัญ ต่ออารยธรรมของมนุษยชาติ

ตอบ ระบบความเชื่อ ที่เรียกว่าศาสนา มีคำสอน บุคลากร พิธีกรรม ศาสนสถาน และศาสนิกผู้นับถือเป็นองค์ประกอบ

เพราะเหตุใด ความเชื่อและศาสนาจึงเป็นสถาบันหลักทางวัฒนธรรมในแต่ละสังคม

ตอบ เพราะความเชื่อและศาสนากำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์และกำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ให้ทุกสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข ในขณะที่เดียวกันก็มีส่วนร่วมสร้างสรรค์สถาบันอื่น ๆ ในสังคมด้วย

ความเชื่อดั้งเดิมในสังคมไทยมีอะไรบ้าง

ตอบ มีความเชื่อผีสง เหวดดา ว่าศักดิ์สิทธิ์ สามารถบันดาลดี ร้าย เชื่อถือบรรพบุรุษว่าสามารถคุ้มครองครอบครัว บ้านเมือง ให้อยู่เย็นเป็นสุข และความเชื่อเรื่องโลก จักรวาล

ศาสนามีบทบาทใดบ้างในด้านมนุษยธรรม

ตอบ ศาสนาเป็นตัวจักรสำคัญในการช่วยเหลือผู้ตกยาก ประสพภัย รวมทั้งรักษาสภาพแวดล้อมเพราะสามารถใช้ความเชื่อทำให้เกิดความศรัทธา และความไว้วางใจในการดำเนินการว่า ไม่มีอคติ และไม่นำทรัพย์สินที่จะไปช่วยเหลือไปใช้จ่ายอย่างไม่ถูกต้อง

หน่วยที่ 7 : ภาษาในวิถีชีวิตและสังคมไทย

ตอนที่ 7.1 ความรู้ทั่วไปเรื่องภาษา

7.1.1 ความหมายของคำว่า ภาษา

ภาษานั้นคือระบบการสื่อสารอย่างมีความหมายของมนุษย์ อาจสื่อสารด้วยท่าทาง เครื่องหมาย เสียงพูด งานเขียน หรือด้วยตัวกลางอื่น ๆ ก็ได้ เสียงทุกเสียงที่มนุษย์ทำไม่เป็นภาษาทั้งหมด มีเสียงชุดหนึ่งเท่านั้นที่มีความหมาย

ในภาษาหนึ่ง ๆ เสียงที่มีความหมายในภาษานี้ เรียกว่า ระบบเสียง การออกเสียงแต่ละครั้ง เรียกว่า “พยางค์” ถ้าหากการออกเสียงนั้นมีความหมายก็จะเรียกพยางค์นั้นว่า “คำ” คำอาจมีพยางค์เดียวหรือหลายพยางค์ก็ได้ เมื่อนำคำมาเรียงกันตามหลักการที่ตกลงหรือเข้าใจกันในภาษาใดภาษาหนึ่งก็จะเกิดเป็นกลุ่มคำ เป็นประโยค ซึ่งยืดยาวซับซ้อนขึ้นเพื่อใช้สื่อสารสาระที่กว้างขวางลึกซึ้งหรือแสดงความรู้สึกได้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้

7.1.2 ความสำคัญของภาษา

- ภาษาเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นใช้ระหว่างกัน และเปลี่ยนแปลงในสังคมหนึ่ง ๆ เป็นข้อตกลงของสังคมนั้น ๆ ภาษาจึงสำคัญในแง่ที่จะศึกษาสังคมได้โดยตรง เมื่อสังคมมีภาษาที่สื่อสารได้ดี ก็ย่อมเกิดความเจริญได้ เพราะเกิดความสืบเนื่องของสติปัญญาความคิด ดังจะเห็นได้ว่า การสั่งสมความคิด การถ่ายทอดความคิด การโต้แย้ง การถกเถียง ภาษาจึงสำคัญในแง่การเป็นเครื่องมือวินิจฉัยแจกแจงให้เกิดความรู้ วิทยาการใหม่ๆ การตัดสินใจในกระแสความเป็นไปในสังคม รวมทั้งการถ่ายทอดไปสู่คนอื่นในเวลาเดียวกัน

- เมื่อพิจารณาในประเด็นการถ่ายทอด ภาษามีสำคัญในแง่ประวัติวัฒนธรรม อารยธรรมของมนุษยชาติด้วย หากไม่มีภาษาก็ไม่มีสิ่งที่เรียกว่าประวัติ แม้ภาษาพูดก็บันทึกประวัติได้

- ภาษาเป็นระบบการสื่อสารที่เป็นหลักในสังคม วัฒนธรรม อารยธรรม วิทยาการ ความงามที่มนุษย์จะพึงรู้สึกได้ ในทางประวัติศาสตร์จึงถือว่าวัฒนธรรมใดที่มีลายลักษณ์อักษรบันทึกภาษา วัฒนธรรมนั้นถือเป็นวัฒนธรรมยุคประวัติศาสตร์ หลักการนี้ก็เกิดบนพื้นฐานของภาษาเช่นกัน

7.1.3 การศึกษาภาษาในแนวต่าง ๆ

- ภาษาเกิดในสังคมและเปลี่ยนแปลงไปตามสังคมก็จริง แต่มิได้เปลี่ยนแปลงไปในทุกเรื่อง เพราะภาษามีระบบระเบียบที่ค่อนข้างแน่นอน เพื่อให้ทุกคนเข้าใจได้เหมือนหรือใกล้เคียงกัน การเรียนรู้ภาษาหลายภาษาย่อมสำคัญต่อความสัมพันธ์การเจรจาทั้งด้านการเมือง ธุรกิจ และสังคม การที่ภาษาสามารถใช้สื่อสารให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ในสังคมได้ มนุษย์จึงเห็นว่า ภาษามีอำนาจ คำพูดที่เปล่งออกมาในบางสังคมถือเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

- การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนี้อาจเปรียบเทียบความเหมือนหรือความต่างก็ได้ กรณีหลังบางที่เรียกว่า “เปรียบเทียบ” อาจเปรียบเทียบกันภายในภาษาตระกูลเดียวกันหรือต่างตระกูลกันก็ได้ การเปรียบเทียบภาษาต่างตระกูลกัน จะทำให้เห็นการสื่อด้วยระบบที่ต่างกัน เป็นประโยชน์แก่การเรียนภาษาต่างประเทศ ทำให้แก้ไขข้อผิดพลาดเมื่อพูดหรือเขียนภาษาต่างประเทศได้

- การศึกษาภาษาในฐานะเป็นวัฒนธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมก็ทำให้เห็นวิวัฒนาการประวัติของระบบและสถาบันต่าง ๆ ในสังคมได้ ความรู้เกี่ยวกับธรรมชาติของภาษาตามลักษณะอันเป็นวิทยาศาสตร์นี้เรียกรวมว่า “วิชาภาษาศาสตร์” ซึ่งแยกเป็นหลายแขนง วิชาภาษาศาสตร์เป็นประโยชน์แก่การเรียนภาษา การวิจัยทางภาษา รวมไปถึงการใช้ภาษาในระบบเทคโนโลยีสื่อสารทางคอมพิวเตอร์ด้วย

ตอนที่ 7.2 ข้อพินิจเกี่ยวกับภาษาไทย

7.2.1 ลักษณะสำคัญของภาษาไทย

- ภาษาทุกภาษามีลักษณะที่ร่วมกันและลักษณะที่ต่างกัน โดยระบบความคิดภาษาทุกภาษาใช้ระบบต่าง ๆ เพื่อสื่อความหมาย เสียงวรรณยุกต์ในภาษาไทยมาตรฐานต่างจากภาษาไทยถิ่นในประเทศและนอกประเทศไทย และต่างจากระบบเสียงวรรณยุกต์ของจีน ของเวียดนาม ถ้าจะจัดภาษาในโลกเป็นกลุ่ม ๆ ตามระบบที่มีอยู่ในภาษานั้น ๆ จะแบ่งภาษาในโลกออกเป็นอย่างคร่าว ๆ ที่สุดได้เป็นสามสี่กลุ่ม คือ กลุ่มที่ใช้วิถีปฏิบัติปัจจัย กลุ่มภาษาคำโดด คือ ภาษาไทย จีน เวียดนาม ฯลฯ และที่เรียกว่าภาษาไทยมีลักษณะเป็นภาษาคำโดด เพราะส่วนมากภาษาไทยใช้คำเรียงกันเป็นประโยคโดยตรง

7.2.2 ภาษาไทยในแง่มุมต่าง ๆ

เมื่อมองภาพของภาษาในสังคมก็จะพบว่า มีภาษาที่ไม่ใช่ภาษาไทย แต่มีอยู่ในประเทศไทยด้วย ภาษากลาง ภาษาราชการ และภาษามาตรฐาน ภาษากลาง เป็นภาษาที่ใช้ในการปกครอง ใช้ในเอกสารที่เป็นหลักฐานบ้านเมือง กฎหมายต่าง ๆ ประกาศต่าง ๆ และภาษาที่ใช้ในสื่อสารมวลชน ภาษาราชการ จำเป็นต้องมีมาตรฐานเพื่อกำกับภาษาไม่ให้กลายเป็นหรือเปลี่ยนแปลงรวดเร็วจนเกินไป หรือเมื่อมีเหตุจำเป็นก็ต้องบัญญัติศัพท์ u3648 _เพิ่มเติม เพราะวิทยาการก้าวหน้าไปมากภาษามาตรฐาน ก็คือ ภาษาราชการเป็นปัจจัยหลัก ที่ทำให้ภาษาไทยกลางเป็นภาษากลางของประเทศ รัชกาลที่ 6 ทรงส่งเสริมการใช้ภาษาไทยที่ถูกต้อง

ภาษากลางกับภาษาถิ่น ภาษากลางของไทยก็เป็นภาษาถิ่นเช่นกัน หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็น ภาษาไทยภาคกลาง หรือจะกล่าวอย่างแคบที่สุด คือ ภาษาไทยกรุงเทพ อันเป็นสำเนียงที่ถือเป็นมาตรฐาน ภาษาถิ่นอื่น ๆ ก็มีอิทธิพลเปลี่ยนแปลงภาษากรุงเทพ ซึ่งอยู่ในฐานะภาษากลางด้วย เพราะมีผู้คนจากถิ่นอื่น ๆ อพยพมารวมอยู่ที่ศูนย์กลางความเจริญคือเมืองหลวง

ภาษา กับการเมืองและการศึกษา ภาษา เป็นเครื่องมือสำคัญทั้งในการสร้างชาติและสร้างชาตินิยม เมื่อพิจารณาดูประเทศหรือชาติอื่น ๆ จะเห็นว่าภาษามีบทบาทสำคัญทางการเมืองการปกครอง และการศึกษาอย่างมาก

เมื่อกล่าวโดยรวม ภาษาทุกภาษาย่อมมีระบบสื่อสารเป็นอย่างเดียวกัน แต่รายละเอียดภายในระบบอาจจะต่างกัน ดังจะได้พิจารณาโดยรวมต่อไป

ระบบเสียง ทุกภาษามีระบบเสียง คือ เสียงที่นำมาใช้ในภาษา เสียงพยัญชนะ นั้นเปลี่ยนแปลงไปตามฐานกรณ์ ลักษณะการประชิดของฐานกรณ์และการปล่อยเสียง จึงเรียกว่า “เสียงแปร”

ระบบคำ การออกเสียงแต่ละครั้งในภาษา เรียกว่า “พยางค์” เมื่อใดก็ตามที่เกิดมีความหมายขึ้นมา เรียกว่า “คำ”

คำซ้ำ คือ การนำคำคำเดียวกันมาเรียงต่อกัน เช่น ขาวขาว

คำซ้อน คือ การนำคำที่ความหมายคล้ายกันมาเรียงต่อกัน อาจซ้อนเพียงคำเดียวหรือมากกว่านั้นก็ได้

คำประสม คือ การนำคำสองคำขึ้นไปมารวมกัน แล้วได้ความหมายถึงบางสิ่งบางอย่างเพียงอย่างเดียว เช่น คำว่า แม่ทัพชนิดของคำและหน้าที่ของคำ

ตามหลักภาษา มีคำหลักอยู่ประมาณ 4 ชนิด คือ คำเรียกชื่อ ได้แก่ คำนาม คำแทนชื่อ คือ คำสรรพนาม คำจำนวนนับ คำลักษณนาม คำแสดงอาการและลักษณะ คือ คำกริยา คำขยายนาม – กริยา คือ คำคุณศัพท์ คำเชื่อมแบบต่าง ๆ เช่น คำสันธาน คำบุพบท

วากยสัมพันธ์ เป็นระบบของการนำคำมาเรียงร้อยไว้ด้วยกันให้มีความตามที่ต้องการจะสื่อสาร

ในมิติประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่า ดินแดนแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีกลุ่มภาษาสำคัญคือมอญ เขมร พม่า และไท ที่มีวัฒนธรรมความเจริญจนมีอำนาจทางการเมืองอย่างเด่นชัด มีแนวโน้มว่าภาษากลาง - ภาษาราชการ จะใช้กันมากขึ้นในท้องถิ่น ทั้งนี้เพราะการศึกษาซึ่งมีแผนการศึกษาแห่งชาติร่วมกันเป็นปัจจัยสำคัญ ปัจจุบันภาษากลาง (ภาษากรุงเทพ) เป็นภาษาทั้งราชการและภาษามาตรฐานในขณะเดียวกัน

ตอนที่ 7.3 ภาษากับสังคม

7.3.1 สังคมภาษา

สังคมจะเป็นสังคมขึ้นมาได้ก็เพราะภาษา หรือมีภาษาเชื่อมโยงกันให้สังคมนั้นสื่อสารสืบทอดความคิด ความรู้ วัฒนธรรม และระเบียบการต่าง ๆ ของสังคมนั้น ๆ ได้ ภาษานอกจากจะมีความสำคัญในตัวเองในฐานะ เป็นสื่อเนื้อหาสาระความคิดวิทยาการของมนุษย์แล้ว ยังมีความสำคัญด้านการสร้างความงามให้เห็นสุนทรีย์อัน เกิดจากเสียงถ้อยคำในภาษา

เมื่อก้าวโดยรวมแล้ว การที่พูดว่า สังคมมนุษย์เป็นสังคมภาษา นั้น เพราะภาษาเป็นปัจจัยให้รวมกันอยู่ได้ สื่อสารกันได้ ถ่ายทอดความรู้กันได้ สร้างวัฒนธรรมอารยธรรม ติดต่อกันสัมพันธ์กัน กำกับคัดสรรวัฒนธรรมระหว่าง สังคม รักรักษาวัฒนธรรม ความรู้ในสังคม อีกทั้งแสดงภูมิปัญญา อารมณ์ศิลป์ อันละเอียดอ่อนของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ ไว้ได้

7.3.2 ภาษาสังคม

สังคมของมนุษย์เป็นสังคมภาษา สังคมมนุษย์มีโครงสร้างที่ซับซ้อน ในสังคมหนึ่งอาจแยกเป็นสังคมกลุ่มย่อย ๆ ภาษาของกลุ่มที่แตกต่างกันนี้ มักจะต่างกันทั้งสองด้านคือ ต่างกันในแง่ของภาษาโดยตรง และต่างกันทางสังคม

ภาษาถิ่น เป็นเรื่องสำคัญทางการเมืองการปกครอง เพราะหากประเทศใดมีภาษาถิ่นที่แตกต่างกันมากจน แข่งขันกันเป็นภาษากลางหรือภาษาประจำชาติ ก็จะทำให้เกิดความไม่ปรองดองกันขึ้น ทั้งนี้ก็เพราะเป็นภาษาสังคม

นอกจากภาษาจะแตกต่างกันในลักษณะของกลุ่มถิ่น - ชาติแล้ว ในสังคมหนึ่ง ๆ ภาษายังแสดงถึงการจัดชนชั้นในสังคม การจัดแบ่งกลุ่มในสังคม และแสดงเครือข่ายความสัมพันธ์กันในระหว่างชนชั้นหรือกลุ่มในสังคมด้วย

7.3.3 ภาษาศาสตร์สังคม

ภาษาศาสตร์สังคม อาจแบ่งการศึกษาภาษาลักษณะนี้ได้ 2 แบบ คือ

ภาษาศาสตร์สังคมแนวบรรยาย เป็นการศึกษาค้นคว้าหาพฤติกรรมทางสังคมในการใช้ภาษาในชุมชนภาษาใด (speech community) ชุมชนหนึ่ง ภาษาในชุมชนนั้นหรือภาษาที่ใช้ในนั้นมีลักษณะหรือแสดงออกทางสังคมอย่างไร และคนในชุมชนนั้นมีพฤติกรรมต่อภาษาอย่างไร

ภาษาศาสตร์สังคมเชิงพลวัต เป็นการศึกษาถึงเหตุผลของความแตกต่างและความเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรม ทางภาษาในชุมชนภาษาเดียวกัน เมื่อสถานการณ์ต่างกัน

ตอนที่ 7.4 ภาษาไทยในสังคมไทย

7.4.1 ระดับภาษา

- ภาษาไทยมีการใช้ภาษาที่แสดงฐานะของบุคคล ผู้พูด ผู้ฟัง และผู้พูดถึงแสดงว่าเป็นสังคมที่มีชนชั้น คำว่าชนชั้นหรือระดับ ในที่นี้ไม่ได้หมายแต่ชนชั้นสูง ชันต่ำอย่างเดียว แต่หมายถึงฐานะความสัมพันธ์กันในสังคม

- ระดับของภาษานี้ภาษาไทยค่อนข้างจะมีกฎเกณฑ์แน่นอน เป็นที่รู้กันว่าในสถานะใดควรใช้อย่างไรสิ่งที่แสดงระดับของภาษาที่ชัดที่สุด ได้แก่ ราชาศัพท์ แม้ในปัจจุบันระบบการปกครองจะเปลี่ยนจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นประชาธิปไตยแล้วก็ตาม ความนิยมดังกล่าวก็มีได้หมดไป ปราบฎการณ์ที่เกิดขึ้นในภาษา กลับเป็นว่าใช้ราชาศัพท์ซับซ้อนยิ่งขึ้น มีการแบ่งชั้นในส่วนของเจ้านาย ละเอียดลออขึ้น ได้ยินได้ฟัง หรือจำเป็นต้องพูดต้องอ่านภาษาที่มีราชาศัพท์มากขึ้น แบบแผนของการใช้ราชาศัพท์โดยเฉพาะเกี่ยวแก่เจ้านายนั้นเมื่อเริ่มแรกใช้ตามเขมรโดยมาก ต่อมาก็พัฒนามีลักษณะเป็นของไทยเองมากขึ้น โครงสร้างทางสังคมจะต้องสอดคล้องกับการใช้ภาษา เพราะฉะนั้นเรื่องลำดับชนชั้นในสังคมไทยเองก็มีส่วนที่ทำให้เกิดระดับของภาษา

7.4.2 ภาษาเฉพาะกลุ่ม

- ภาษาในวงการแพทย์ มักเป็นเรื่องของการรักษา เทคนิควิธีการต่าง ๆ ของการเยียวยา ชื่อย่อของโรคหรือชื่อย่อของเครื่องมือที่ใช้ตรวจรักษา

- ภาษาโฆษณา มักใช้สำนวนที่เตอะหู ชอบใช้คำคล้องจองเพื่อให้จำง่าย ปัจจุบันภาษาโฆษณามีอิทธิพลมากไม่เพียงแต่เรื่องคำสำนวนแต่มีเรื่องสำเนียงด้วย

- ภาษาหนังสือพิมพ์ ชอบใช้คำสั้น ๆ เพื่อประหยัดเนื้อที่ ชอบใช้คำเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดสีสัน ชวนติดตาม

7.4.3 การเปลี่ยนแปลงของภาษา

- ภาษาที่ใช้กันในสังคมก็เปรียบเหมือนว่ามีชีวิต มีการเปลี่ยนแปลงไปตามลักษณะสังคม ค่านิยม ตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ๆ เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปภาษาก็มักจะเปลี่ยนตาม ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรม

- ในสังคมไทยเดิมภาษาต่างประเทศที่สำคัญคือ ภาษาเขมร ภาษาบาลี - สันสกฤต ราชบัณฑิตยสถาน ภาษาเขมร ใช้ปนกับภาษาไทย ทั้งศัพท์สามัญ ศัพท์เรื่องพระเรื่องเจ้านาย ศัพท์ที่เป็นชื่อเฉพาะ

- ภาษาจีนซึ่งเดิมเป็นภาษาสำคัญที่สุดทางการค้าขายในสังคม ศัพท์จะลดความสำคัญลงด้วยการค้าขายตัวไปทางตะวันตก ใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อโดยมาก

7.4.4 การอ่านออกเขียนได้

- การอ่านออกเขียนได้ เป็นปรากฏการณ์ที่สำคัญทางภาษาและสังคมอย่างยิ่ง เมื่อการอ่านออกเขียนได้เกิดขึ้นเป็นเรื่องสามัญในสังคม การเล่าเรียนศึกษาก็กว้างขวางขึ้น มีวิชาเฉพาะมากขึ้น คนอ่านมากกว่าฟัง ทุกคนอ่านเองได้

- การอ่านออกเขียนได้มีข้อดีอยู่มากมายเช่นกัน การศึกษาเล่าเรียนทำได้กว้างขวางก็เพราะหัดให้อ่านออกเขียนได้ก่อน วิชาความรู้มั่นคงขึ้นมีหลากหลายขึ้น ภาษากลางหรือภาษามาตรฐานจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการอ่านออกเขียนได้เพราะจะต้องอ่านเขียนให้เป็นระบบเดียวกัน

7.4.5 ภาษาวิบัติ

- ความจริงแล้ว เราไม่อาจหยุดภาษาได้ แต่ก็อาจมีเกณฑ์ตัดสินได้ว่า ภาษาเกิดวิบัติคือ เสียสมบัติไปในที่นี้อาจหมายถึงเสียลักษณะพิเศษของภาษานั้น ๆ ไป เสียถ้อยคำสำเนียงที่ดีไป ทำให้ภาษายากจนลง

- การใช้คำบุพบทมาก ๆ ก็ไม่ถูกต้องตามลักษณะภาษาไทย เพราะภาษาไทยมีวิธีพูดที่ไม่ต้องใช้บุพบทมากนัก จะใช้เมื่อจำเป็น

- การใช้คำผิดมีอยู่โดยทั่วไป ผิดทั้งคำเดี่ยว คำซ้อน ลักษณะนาม ตัวอย่างเรื่องคำซ้อนและลักษณะนาม เช่น การจราจรคับคั่ง คำว่า คับคั่ง เป็นคำดี มากมายยิ่งยวด ควรใช้คำว่า การจราจรติดขัด

- ภาษาไทยจะไม่วิบัติ หากเราใส่ใจที่จะรักษาระเบียบภาษาไว้ด้วยความเหมาะสมไม่เคร่งครัดจนเกินไป หากแต่สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติของภาษา

คำถามท้ายหน่วย

ภาษามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ชาติอย่างไร

ตอบ ใช้สื่อสาร สื่อความคิด ความรู้สึก ความรู้ ทำให้ชีวิตดำเนินไปได้ นอกจากนั้นภาษายังใช้บันทึกความรู้ ความเจริญ แสดงอารมณ์ ความงามในจิตใจของมนุษย์ออกมาให้ปรากฏได้ และถ่ายทอดวัฒนธรรมและประเพณีจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง

คำถามที่ว่าภาษาสังคมนั้น หมายถึงอะไร

ตอบ เป็นภาษาที่อยู่ในสังคมหนึ่ง ๆ กำกับด้วยกลุ่มสังคมต่าง ๆ การใช้ภาษาจึงต่างกันด้วยอาชีพ วัยเพศ การศึกษากลุ่มเชื้อชาติ ชนชั้น และท้องถิ่น

แนวการแบ่งภาษาศาสตร์สังคมมีกี่แนว อะไรบ้าง

ตอบ ภาษาศาสตร์สังคมแบ่งเป็นสาขาใหญ่ได้ 2 สาขา คือ ภาษาศาสตร์สังคมแนวบรรยาย และภาษาศาสตร์สังคมเชิงพลวัต

หน่วยที่ 8 : ประเพณี พิธีกรรมไทย

ตอนที่ 8.1 ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี และพิธีกรรม

8.1.1 ความหมาย ลักษณะ และประเภทของประเพณีและพิธีกรรม

ความหมายของประเพณี และพิธีกรรม ประเพณี คือสิ่งที่นิยมถือประพฤติปฏิบัติสืบต่อกันมาจนเป็นแบบแผน หรือตามแบบอย่างที่ได้กำหนดขึ้น พิธีกรรม คือวิธีการที่กระทำเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ หรือมีผลสำเร็จตามความต้องการ เป็นการกระทำของบุคคลประเพณีและพิธีกรรมเป็นรูปแบบการประพฤติปฏิบัติหรือการกระทำของบุคคลหรือส่วนรวม มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิดและความเชื่อของคนไทย สะสมเป็นความรู้และประพฤติปฏิบัติ มีการถ่ายทอดสืบต่อมาเป็นมรดกของสังคมไทยแก่คนรุ่นต่อ ๆ มา

ลักษณะของประเพณีและพิธีกรรม ประกอบด้วย

- 2.1 แนวคิด คือ หลักการหรือความเชื่อที่แสดงออกปรากฏเป็นประเพณี
- 2.2 พิธีกรรม คือ วิธีการกระทำ มีขั้นตอน รูปแบบ กรรมวิธีที่กำหนดไว้
- 2.3 สมาชิก คือ ผู้เข้าร่วมอยู่ในประเพณี ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป
- 2.4 การเฉลิมฉลอง คือ การจัดกิจกรรมการเล่นที่สนุกสนานรื่นเริง

ประเภทของประเพณีและพิธีกรรม จำแนกได้ 4 ประเภท

- 3.1 ประเพณีปรัมปรา เป็นประเพณีดั้งเดิมที่สืบต่อมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต
- 3.2 จารีตประเพณี เป็นประเพณีที่นำมาจากข้อกำหนดทางศีลธรรม มีชั่วหรือผิดถูก
- 3.3 ขนบประเพณี เป็นประเพณีที่กำหนดวิธีประพฤติปฏิบัติตามคติความเชื่อ
- 3.4 ธรรมเนียมประเพณี เป็นประเพณีที่ประพฤติปฏิบัติตามความนิยมของสังคม

พิธีกรรม มีการแบ่งประเภทตามแนวคิดในการกระทำ เช่น พิธีกรรมตามปฏิทิน หรือพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งเกิดขึ้นและหมุนเวียนกันเป็นประจำ

8.1.2 ประเพณี และพิธีกรรมกับคติความเชื่อ

ประเพณี พิธีกรรมกับความเชื่อดั้งเดิม

มนุษย์มีความเชื่อในพลังอำนาจเหนือธรรมชาติว่าเป็นสิ่งลึกลับ มีอำนาจปกป้องคุ้มครองมนุษย์ให้พ้นจากอันตรายหรือสิ่งไม่ดีต่าง ๆ ได้

ประเพณีพิธีกรรมกับความเชื่อทางศาสนา

- ศาสนาพุทธ มีการสมานศีล การขอศีล 5 หรือ ศีล 8
- ศาสนาคริสต์ มีการนมัสการ เป็นพิธีสวดภาวนาอธิษฐาน ต่อพระเจ้า
- ศาสนาอิสลาม มีหลักปฏิบัติบัญญัติของพระอัลเลาะห์

การศึกษาประเพณีและพิธีกรรมกับคติความเชื่อ

- ประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ได้แก่ ประเพณีบุญบั้งไฟ
- ประเพณีงานศพ เป็นประเพณีเกี่ยวเนื่องกับศาสนา

8.1.3 บทบาทของประเพณีและพิธีกรรม

บทบาทของประเพณีและพิธีกรรมต่อบุคคลคนเราทำตามประเพณีและพิธีกรรมเพื่อให้เกิดสิ่งที่ตั้งงามต่อตนเองหรือครอบครัว ประเพณี พิธีกรรม เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ในการดำเนินชีวิต และในการทำงาน ประเพณี และพิธีกรรมยังมีบทบาทต่อบุคคลในด้านชี้แนะให้เข้าใจสาระของชีวิตว่ามีการเปลี่ยนแปลงหรืออาจจะเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ไม่คาดคิด

บทบาทของประเพณีและพิธีกรรมต่อชุมชนและสังคม ประเพณีและพิธีกรรมเป็นวัฒนธรรมที่เสริมสร้างความผูกพัน ความเป็นพวกเดียวกัน ประพฤติปฏิบัติหรือกระทำในสิ่งที่เป็นแบบแผนเดียวกัน ประเพณี พิธีกรรม บางอย่างมีบทบาทเป็นเครื่องมือควบคุมการประพฤติปฏิบัติของคนในสังคมทำให้เกิดความสงบ ความเป็นระเบียบเรียบร้อยไม่กระทำผิดหรือประพฤติตน “แหวกประเพณี”

ตอนที่ 8.2 ลักษณะและแนวคิดของประเพณี และพิธีกรรม

8.2.1 ประเพณี และพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับศาสนา

ประเพณี และพิธีกรรมในศาสนาพุทธศาสนาพุทธมีประเพณีและพิธีกรรมเพื่อรำลึกถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าเป็นประเพณี และพิธีกรรมที่แสดงถึงมูลเหตุของการกระทำ ซึ่งสืบต่อมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และกำหนดเป็นวันสำคัญทางศาสนา การนับถือศาสนาพุทธแบบชาวบ้าน จะมีพิธีกรรมเพิ่มเติมในวัตรปฏิบัติของชาวพุทธ ผสมผสานตามความเชื่อดั้งเดิมดังที่พบเห็นในปัจจุบัน

ประเพณีและพิธีกรรมในศาสนาคริสต์ ชาวคริสต์มีพิธีกรรมนมัสการหรือการสวดภาวนาและอธิษฐานร่วมกันในครอบครัวก่อนและหลังรับประทานอาหารเช้าและค่ำ วันคริสต์มาส (25 ธันวาคม) ชาวคริสต์จะทำพิธีมิสซาเป็นพิเศษ โดยการบูชาพระบุตร

ประเพณีและพิธีกรรมในศาสนาอิสลาม ชาวไทยมุสลิมมีประเพณีและพิธีกรรมที่แสดงความศรัทธาอย่างแนบแน่น มีความเชื่อมั่นด้วยจิตใจต่อพวกเจ้า(อัลเลาะห์)จะกล่าวเป็นคำพูดและปฏิบัติตามบัญญัติของพระเจ้า (เรียกว่าอัลอิสลาม)

ประเพณีและพิธีกรรมของชาวไทยจีน

1. การบูชา “ เสวียนเทียนช่างตี”
2. การบูชาบรรพบุรุษที่ตายไปแล้วและมีชีวิตในสวรรค์
3. การบูชาเทพเจ้าอื่น ๆ
4. การบูชาพระโพธิสัตว์กวนอิม

8.2.2 ประเพณี และพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ

วันตรุษสงกรานต์ เป็นเทศกาลงานทำบุญสิ้นปีเพื่อส่งท้ายปีเก่า และเฉลิมฉลองรับวันปีใหม่ มีกำหนด 3 วัน คือ “วันมหาสงกรานต์”

วันเข้าพรรษา เป็นเทศกาลที่พระสงฆ์จะจำพรรษาที่วัด

วันสารท เป็นเทศกาลงานบุญกลางปี หรือทำบุญเดือนสิบ

วันออกพรรษา เป็นงานบุญที่เป็นประเพณีสนุกสนานรื่นเริง ท้องถิ่นชาวบางพลีจ.สมุทรปราการ มีประเพณีรับบัว” บางท้องถิ่นมี “ประเพณีตักบาตรเทโว”

วันลอยกระทง เป็นประเพณีที่มีตั้งแต่สมัยโบราณ สันนิษฐานว่ารับอิทธิพลจากอินเดียซึ่งมีแนวคิดในการบูชาพระแม่คงคาและพระนารายณ์

ประเพณีเทศน์มหาชาติ เป็นพิธีที่ชาวพุทธฟังเทศน์เรื่องพระเวสสันดร (เรียกว่าเทศน์มหาชาติ) ให้จบในวันเดียว

สำหรับคนไทยที่นับถือศาสนาอื่น ๆ มีเทศกาลงานบุญเช่นกัน

วันวาเลนไทน์ (14 กุมภาพันธ์)

วันฮาโลวีน (31 ตุลาคม)

ชาวไทยมุสลิมมีเทศกาลสำคัญ คือ

วันอีดีลฟิตรี

วันอีดีลฮัจญ์ฮา

ชาวไทยจีนมีประเพณี พิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ

วันตรุษจีน เป็นวันสำคัญที่สุด เป็นวันขึ้นปีใหม่ของจีน

วันสารทจีน เป็นเทศกาลทำบุญครึ่งปี

วันสารทอื่น ๆ

ประเพณีและพิธีกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ของคนไทย มีแบบแผนปฏิบัติที่แตกต่างกันไป ตามความเชื่อและการนับถือศาสนา

8.2.3 ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับชีวิต

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการเปลี่ยนสภาพแวดล้อม

เมื่อเปลี่ยนถิ่นที่อยู่ไปอยู่ที่ใหม่เป็นเขตแดนที่ไม่ได้อยู่ประจำ เป็นที่ที่ไม่ค่อยเคยอยู่รู้สึกไม่คุ้นเคยแปลกที่ รู้สึกว่าไม่มั่นใจ เกรงว่าจะเป็นอันตราย หรือวิตกกังวลจะได้รับอันตรายจากวิญญาณ จึงทำพิธีเพื่อขอความคุ้มครอง หรือแสดงถึงการผสมผสานกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมใหม่นั้น

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการพบปะ และการประชุม

มนุษย์จะต้องติดต่อสัมพันธ์กันในฐานะ และโอกาสต่าง ๆ เมื่อพบปะกับบุคคลที่ไม่ได้สนิทสนมคุ้นเคยก็จะหาวิธีการแสดงมิตรไมตรี สร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิด – การตาย

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับชีวิตทำตามคติความเชื่อของบุคคล และหมู่คณะมีแบบแผนการปฏิบัติ ตั้งแต่การตั้งครรภ การคลอดบุตร วิทยารก และเด็ก การบวช การหมั้นและแต่งงาน และงานศพ

ศาสนาคริสต์

- ศิลล้างบาป เป็นพิธีปฏิบัติกับเด็กเกิดใหม่
- ศิลกำลัง เป็นพิธีปฏิญาณความเชื่อในพระเจ้า
- ศิลอภัยบาปเป็นพิธีสารภาพบาปกับพระนักบวช
- ศิลสมรส หรือพิธีแต่งงาน
- ศิลบวช เป็นพิธีแต่งตั้งคริสต์ชนสามัญ

ศาสนาอิสลาม

- การทักทาย เมื่อพบปะกัน
- การแต่งกาย ศาสนากำหนดให้การแต่งกายปกปิดอวัยวะมิดชิด
- การรับประทานอาหาร งดเว้นการบริโภคเนื้อสุกร และสัตว์ต้องห้าม
- การแต่งงาน มีพิธีกรรม 2 ช่วง พิธีนิกะห์ และพิธีเลี้ยงอาหาร
- การตาย เชื่อว่าการตายคือการกลับไปหาพระเจ้าผู้สร้าง ผิงภายใน 24 ชั่วโมง

ประเพณี พิธีกรรมของชาวไทยจีน

- พิธีแต่งงาน ชาวจีนถือเป็นวันสำคัญที่เป็นความภูมิใจและความสุขที่แท้จริงของมนุษย์
- พิธีศพ ประกอบด้วยพิธีงเด็ก และการฝังศพ

8.2.4 ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับการทำมาหากิน

ประเพณีและพิธีกรรมในการทำนา สำหรับพิธีราษฎร์ มีกรณีศึกษา คือ ฮตสิบสองเดือนของชาวอีสาน ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำนา ได้แก่

- 1.1 พิธีบุญคูณลาน ทำในเดือนยี่ เป็นพิธีกรรมทำบุญและทำขวัญข้าวเปลือก
- 1.2 พิธีบุญบังไฟ ทำในเดือนหก เพื่อขอฝนจากเทวดา

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับเครื่องมือทำมาหากิน

ในช่วงที่ฤดูกาลใหม่เพื่อเพาะปลูก ชาวนาไม่ได้ใช้เครื่องมือทำนา เช่น คาด ไถ เป็นต้น แต่จะใช้สอย เครื่องใช้อื่นๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น ครก สาก กระดัง

8.2.5 ประเพณีและพิธีกรรมในบางโอกาส

1. การรักษาโรค

พิธีกรรมการรักษาโรคเกิดจากความเชื่อว่า การเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากการกระทำของบุคคลหรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ

2. การทำบุญอายุ

พิธีทำบุญอายุเป็นการทำบุญเมื่ออย่างเข้าสู่อายุที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตได้แก่เมื่ออายุเข้าวัยเบญจเพส คือ 25 ปี เมื่ออายุ 50 หรือ 60 ปี การทำบุญอายุมีพิธีกรรมแตกต่างกันไปตามบุคคลและโอกาส บางคนเน้นการเลี้ยงฉลอง บางคนเน้นการทำบุญ

3. การเลี้ยงเซียมซี

คนจีนมีพิธีเสี่ยงทายเพื่อให้รู้โชคเคราะห์ล่วงหน้า คือ การเสี่ยงเซียมซีตามศาลเจ้า ซึ่งแพร่หลายเป็นที่ยอมรับของคนไทยด้วย

4. การกินเจ

พิธีกินเจเป็นประเพณีการทำบุญกุศลที่มีมานานนับพันปี

5. การสังเวชพระภูมิ

คนไทยมีความเชื่อเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและถิ่นที่อยู่อาศัย กล่าวคือ เชื่อว่ามีพระภูมิ หรือผู้เป็นเจ้าของแผ่นดิน เป็นความเชื่อที่รับคติทางศาสนาพราหมณ์ ผสมผสานกับคติความเชื่อของชาวบ้าน

ตอนที่ 8.3 การเปลี่ยนแปลงของประเพณี และพิธีกรรม

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงประเพณี และพิธีกรรมไทย

สภาพสังคม ลักษณะของวิถีชีวิตหรือชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยเป็นไปตามลักษณะที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ สภาพภูมิอากาศและพื้นที่ ปัจจุบันวิถีชีวิตเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมสมัยใหม่ที่มีการประกอบอาชีพต่าง ๆ หลากหลาย มีการติดต่อกับต่างชาติ และเปิดรับความเจริญทางวิทยาการและวัฒนธรรมตะวันตกอย่างกว้างขวาง ความเชื่อและศาสนา

ประเพณีและพิธีกรรมหลายอย่างมีที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย ยังคงมีประเพณีและพิธีกรรมบูชา บวงสรวงภูตผีวิญญาณและเทพดาที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในหมู่บ้านหรือชุมชนท้องถิ่น การรับอิทธิพลต่างชาติ

คนไทยรับอารยธรรมจากต่างชาติอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่สมัยอยุธยาและทวีความสำคัญมากขึ้นสมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา การติดต่อกับต่างชาติทำให้คนไทยรับประเพณีและพิธีกรรมบางอย่าง และนำมาผสมผสานกับของไทยได้อย่างกลมกลืน กลายเป็นเอกลักษณ์ของชาติไทย

ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของประเพณี พิธีกรรมไทย

ประเพณีและพิธีกรรมไทยเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาด้วยอิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าว แล้วในลักษณะของการลดทอน ดัดแปลงแก้ไข ให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อมทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง การเปลี่ยนแปลงประเพณีและพิธีกรรมไทยทั้งของเก่าและการรับมาปฏิบัติใหม่เป็นสิ่งปกติธรรมดา เช่นเดียวกับวัฒนธรรมไทยในด้านอื่น ๆ

กรณีศึกษาประเพณี และพิธีกรรมไทยที่เปลี่ยนแปลง

1. ประเพณีรดน้ำเต่างาน มีความนิยมที่ฟุ่มเฟือยและเป็นธุรกิจมากขึ้น
2. ประเพณีบวช เมื่ออายุครบ 20 ปีเต็ม เป็นวัยเข้าสู่การเป็นผู้ใหญ่ที่ต้องรับผิดชอบชีวิตของตน และเป็นหลักฐานโดยลำพังตนเองได้ จึงควรมีความรู้หลักแห่งความจริงในโลกด้วยการเล่าเรียนพระธรรมในพุทธศาสนา มีพิธีกรรมแบบประหยัด
3. ประเพณีทำบุญบังสุกุล ปัจจุบันยังมีประเพณีการบังสุกุลในพิธีงานศพและบังสุกุลอัฐิในวันสงกรานต์การบังสุกุลอัฐิในปัจจุบัน มีธรรมเนียมทำพิธีที่วัด

คำถามท้ายหน่วย

ประเพณี พิธีกรรม มีความหมายอย่างไร

ตอบ ประเพณีเป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ ตามที่สังคมกำหนดไว้เป็นแนวเดียวกันและสืบต่อกันมา เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขพิธีกรรม คือ วิธีการกระทำของบุคคลหรือสถาบันทางสังคม เพื่อให้เกิดผลสำเร็จตามต้องการต่อมากลายเป็นประเพณีของสังคม เช่น

- 1.แห่นางแมวเพื่อขอฝน
- 2.เว็นตัดผมวันพุธ เป็นประเพณีปริมปรา
- 3.โกนผมไฟเด็กอายุ 1 เดือน
- 4.รับน้องใหม่ในมหาวิทยาลัย

ปัจจัยใดที่มีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในการอนุรักษ์ พัฒนา และยกเลิกประเพณี พิธีกรรมไทย

ตอบ

- 1) สภาพสังคม ได้แก่ สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สภาพภูมิอากาศ ถิ่นที่อยู่ ซึ่งเป็นธรรมชาติแวดล้อมต่างๆ
- 2) ความเชื่อและศาสนา ได้แก่ คติความเชื่อดั้งเดิม และความเชื่อในคำสอนของศาสนาที่เคารพนับถือ
- 3) การรับอิทธิพลจากต่างชาติ ได้แก่ ค่านิยม การประพฤติปฏิบัติ เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา และวัฒนธรรมที่ไทยติดต่อสัมพันธ์ด้วย

ประเพณีแลพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับชีวิตอย่างไร

ตอบ ประเพณีและพิธีกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อในการดำเนินชีวิต มีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ บุคคลที่แวดล้อมในชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นวิธีการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะรับการเปลี่ยนแปลง และคาดหวังว่าจะเปลี่ยนไปในทางที่ดี เพื่อความสุขสบายและความปลอดภัยในการดำรงชีวิต

ประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวเนื่องกับศาสนาอย่างไร

ตอบ คำสอน (หลักธรรม) และนักบวช เพื่อระลึกถึงคุณความดีของศาสดา ระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นตามศาสนประวัติ และเป็นการเกื้อหนุนนักบวช ประเพณีและพิธีกรรมจึงช่วยชำระให้ศาสนามั่นคงสถาพร

หน่วยที่ 9 : การละเล่นพื้นบ้านไทย

ตอนที่ 9.1 การละเล่นในวิถีชีวิต

9.1.1 ลักษณะและประเภทของการละเล่น

การละเล่นกับชีวิต

ในสังคมไทย มีการละเล่นควบคู่กับชีวิตมาช้านาน ปรากฏในวรรณคดีสมัยอยุธยาจนถึงรัตนโกสินทร์ เช่น วรรณคดีบทละครเรื่องมโนราห์ กล่าวถึงการละเล่นชิงชังหลัก การละเล่นสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์มานาน มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อใช้ศึกษาการละเล่นในอดีต

การละเล่นกับวัฒนธรรม

ภาคกลาง เล่นเพลงเกี่ยวข้าวภาคอีสาน เล่นเซิ้งในกระบวนแห่บั้งไฟขอฝนในช่วงเดือนหก
ภาคใต้ เล่นเพลงบอกในช่วงตรุษสงกรานต์
ภาคเหนือ เล่นเพลงจ่อยประกอบการตีตีผืนเปียะเกี่ยวสาว

ประเภทการละเล่น

ลักษณะการเล่น แบ่งตามวิธีการเล่น เป็น เกม การเล่น กีฬา การเล่นผสมผสานกัน
ผู้เล่น แบ่งเป็นประเภทตามผู้เล่น
โอกาสที่เล่น แบ่งประเภทตามสถานที่และเวลาที่เล่น
ภูมิภาค แบ่งประเภทตามกลุ่มชุมชนและท้องถิ่น

9.1.2 ปัจจัยทางสังคมกับการละเล่น

สภาพแวดล้อม

ภาคกลาง มีการละเล่นที่สอดคล้องกับการประกอบอาชีพเกษตร
ภาคเหนือ มีการละเล่นของชาวล้านนาและชนกลุ่มวัฒนธรรมย่อย
ภาคอีสาน มีการละเล่นแบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรม
ภาคใต้ มีการละเล่นที่แบ่งตามกลุ่มวัฒนธรรมไทยพุทธ

ลักษณะการเมืองการปกครอง

สังคมไทยสมัยจารีต มีการปกครองที่แบ่งกลุ่มคนเป็นเจ้านาย ไพร่ ทาส ลักษณะการเล่นก็เป็นไปตาม

ฐานะของบุคคล

ลักษณะเศรษฐกิจ

คนไทยประกอบอาชีพทำเกษตร และดำเนินชีวิตแบบพอเพียงไม่ต้องใช้สอยเงินตรา เพียงแต่แลกเปลี่ยน
แบ่งปันกัน เมื่อสังคมและเศรษฐกิจไทยเปลี่ยนไปเป็นการผลิตเพื่อซื้อขาย เป็นเศรษฐกิจทุนนิยม และใช้เทคโนโลยี
การเพาะปลูกเพื่อเร่งผลผลิต ค่านิยมการเล่นเปลี่ยนไป ตามฐานะทางเศรษฐกิจ

ลักษณะสังคม

พื้นฐานสำคัญของสังคมไทยคือครอบครัว เป็นครอบครัวขยายที่มีจำนวนสมาชิกมาก แต่ละครอบครัวมีความสัมพันธ์เป็นเครือญาติเดียวกัน และมีกิจกรรมทำร่วมกันในโอกาสต่าง ๆ เมื่อสังคมเปลี่ยนไป ครอบครัวไทยมีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว

กระบวนการถ่ายทอด

ในปัจจุบันโรงเรียนมีบทบาทในการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเน้นการเรียนการสอนความรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ

9.1.3 บทบาทของการละเล่นไทย

การละเล่นเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ : พิธีกรรมมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ การเซ่นสรวง การกินเลี้ยง และการละเล่นรื่นเริง การละเล่นจึงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดที่แยกไม่ออกจากพิธีกรรม

การละเล่นเสริมสร้างความสามัคคี : การละเล่นเป็นกิจกรรมที่เล่นร่วมกันหลาย ๆ คน

การละเล่นส่งเสริมการพัฒนาเด็ก : การละเล่นเป็นกิจกรรมบันเทิงที่เด็กได้เรียนรู้โดยไม่รู้ตัว ได้รับความรู้ความเข้าใจธรรมชาติ และสภาพแวดล้อม และยังเป็นวิธีการพัฒนาผู้เล่นโดยเฉพาะเด็ก ๆ

การละเล่นเป็นเครื่องควบคุมสังคม : ชุมชนหรือสังคมไทยแต่ละถิ่นมีกฎเกณฑ์ และแบบแผนการประพฤติปฏิบัติ ที่สมาชิกในชุมชนยอมรับและปฏิบัติตาม เป็นเครื่องควบคุมและรักษาปทัสถานของสังคมทางอ้อม การละเล่นแต่ละประเภทจะมีกติกการเล่นหรือข้อห้ามที่กำหนดไว้เป็นแบบแผนพฤติกรรมที่เหมาะสม และสอดคล้องกับปทัสถานของสังคม

การละเล่นเป็นเครื่องบันเทิงใจ : การละเล่นนำความสนุกสนานเพลิดเพลินให้แก่ผู้เล่นไม่จำกัดเพศ วัย อายุ หรือแม้แต่ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม

การละเล่นเป็นสื่อของมวลชน : ในสมัยก่อนไม่มีเครื่องมือหรือช่องทางการสื่อสารแพร่หลายเช่น ปัจจุบัน ชาวบ้านจึงอาศัยการละเล่นประเภทเพลงพื้นบ้าน เป็นสื่อที่ถ่ายทอดข่าวสารเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชน

ตอนที่ 9.2 การละเล่นเด็ก

9.2.1 ลักษณะการละเล่นเด็ก

วิธีการเล่น

เด็กจะเล่นได้ตลอดเวลาและปรับเปลี่ยนไปตามสภาพแวดล้อม เด็กที่อายุใกล้เคียงกันและเพศเดียวกัน มักจะเล่นเป็นกลุ่มตามความสนใจ

การเปลี่ยนแปลงของการละเล่นเด็ก

1 สภาพแวดล้อม เด็กไทยในแต่ละยุคสมัยจะเจริญเติบโตในสภาพแวดล้อม ที่เปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมือง

2 สภาพครอบครัว ปัจจุบันครอบครัวไทยเป็นครอบครัวเดี่ยว แยกออกจากครอบครัวเดิม เด็กจึงขาดโอกาสที่จะเล่นกับญาติพี่น้องจำนวนมาก ๆ เช่นแต่ก่อน

แง่คิดจากการละเล่นของเด็ก

1 การพัฒนาเด็ก การละเล่นและของเล่นบางอย่างสามารถพัฒนากล้ามเนื้อเฉพาะส่วน ช่วยให้เด็กสามารถใช้วัยวัยได้คล่องแคล่วยิ่งขึ้น เด็กยังมีโอกาสฝึกใช้ความคิด หรือพัฒนาสมองในลักษณะการคาดคะเน การเดาและการใคร่ครวญแก้ปัญหา

2 การละเล่นกับสังคม เด็กจะกำหนดกติกาหรือข้อตกลงในการเล่นร่วมกันเป็นการเล่นที่มีคุณค่าต่อเด็ก เด็กได้เรียนรู้วิธีการอยู่ร่วมกับคนอื่นที่ต้อง “ยอมรับกฎเกณฑ์” ของกลุ่มหรือสังคม

9.2.2 เพลงเด็ก

เพลงร้องเล่น

เพลงร้องเล่นเป็นบทเพลงที่ใช้ถ้อยคำง่ายๆ มีคำสัมผัสคล้องจองเป็นบทเพลงสั้น ๆ ที่ร้องได้ต่อเนื่องเข้าไป ซ้ำมา เนื้อเพลงร้องเล่นมักจะกล่าวถึงธรรมชาติ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่มีความหมายหรือไม่มี ความหมายก็ได้

เพลงล้อ

เด็กๆ มักมีอารมณ์ขัน เมื่อมองเห็นสิ่งที่แตกต่างผิดปกติธรรมดา ก็จะล้อเลียนเป็นการเล่นสนุก ๆ โดยร้องเป็นเพลง

การเปลี่ยนแปลงของเพลงเด็ก

สภาพแวดล้อมและลักษณะของครอบครัวเปลี่ยนไปตามสภาพของสังคม ปัจจุบันเด็กจึงไม่มีโอกาสเล่นร้องเพลงเหมือนเด็กในสมัยก่อน เพลงเด็กได้นำมาใช้ในโรงเรียน ครูจึงแต่งเพลงประกอบบทเรียนโดยเทียบเคียงกับลักษณะของเพลงเด็ก ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นคำสัมผัสคล้องจอง จดจำง่าย เนื้อเพลงกล่าวถึงสิ่งที่จะสอนหรือ สอดแทรกคุณธรรม เช่น การตรงต่อเวลา

9.2.3 ของเล่นของเด็ก

ของเล่นในห้องถื่น

เด็กมีคุณสมบัติพิเศษคือ เป็นคนช่างสังเกต และรู้จักประดิษฐ์วัสดุเป็นของเล่น เด็กรู้จักศึกษา สภาพแวดล้อม และนำมาใช้ประโยชน์ในการเล่น ซึ่งช่วยพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้เป็นอย่างดี

แง่คิดจากของเล่น

1 ลักษณะครอบครัว ของเล่นที่เด็กเล่นสะท้อนให้เห็นฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัว ถ้าพ่อแม่ในชนบท จะประดิษฐ์วัสดุหรือให้เด็กเล่นตามแต่จะมีในธรรมชาติ และสถานที่รอบ ๆ ตัว นำมาเล่นโดดดัดแปลงตกแต่งให้เป็น ของเล่นที่ใช้เล่นได้สนุกสนาน

2 ลักษณะของเล่น โดยทั่วไปของเล่นที่ทำจากวัสดุธรรมชาติที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมของชนบท เป็นของเล่นที่เด็กรู้จักคิดประดิษฐ์สิ่งของต่าง ๆ จากสิ่งของใกล้ตัว ของเล่นบางอย่าง ผู้ใหญ่ทำให้ลูกหลานเล่นกันตามฐานะ ความเป็นอยู่และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว

ตอนที่ 9.3 การละเล่นผู้ใหญ่

9.3.1 เพลงและการละเล่นพื้นบ้าน

ที่มาของการเล่นเพลงและการละเล่นพื้นบ้านเพลงและการละเล่นพื้นบ้านไม่มีกำเนิดชัดเจน ไม่ปรากฏหลักฐานยืนยันกว่าเกิดเมื่อใด นักมนุษยวิทยาสันนิษฐานว่า เพลงและการละเล่นพื้นบ้านมีต้นเค้ามาจากการขับลำนำ การเต้นรำ หรือการร่ายรำในการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงเทพเจ้า และคลี่คลายพัฒนามาเป็นกิจกรรมเพื่อความสนุกสนานและพักผ่อนหย่อนใจ

ลักษณะและประเภทของเพลงพื้นบ้าน

1 เพลงร้องแสดงอารมณ์และความรู้สึกนึกคิด คือ

- 1) เพลงกล่อมเด็ก ใช้ร้องเพื่อให้เด็กนอนหลับ
- 2) เพลงปลอบเด็ก ผู้ใหญ่ร้องเพื่อปลอบหรือหยอกเด็ก
- 3) เพลงปฏิพากย์ เป็นเพลงโต้ตอบชายหญิง ร้องเกี่ยวพาราณี
- 4) เพลงร้องรำพัน เป็นเพลงร้องคนเดียว เนื้อเพลงพรรณนาอารมณ์

2 เพลงประกอบการละเล่น เป็นเพลงร้องประกอบการละเล่นในเทศกาล

3 เพลงประกอบพิธี เป็นเพลงใช้ร้องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ คือ พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิต พิธีกรรมทางศาสนา พิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากิน และพิธีกรรมรักษาโรค

การละเล่นผู้ใหญ่มีบทบาทในการเสริมสร้างความสามัคคี และความร่วมมือกันในกลุ่มชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ชุมชนมีเอกลักษณ์ที่แตกต่างจากชุมชนอื่น

9.3.2 การละเล่นระบำรำฟ้อน

ลักษณะการละเล่นระบำรำฟ้อนของภาคต่าง ๆ

การละเล่นระบำรำฟ้อนของชาวบ้านในแต่ละถิ่นแต่ละภูมิภาคมีลักษณะเฉพาะที่เห็นได้ชัดเจนจากลีลาการร่ายรำ ซึ่งแตกต่างกันตามความนิยมและเอกลักษณ์ของภูมิภาค

ภาคใต้ มีลีลาการร่ายรำที่ฉับไวตามทำนองเพลงและดนตรีของท้องถิ่น

ภาคเหนือ ฟ้อนต่าง ๆ มีลีลาอ่อนช้อย นุ่มนวล

ภาคอีสาน มีรำหรือเซิ้ง 2 แบบ คือ ภูมิภาคอีสานทั่วไปกับอีสานใต้ มีลีลาการเคลื่อนไหวตามท่วงทำนองจังหวะของดนตรีพื้นบ้าน

ภาคกลาง มีรำประกอบการเล่นขับร้องเพลง ใช้เครื่องดนตรีที่หาได้ง่ายนำมาเคาะประกอบเป็นจังหวะ

แง่คิดจากการละเล่นระบำรำฟ้อน

สภาพแวดล้อม กล่าวคือ คนในท้องถิ่นแสดงกิริยาท่าทางการร่ายรำ การเซิ้ง การฟ้อน การเต้น สอดคล้องกับธรรมชาติที่แวดล้อมหรือที่พบเห็น

การประกอบอาชีพ การละเล่นระบำรำฟ้อนในภูมิภาคต่าง ๆ สัมพันธ์กับอาชีพการทำมาหากินของชาวบ้าน

ค่านิยม การร่ำรำของชาวบ้าน สะท้อนถึงค่านิยมของคนในสังคมเกษตรที่มีชีวิตเรียบง่าย ในสภาพแวดล้อมธรรมชาติ

ความเชื่อ การละเล่นระบำรำฟ้อนแสดงถึงความเชื่อของชาวบ้าน ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับอาชีพ ดังเช่นการเล่นทรงซึ่งมีการร่ำรำประกอบ

การเปลี่ยนแปลงของการละเล่นระบำรำฟ้อน

สังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลกระทบต่อวิถีชีวิต รวมทั้งการละเล่นระบำรำฟ้อนด้วยเช่นกัน การละเล่นระบำรำฟ้อนได้แปรสภาพกลายเป็น “การแสดง”

9.3.3 การละเล่นกีฬา

การละเล่นที่ใช้ความสามารถเฉพาะตัว

การเล่นเอาชนะผู้อื่นได้ ผู้เล่นจะต้องฝึกฝนร่างกายให้แข็งแรงมีจิตใจกล้าหาญอดทน และมั่นใจตัวเองพร้อมที่จะเล่นแข่งขันกับคนอื่น การละเล่นกีฬาบางอย่างใช้ผู้เล่นที่มีลักษณะและความสามารถเฉพาะตัว เป็นพิเศษ คือ การเล่นหัวล้านชนกัน

หน่วยที่ 10 :นาฏศิลป์และดนตรีไทย

10.1 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับนาฏศิลป์ไทย

10.1.1 ความหมาย องค์ประกอบ และความสำคัญของนาฏศิลป์ไทย

นาฏศิลป์ หมายถึง การแสดงต่าง ๆ ที่ใช้สรีระร่างกายทางกรีดกรายรำร่า เดินไปตามจังหวะ และทำนองเพลง มีการแสดงเดี่ยว หมู่ หรือแสดงเป็นเรื่อง

องค์ประกอบของนาฏศิลป์ไทย

1.1 การพ่อนรำ

1.2 ดนตรี

1.3 บทประพันธ์หรือวรรณกรรม

ความสำคัญของนาฏศิลป์ไทย

2.1 ความเชื่อ นาฏศิลป์เป็นศาสตร์ที่สัมพันธ์กับความเชื่อของมนุษย์

2.2 การทูล นาฏศิลป์ยังเป็นศาสตร์ที่มนุษย์ใช้ประโยชน์ในการสร้างสรรค์สังคม อาทิ การทูล การผูกสัมพันธ์ไมตรีในชนเผ่าต่าง ๆ

2.3 การบันเทิงและอาชีพ นาฏศิลป์เกี่ยวข้องกับการบันเทิง และอาชีพทุกแขนงอย่างแยกไม่ออก จัดแบ่งหน้าที่กันอย่างมีระบบ

10.1.2 ประเภทของนาฏศิลป์ไทย

หนังใหญ่

การแสดงหนังใหญ่มิมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น ใช้ตัวหนังเป็นส่วนประกอบการแสดง หนังใหญ่ของไทยที่รู้จักกันดีคือ หนังใหญ่วัดขนอน อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

1.1 ลักษณะตัวหนัง ทำจากหนังวัวหรือหนังควายแผ่ตากแห้ง สูง 1 เมตร ถึง 2 เมตร แกะสลักกลุ่เป็นลวดลายงดงาม

1.2 ลักษณะการแสดง การแสดงหนังใหญ่ต้องใช้ศิลปะ หลายแขนงผสมผสาน อาทิ ศิลปะการแสดง คือ ทำเดินเชิดตัวหนัง ศิลปะดนตรีหรือวงปี่พาทย์บรรเลงประกอบ รวมถึงการพากย์เจรจาด้วย

1.3 ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดง ใช้วงปี่พาทย์ประกอบการแสดง มีหลายขนาดตามความต้องการของแต่ละงาน ชาวบ้านทางภาคใต้นิยมการแสดงหนัง “หนังตะลุง”

หุ่นไทย

การเล่นหุ่นเป็นมหรสพของคนไทยที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ลักษณะตัวหุ่น มีลักษณะและขนาดต่างกัน

1. หุ่นใหญ่หรือหุ่นหลวง ตัวหุ่นสูงประมาณ 1 เมตร
2. หุ่นเล็ก มีขนาดเล็ก สูงประมาณ 1 ฟุต
3. หุ่นกระบอก สูงประมาณ 18 – 20 นิ้ว
4. หุ่นละครเล็ก เกิดขึ้นใหม่หลังหุ่นกระบอก สูงประมาณ 1 เมตร

โขน

เป็นนาฏศิลป์ชั้นสูง เป็นมหรสพของหลวง ในสมัยโบราณนิยมแสดงในโอกาสสำคัญ เช่น การต้อนรับแขกเมือง งามสมโภชสำคัญ โขนแสดงตามโอกาสต่าง ๆ แบ่งเป็น 5 ประเภท

1. โขนกลางแปลง
2. โขนโรงนอกหรือโขนนั่งราว
3. โขนหน้าจอ
4. โขนโรงใน
5. โขนฉาก

ละครไทย

1. ละครชาตรี
2. ละครนอก
3. ละครใน
4. ละครตีก๋ออำมรินทร์
5. ละครพันทาง
6. ละครเสภา
7. ละครร้อง
8. ละครพูด
9. ละครสังคีต

นาฏศิลป์พื้นบ้าน

ลิเก เป็นนาฏศิลป์พื้นบ้านอย่างหนึ่งที่นิยมแสดงในหมู่ชาวบ้าน มีศัพท์เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า นาฏดนตรี พัฒนามาจากการสวดสรรเสริญพระเจ้าของศาสนาอิสลาม และเกิดพร้อม ๆ กับลำตัด

10.2 ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับดนตรีไทย

10.2.1 ความหมายและความสำคัญของดนตรีไทย

ความหมาย

ดนตรีไทย หมายถึง รูปแบบของเครื่องดนตรี ลักษณะบทเพลง การร้องเพลงที่เป็นแบบดั้งเดิม ของคนไทย ในวัฒนธรรมไทย

ความสำคัญของดนตรีไทย

1 ความสำคัญในตัวเอง การบ่งชี้ความเป็นชาตินั้น จะสำแดงได้จากวัฒนธรรมของแต่ละชาติ ที่เห็นชัดเจน ได้แก่ ภาษา การแต่งกาย ลักษณะทางกายภาพ ของสิ่งแวดล้อมในชาตินั้น ๆ และดนตรี

2 ความสำคัญต่อศาสตร์ด้านอื่น ๆ นาฏศิลป์ไทย ได้แก่ ระบำรำฟ้อน กีฬาไทย การฟันดาบ ชกมวย มีดนตรีไทยมาประกอบ การแพทย์แผนไทย ใช้ดนตรีไทยช่วยบำบัดโดยฝึกทางกายภาพ ศาสนากับดนตรีเกี่ยวพันกันเสมอ

10.2.2 ประเภทของดนตรีไทย

ดนตรีไทยแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามหน้าที่และลักษณะการบรรเลงของแต่ละเครื่องดนตรี แบ่งออกได้เป็น 4 กลุ่ม คือ

- กลุ่มเครื่องตี
- กลุ่มเครื่องสี
- กลุ่มเครื่องดี
- กลุ่มเครื่องเป่า

การประสมวงดนตรีไทย

เครื่องดนตรีไทยในแต่ละกลุ่มสามารถนำมารวมกัน จัดเป็นวงขนาดต่าง ๆ กัน จัดเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ 3 กลุ่ม วงเครื่องสาย วงมโหรี และวงปี่พาทย์

เพลงไทย

เพลงไทยนั้นมีการแบ่งประเภทได้หลายประเภท

1. เพลงโหมโรง บรรเลงก่อนเพลงอื่น
2. เพลงเถา จะเป็นเพลงที่มีอัตราจังหวะต่อเนื่องกันโดยลัดหล่นกันไป
3. เพลงตับ แบ่งเป็น 2 ชนิด ตับเรื่อง ตับเพลง
4. เพลงหน้าพาทย์ บรรเลงประกอบกิริยาอาการของผู้แสดงโขน ละคร
5. เพลงเดี่ยว เป็นเพลงที่ครูดนตรีได้แต่งขึ้นเป็นพิเศษ
6. เพลงเกี๊ยว การขับร้องและบรรเลงเป็นเอกเทศ
7. เพลงสำเนียงภาษา เพลงที่มีสำเนียงของชาติอื่นหรือนำมาจากชาติอื่น
8. เพลงหางเครื่อง นิยมบรรเลงต่อท้ายการบรรเลงเพลงใหญ่
9. เพลงระบำ ใช้ประกอบการแสดงระบำเป็นชุด ๆ
10. เพลงลา บรรเลงและขับร้องเป็นเพลงสุดท้ายของงานเพื่ออำลา

10.3 นาฏศิลป์และดนตรีไทยในวิถีชีวิต

10.3.1 นาฏศิลป์และดนตรีไทยในวัฒนธรรมไทย

ดนตรีที่เกี่ยวข้องกับบ้าน

การบวชเรียน พิธีบวชถือว่าเป็นพิธีที่สำคัญของไทย ในพิธีบวชขนาดก็จะทำขวัญนาคก่อนการบวช 1 วัน เพื่อสอนในเรื่องต่าง ๆ ใช้ปี่พาทย์ บรรเลงเครื่องคู่ประกอบพิธี

การแต่งงาน ขั้นตอนพิธีการต่าง ๆ ก็จะมีดนตรีไทยเข้าไปเกี่ยวข้อง

การแห่ขันหมาก นิยมใช้แตงวงนำขบวนแห่ขันหมากแต่บรรเลงเพลงไทย

การหลั่งน้ำพระพุทธมนต์ มีการบรรเลงดนตรีไทยประกอบการหลั่งน้ำพระพุทธมนต์

งานศพ ดนตรีไทยและนาฏศิลป์มีบทบาทมาก กล่าวคือ ในการสวดศพชาวบ้านนิยมมีวงดนตรีไทยมา ประโคมเพื่อให้คลายความเศร้า

ดนตรีที่เกี่ยวข้องกับวัด

การเทศน์มหาชาติ เป็นพิธีหนึ่งที่มีความสำคัญ วัดจะจัดเทศน์มหาชาติตามความเชื่อกันว่าปิดประตูนรก เปิดประตูสวรรค์ เมื่อเทศน์มหาชาติจบลง ปี่พาทย์จะบรรเลง เพลงสาธุการ และเพลงกราวรำ แสดงถึงความชื่นชมยินดีที่ได้ประกอบบุญกุศลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ดนตรีไทยและนาฏศิลป์ที่เกี่ยวข้องกับวังหรือในพระราชพิธี

พระราชพิธีโสกันต์ คือ การตัดจุก

พระราชพิธีทรงผนวช เมื่อพระชนมายุถึงกำหนดก็ต้องผนวชเป็นพระภิกษุ

งานพระเมรุ เมื่อพระมหากษัตริย์ พระมเหสี สวรรคต จะมีการทำบุญตามประเพณี ดนตรีไทยก็จะมีส่วนเกี่ยวข้อง

10.3.2 นาฏศิลป์และดนตรีไทยในงานอาชีพ

อาชีพหลักของคนไทย คือ การเกษตร เกษตรกรเป็นกลุ่มที่สร้างสรรค์งานศิลปะให้กับชาติหลายแขนง เมื่อพักจากงานไร่นา ก็จะมาร้องรำทำเพลงพักผ่อนหย่อนใจในปัจจุบันมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับ ดนตรีและนาฏศิลป์หลายอาชีพ

1. อาชีพด้านการแสดง
2. อาชีพครู
3. อาชีพด้านงานประดิษฐ์
4. อาชีพประดิษฐ์หุ่นจำลอง และของจิว
5. ค้าขาย
6. มัคคุเทศก์
7. นักจัดรายการ
8. นักประพันธ์
9. นักวิชาการ

10. นักศิลปะ

11. การสร้างสื่อ

อาชีพต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น เป็นอาชีพที่เป็นของคนไทยสามารถจัดการได้อย่างครบวงจร ตั้งแต่ผลิตวัตถุดิบออกมาเพื่อทำเป็นเครื่องดนตรี มีการเรียนการสอนอาชีพครูดนตรีและนาฏศิลป์ การผลิตสื่อวีดิทัศน์เกี่ยวกับดนตรี และนาฏศิลป์ไทยยังมีทำกันอยู่เสมอ เพื่อเป็นสื่อการสอนให้กับโรงเรียนต่าง ๆ และส่งออกไปยังต่างประเทศ

10.4 แนวโน้มของนาฏศิลป์และดนตรีไทยในสังคมปัจจุบัน

10.4.1 การเรียนการสอนนาฏศิลป์และดนตรีไทย

การเรียนการสอนในโรงเรียน

นอกจากการเรียนการสอนนาฏศิลป์ และดนตรีไทยที่วิทยาลัยนาฏศิลป์ กรมศิลปากรแล้วในโรงเรียนระดับประถมศึกษาก็มีหลักสูตรบังคับที่ต้องเรียนดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทย แต่ในความเป็นจริง บางโรงเรียนมักจะหาครูสอนดนตรีไทยและนาฏศิลป์ไทยไม่ได้ จึงมีผลกระทบทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น เช่น ให้เด็กร้องเพลงตามสมัยนิยม

การเรียนการสอนนอกโรงเรียนนอกจากการเรียนการสอนในโรงเรียน โดยทั่วไปแล้ว ยังมีการศึกษานอกโรงเรียนหรือเป็นการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย การเรียนการสอนทั้งในโรงเรียนและนอกโรงเรียน ส่งเสริมทั้งทางด้านวิชาการและทักษะ รวมทั้งวัฒนธรรมทางด้านดนตรีไทยและนาฏศิลป์

10.4.2 นาฏศิลป์และดนตรีไทยร่วมสมัย

ในปัจจุบันทั้งดนตรีไทยและนาฏศิลป์มีการเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสมัยนิยมแต่รูปแบบเดิมก็ยังคงอยู่แต่มีการเปลี่ยนแปลงประยุกต์ให้เข้าสมัยก็มีหลายรูปแบบ ดนตรีไทยร่วมสมัยมีเด่นอยู่ 3 กลุ่ม คือ เพลงสุนทราภรณ์ เพลงจากวงดนตรีประยุกต์ เพลงลูกทุ่ง

นาฏศิลป์ร่วมสมัย มีผู้คิดการแสดงแนวนาฏศิลป์ร่วมสมัยขึ้นมาในปัจจุบัน จะเห็นได้จากการแสดงของคณะที่มีชื่อเสียงโด่งดังคือ “คณะภัทราวดี” ซึ่งจะเน้นนาฏศิลป์ประยุกต์ นาฏศิลป์ร่วมสมัยดูได้ในหลายอารมณ์ และมีรูปแบบที่หลากหลาย ให้อิสระแก่ผู้คิดสร้างงาน ดนตรีที่ใช้ประกอบการแสดงหลากหลาย ใช้ทั้งดนตรีสากล ดนตรีไทย ดนตรีประยุกต์ รวมทั้งดนตรีไทย และดนตรีสากลเข้าด้วยกัน

หน่วยที่ 11 วรรณกรรมไทย

ตอนที่ 11.1 ข้อพินิจเบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณกรรม

11.1.1 ความหมายของวรรณกรรมและวรรณศิลป์

วรรณกรรมเป็นคำที่แปลมาจากคำ literature มีความหมาย 2 ประการคือ

◆ ความหมายกว้าง หมายถึง งานเขียนทุกประเภท

◆ ความหมายแคบ หมายถึง หนังสือที่แต่งดี มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ มีความหมายเช่นเดียวกับวรรณคดี

วรรณศิลป์ หมายถึง ศิลปะในการประพันธ์วรรณกรรมที่เกิดอารมณ์สะท้อนใจของผู้ประพันธ์ ซึ่งถ่ายทอดความคิด ความรู้สึก ภาพที่เห็น และจินตนาการมาสู่ผู้อ่านด้วยภาษาอันไพเราะงดงามเหมาะสมแก่สารที่จะนำเสนอ

วรรณกรรมไทยเป็นงานศิลปะที่ใช้ภาษาบันทึกประสบการณ์ชีวิต วิถีชีวิต ค่านิยม ความเชื่อ ขนบประเพณีอันเป็นลักษณะประจำชาติ รวมถึงความรู้สึกนึกคิดของคนไทยที่สืบทอดกันต่อๆ มา

ชนชาติใดที่วรรณกรรมเป็นของตนเอง ย่อมแสดงว่าชนชาตินั้นเป็นชาติที่เจริญแล้วเพราะรู้จักใช้ภาษาสร้างสรรค์ผลงานศิลปะ

11.1.2 ปัจจัยที่ส่งผลต่อวรรณกรรม

เหตุการณ์บ้านเมือง วรรณกรรมจะเจริญหรือเสื่อมขึ้นอยู่กับเหตุการณ์บ้านเมืองเป็นสำคัญ ถ้าบ้านเมืองสงบสุขก็มีวรรณกรรมเกิดขึ้นมาก หากเกิดศึกสงครามผู้ประพันธ์ไม่มีเวลาสร้างสรรค์วรรณกรรม และภาวะสงครามมีส่วนทำลายวรรณกรรมด้วย

ภาวะผู้นำ สมัยก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาด ทรงส่งเสริมวรรณกรรมและสนับสนุนผู้ประพันธ์วรรณกรรมก็จะเจริญ และพระมหากษัตริย์ที่ทรงเชี่ยวชาญการประพันธ์ก็จะทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมทำให้วรรณกรรมเจริญโดดเด่นเป็นพิเศษ

อุปกรณ์การผลิตวรรณกรรม ในสมัยก่อนประเทศไทยขาดอุปกรณ์การผลิตวรรณกรรมในยุคแรก ๆ จึงจารึกลงบนแผ่นหิน ต่อมาจึงลงบันทึกลงในใบลานบ้าง ก่อนสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ยังไม่มีพิมพ์ต้องใช้ในการเขียนคัดลอกด้วยมือ เป็นเหตุให้วรรณกรรมมีปริมาณจำกัด เผยแพร่ได้น้อยต่อมาเมื่อมีการพิมพ์เกิดขึ้นวรรณกรรมก็แพร่หลายขึ้น

การศึกษาของทวยราษฎร์ สมัยก่อนการศึกษาจำกัดอยู่กลุ่มคนชั้นสูง ผู้ได้รับการศึกษาเป็นผู้อยู่ในราชสกุล ขุนนางข้าราชการ และพระภิกษุ คนสามัญจะมีโอกาสเรียนรู้ภาษาหนังสือจากพระตามวัด สตรีในครอบครัวคนสามัญ จึงไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือ ในสมัยดังกล่าว ผู้สร้างและผู้เสพวรรณกรรมจึงจำกัดอยู่ในวงแคบ ต่อมาการศึกษาเริ่มแพร่หลายสู่ทวยราษฎร์ ซึ่งค่อย ๆ เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มาสำเร็จได้มีคนเรียนหนังสือทั่วประเทศ ในรัชกาลที่ 7 ทำให้ผู้สร้างวรรณกรรม และผู้อ่านเพิ่มจำนวนมากขึ้น วรรณกรรมจึงแพร่หลาย

อิทธิพลต่างประเทศ อิทธิพลจากต่างประเทศที่เข้าสู่วรรณกรรมไทยในระยะแรก เป็นอิทธิพลจากอินเดีย วรรณคดีพุทธศาสนา และภาษาบาลี สันสกฤต ทำให้เกิดคำใหม่ที่ได้จากการยืมคำในสองภาษานั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์เริ่มได้รับอิทธิพลทางตะวันตก ทำให้เกิดวรรณกรรมรูปแบบใหม่ประเภทนวนิยาย เรื่องสั้น บทละครพูด รวมถึงวรรณกรรมสี่มวอลชน

11.1.3 ประเภทของวรรณกรรม

วรรณกรรมที่บันทึกไว้ด้วยลายลักษณ์อักษร ทั้งวรรณคดีมรดก และวรรณกรรมปัจจุบัน แบ่งเป็นประเภท ดังนี้ ตามลักษณะการประพันธ์ แบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ เป็น ร้อยกรองและร้อยแก้วร้อยกรอง แบ่งตามลักษณะคำประพันธ์ต่าง ๆ คือ ร่าย กาพย์ กลอน โคลง และฉันท์ ร้อยแก้ว ในวรรณกรรมปัจจุบันแบ่งเป็น ประเทืองคดี และ สารคดี

ตามลักษณะเนื้อหาของคำประพันธ์ แบ่งได้ดังนี้

1) วรรณกรรมที่มีเนื้อหาในแนวจรรโลงสังคม จำแนกย่อยได้ดังนี้

วรรณกรรมศาสนาและคำสอน ทางด้านศาสนา เป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อหาจากพุทธศาสนา มีทั้งเรื่อง หลักธรรมคำสอน พุทธประวัติ ด้านคำสอนมีทั้งสุภาสิต คำสอนคนทั่ว ๆ ไป และคำสอนกลุ่มคนเฉพาะเจาะจง

วรรณกรรมเกี่ยวกับประเพณีและพิธีกรรม หมายถึง วรรณกรรมประเภทที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในการประกอบ พิธีและวรรณกรรมที่อธิบายประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ลิลิตโองการแข่งน้ำ พระราชพิธี 12 เดือน

วรรณกรรมเชิงประวัติ หมายถึง วรรณกรรมที่บันทึกเหตุการณ์บ้านเมืองในอดีต รวมถึงวรรณกรรมสุดดี วีรบุรุษ วรรณกรรมขอพระเกียรติ

2) วรรณกรรมที่มีเนื้อหาแนวจรรโลงใจ หมายถึง วรรณกรรมที่มุ่งให้ความบันเทิง เป็นเรื่องสำคัญเนื้อเรื่องสนุก จำแนกย่อยตามลักษณะของเนื้อหาได้ดังนี้

วรรณกรรมนิทานร้อยกรอง เป็นวรรณกรรมที่เนื้อหาเป็นเรื่องนิทานหรือนิยาย หรือเรื่องเล่ากลับมาแต่เดิม หรือผูกเรื่องขึ้นใหม่ ประพันธ์ด้วยร้อยกรอง

วรรณกรรมบทละคร เป็นวรรณกรรมที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อแสดงละครในแบบต่าง ๆ เนื้อเรื่อง ประเภท นิทาน นิยาย เช่นเดียวกับนิทานร้อยกรอง เช่น บทละครใน ละครนอก ละครตึกคำบรรพ์

วรรณกรรมนิราศ เป็นวรรณกรรมบันทึกการเดินทาง กวีมุ่งแสดงอารมณ์ความรู้สึกที่ต้องจากบุคคลอื่นเป็นที่รัก รวมถึงวรรณกรรมที่มีแนวเขียนแบบนิราศโดยกวีมิได้เดินทาง

3) วรรณกรรมปัจจุบัน หมายถึง วรรณกรรมแนวใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก แยกย่อยได้เป็นประเภทบันเทิงคดี สารคดี และบทละครสมัยใหม่ เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา

บันเทิงคดี หมายถึง เรื่องที่แต่งขึ้นไม่ใช่เรื่องจริง แต่อาจนำเค้าเรื่องจริงมาแต่งได้ เรื่องบันเทิงคดีมุ่งสร้างความเพลิดเพลินบันเทิงใจแก่ผู้อ่าน แต่อาจมีแง่คิดมีเรื่องของชีวิตให้ศึกษาได้ บันเทิงคดีสมัยใหม่คือ เรื่องสั้น และนวนิยาย เป็นเรื่องเล่าสมมติทำนองเดียวกับนิยาย นิทานสมัยก่อน แต่มีความสมจริงมากขึ้น นวนิยาย มีองค์ประกอบสำคัญคือ มีแนวคิด โครงเรื่อง ตัวละคร ฉากบทสนทนา บรรยากาศ น้ำเสียง เรื่องสั้น มีองค์ประกอบคล้ายกันแต่จะมีแนวคิดเพียงอย่างเดียว อาจไม่มีโครงเรื่องหรือบทสนทนาก็ได้ มีตัวละครไม่มาก การบรรยายเรื่องใช้ภาษาสั้น กระชับ ในยุคแรก ๆ คนไม่ค่อยเข้าใจเพราะคิดว่านำเรื่องจริงมาเขียน ในสมัยรัชกาลที่ 5 เรื่องสั้นยังไม่สมบูรณ์แบบมากนัก เรื่องสั้นในสมัยรัชกาลที่ 6 มีความสมจริงมากขึ้น และมีลักษณะเป็นไทยมากขึ้น

เรื่องสั้น พัฒนาขึ้นเรื่อยๆ เป็นวรรณกรรมที่ผู้อ่านสนใจเพราะไม่ต้องใช้เวลาอ่านมาก เรื่องสั้นจะเปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในบ้านเมือง มีนักเขียนเรื่องสั้นเกิดขึ้นมากในปัจจุบัน ลักษณะของเรื่องสั้นก็มีความหลากหลายมากขึ้น แนวคิดในเรื่องสั้นมีตั้งแต่ เรื่องรัก ๆ ธรรมดา แนวคิดทางการเมือง ทางมนุษยธรรม มีการประกวดเรื่องสั้น ทำให้คนสนใจเขียนสนใจอ่านมากขึ้น

นวนิยาย เริ่มแรกมีการแปลเรื่องของต่างประเทศ เรื่องที่รู้จักกันดีคือเรื่อง “ความพยาบาท” ที่ “แม่วัน” แปลจากเรื่องของนักประพันธ์สตรีชาวอังกฤษ “แม่วัน” เป็นนามแฝงของ “พระยาสุรินทรราชา” (นกยูง วิเศษกุล) ต่อมา มีการแปลเรื่องอื่นอีกมาก นวนิยายมีพัฒนาการขึ้นโดยลำดับ ถ่ายทอดชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน รวมทั้งความคิดความเชื่อต่าง ๆ ในยุคของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิบัติไม่ถูกต้อง ก็จะมีนวนิยายที่แสดงความคิดเห็นทางการเมืองอย่างรุนแรง บางยุคที่มีผู้นำเผด็จการ นักเขียนไม่สามารถเขียนเกี่ยวกับการเมืองการปกครองได้ ก็มักจะหันไปเขียนเรื่องเบา ๆ ที่ไร้ปัญหา

นอกจากเรื่องสั้นและนวนิยายยังมีกวีนิพนธ์สมัยใหม่ ซึ่งมีทั้งบทกวีที่แสดงอารมณ์และแสดงความคิด กวีนิพนธ์สมัยใหม่จะนิยมเขียนกันเป็นบทเป็นตอนสั้น ๆ ไม่เขียนเรื่องยาวอย่างสมัยก่อนสภาพบ้านเมืองในปัจจุบันทำให้นักเขียนมีเสรีภาพมากขึ้น ประกอบกับมีการให้รางวัลวรรณกรรม ทำให้มีผู้สนใจการเขียนและอ่านวรรณกรรมปัจจุบันมากขึ้น

11.1.4 วรรณกรรมประเภทสารคดี เป็นวรรณกรรมประเภทเรื่องจริงไม่ใช่สมมติแบบบันเทิงคดี วรรณกรรมไทยประเภทสารคดีมีมานานแล้ว แต่มีไม่มาก แบ่งตามประเภทเนื้อหาได้ดังนี้

สารคดีท่องเที่ยว ผู้ประพันธ์จะเล่าประสบการณ์ที่พบเมื่อไปท่องเที่ยวที่ใดที่หนึ่ง ผู้แต่งที่ดีจะเล่าประสบการณ์และค้นคว้าเพิ่มเติมเรียบเรียงให้ผู้อ่าน สารคดีท่องเที่ยวจึงให้ความรู้และความบันเทิงแก่ผู้อ่าน

สารคดีชีวประวัติ เป็นเรื่องของประวัติบุคคล ถ้าเจ้าของประวัติเขียนเองเรียกว่า “อัตชีวประวัติ” เรื่องประวัติบุคคลเป็นเรื่องน่าสนใจ ผู้อ่านได้เห็นการดำเนินชีวิต ความสำเร็จความล้มเหลว ปณิธานในการดำรงชีวิต การอ่านชีวประวัติจะทำให้ผู้อ่านรู้จักไตร่ตรอง เข้าใจชีวิตดีขึ้น

สารคดีประเภทให้ความรู้ สารคดีประเภทนี้มีเป็นจำนวนมากหลายประเภท หลากสาระความรู้ การอ่านสารคดีทำให้เกิดความรอบรู้ ไม่ว่าจะอ่านประเภทใดวรรณกรรมประเภทสื่่อมวลชน ได้แก่ หนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ทั้งรายวัน รายสัปดาห์ รวมถึงนิตยสารซึ่งออกตามเวลา มีทั้งรายสัปดาห์ รายปักษ์ รายเดือน และวารสารของหน่วยงานต่าง ๆ วรรณกรรมประเภทสื่่อมวลชนเริ่มมีในประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นหนังสือพิมพ์รายปักษ์ ที่ชาวต่างประเทศจัดทำขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 4 ก็มีหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ รายปีเพิ่มขึ้นที่น่าสนใจก็คือมีหนังสือของทางราชการชื่อ “ราชกิจจานุเบกษา” มาจนถึงปัจจุบัน วรรณกรรมสื่่อมวลชนพัฒนาขึ้นตามลำดับ ปัจจุบันมีหนังสือพิมพ์เป็นจำนวนมาก รวมทั้งหนังสือพิมพ์เฉพาะเรื่อง เฉพาะกิจ เช่น หนังสือกีฬาฯ ประเภทต่าง ๆ เรื่องสุขภาพ อนามัย การครัว ความรู้ด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่

ปัจจุบันวรรณกรรมสื่่อมวลชนมีจำนวนมากหลากหลาย จนไม่สามารถอ่านได้หมด ผู้อ่านจึงต้องเลือกอ่านเพื่อให้ได้ความรู้ ความคิดที่ถูกต้อง และมีคุณค่า

คำถามท้ายหน่วย

ข้อ 1 วรรณกรรมและวรรณคดี หมายถึงอะไร

ตอบ วรรณกรรม มีความหมาย 2 อย่างคือ

- 1) ความหมายกว้าง หมายถึงงานเขียนทุกประเภท ทุกชนิด
 - 2) ความหมายแคบ หมายถึง งานเขียนที่แต่งดี เป็นงานสร้างสรรค์ ใช้ศิลปะภาษาที่เรียกว่าวรรณศิลป์
- วรรณคดี มีความหมายเช่นเดียวกับ ความหมายแคบของวรรณกรรมในข้อ 2)

ข้อ 2 วรรณศิลป์ มีความหมายและความสำคัญอย่างไร

ตอบ วรรณศิลป์ หมายถึง การใช้ภาษา อย่างมีศิลปะ ในการเรียบเรียงให้เกิดผลทางอารมณ์ มีองค์ประกอบสำคัญ คือ อารมณ์สะท้อนใจ ความนึกคิด จินตนาการ และการแสดงออก โดยใช้ภาษาบรรยายความรู้สึกและอารมณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมแก่เนื้อหา

ข้อ 3 วรรณกรรมจะเจริญ หรือเสื่อมขึ้นอยู่กับอะไร เป็นสำคัญ

ตอบ เหตุการณ์บ้านเมืองนั้นคือ เมื่อใดที่บ้านเมืองสงบสุข ก็จะมีวรรณกรรมเกิดขึ้นหลากหลายประเภท แต่ถ้าบ้านเมืองประสบภัยพิบัติ วรรณกรรมก็สูญหาย

ข้อ 4 วรรณกรรมประเภทนิราศ มีลักษณะอย่างไร และมีประโยชน์อย่างไรบ้าง

ตอบ เป็นวรรณกรรมแสดงอารมณ์และความรู้สึกของกวี คร่ำครวญพรรณนาถึงความระลึกถึงความอาลัยที่จากบ้าน จากหญิงที่รัก เมื่อถึงสถานที่หรือเห็นธรรมชาติต่างๆ ก็นำมาเปรียบเทียบ รำพึงรำพันมีสำนวนนิราศบางลักษณะที่แต่งแทรกในวรรณกรรมประเภทต่างๆ จะใช้สำนวนนิราศเมื่อตัวละครพลัดพรากจากกัน นิราศมีประโยชน์ คือ ทำให้เห็นภาพชีวิต สังคม เศรษฐกิจ ที่เสมือนเป็นบันทึกประสบการณ์ของกวีและสะท้อนถึง ภาษา เหตุการณ์ สถานที่ต่างๆที่กวีบันทึกไว้

ข้อ 5 วรรณกรรมเชิงประวัติ มีประโยชน์อย่างไร

ตอบ เป็นบันทึกข้อมูลต่างๆ ของแต่ละสมัย เป็นแหล่งข้อมูลความรู้ทางวัฒนธรรมและสังคมไทย ทำให้ทราบถึงความเป็นอยู่ของคนและสภาพบ้านเมืองในแต่ละสมัย

หน่วยที่ 12 : สถาปัตยกรรมไทย

12.1 ความเข้าใจเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม

12.1.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสถาปัตยกรรม และประโยชน์ใช้สอย มีดังนี้

สภาพแวดล้อมและแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ ซึ่งจะแตกต่างกันในแต่ละเขตภูมิภาคในด้านรูปลักษณะการใช้วัสดุ และวิธีการก่อสร้าง เช่น จากสิ่งปลูกสร้างในเขตหนาว เขตร้อน ขึ้นที่ราบลุ่ม ชุมชนเมือง จะมีรูปทรงผังเรือน ที่เหมาะสมกับสภาพที่ตั้งอยู่ในอาศัยและใช้สอยได้ดีรวมทั้งแสดงเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น เฉพาะภูมิภาคด้วย ในด้านประโยชน์ใช้สอย มนุษย์สร้างสถาปัตยกรรมเพื่ออยู่อาศัย และทำกิจกรรมต่าง ๆ ใช้ชีวิต (ทางกาย) และทางวัฒนธรรม (ทางใจ จิตวิญญาณ)

12.1.2 คตินิยมในการสร้างสถาปัตยกรรม หรือสิ่งที่พึงปฏิบัติและพึงหลีกเลี่ยงในการก่อสร้าง

เป็นคตินิยมที่ยึดถือสืบต่อกันมาในสังคมหนึ่ง ๆ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการก่อสร้างและใช้สอย คนไทยมีคตินิยม ในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเนื่องเกี่ยวกับการเลือกทำเล การเลือกวัสดุ การวางผัง การวางศิลาฤกษ์ การลงเสาเอก การเลือกวัน เวลา ลงมือก่อสร้าง การกำหนดขนาดสัดส่วน และการยึดถือในเรื่องความงาม

การเลือกทำเล คนไทยนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนตามริมน้ำ สอดคล้องกับวิถีชีวิตเกษตร การอาหารและการคมนาคมสัญจร

การเลือกวัสดุ เลือกใช้ไม้เนื้อดี แข็งแรง ทนทาน ซึ่งเหมาะกับวิธีการก่อสร้างและประโยชน์ใช้สอย มีหลักเกณฑ์ในการเลือกไม้ปลูกเรือน เช่นมีการกำหนดลักษณะเสาที่ดีและไม่ดี

การเลือกฤกษ์ยาม เปิดความเชื่อเกี่ยวกับอิทธิพลของดวงดาวและเทพ ซึ่งกำหนดวันเวลาก่อสร้างเพื่อให้มีช่วงจังหวะ วันเวลาที่เริ่มก่อสร้างให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

การกำหนดทิศทาง เพิ่มความเชื่อเกี่ยวกับทิศและอิทธิพลของลมฟ้าอากาศในการวางผังเรือน ผังศาสนา อาคาร ดังเช่น การประดิษฐานพระพุทธรูปในโบสถ์มักจะหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ตามทิศที่พระพุทธรูปเจ้าทรงผินพระพักตร์ในคราวตรัสรู้ เป็นต้น

การกำหนดสัดส่วน เพิ่มคตินิยมของการหาวัสดุ การใช้สอย ได้สะดวก เหมาะกับประโยชน์และยังให้เกิดความพึงพอใจ โดยจะใช้สัดส่วนมนุษย์ที่สัมพันธ์กับอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างเป็นเกณฑ์
รสนิยมในด้านความงาม เป็นความรู้สึกนึกคิด และค่านิยมด้านความงาม ซึ่งได้รับการกล่อมเกลาในด้านความงามที่ปฏิบัติต่อกันมาจนกลายเป็นนิสัยประจำกลุ่มชน หรือสังคมนั้น ๆ

12.2 สถาปัตยกรรมบ้าน สิ่งก่อสร้าง

ในที่อยู่อาศัยของคนไทยประกอบด้วยเรือนนอน เรือนครัว คุ้มข้าวและรั้ว อาจจะเพิ่มเติมหอนั่ง หอนก หอไม้ ศาลปู่ตาและศาลพระภูมิ โดยทั่วไปนิยมสร้างด้วยไม้และวัสดุธรรมชาติตามที่หาได้ในท้องถิ่น ต่อเมื่อสังคมเปรียบจากสังคมเกษตร มาเป็นสังคมอุตสาหกรรมและบริการ ทำให้ชุมชนเมืองขยายตัวอย่างรวดเร็ว สิ่งก่อสร้างเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยจึงเปลี่ยนไป มักเป็นเรือนหลังเดียว อาจแยกครัวหรือไม่ก็ได้ แต่ยังคงศาลพระภูมิ และทำรั้วบ้าน

เรือนของคนไทยมีแบบแผนนิยมเฉพาะแต่ละถิ่น ดังนี้

เรือนกาแล เป็นเรือนหลังคาจั่ว มักสร้างเป็นเรือนจั่วแฝด ฝั่งเรือนแบบสมมาตรฝาเรือนด้านข้างเคียงผายออก มีหน้าต่างขนาดเล็ก เจาะเฉพาะผาห้องนอน 1 – 4 ช่อง นอกจากนี้ลักษณะเด่น คือ หลังคาตราจั่วติดไม้กาแล เรือนทรงไทย เป็นเรือนหลังคาจั่วและปลายจั่วโค้งขึ้นลมมียอดแหลม ปลายออกแบบตัวเผาฝั่งเรือนรูปสี่เหลี่ยมสมมาตร ฝาเรือนที่นิยมมากเป็นฝาแบบฝาประกน เรือนทรงสัมผัส มีหน้าต่างทุกช่องเสา หน้าต่างสูง กว้าง และนิยมตกแต่งด้วยไม้ลายแกะสลักหรือฉลุไม้สวยงาม

เรือนภาคใต้ แบ่งเป็น 2 แบบ คือ

เรือนไทยพุทธ ซึ่งเป็นเรือนทรงไทย แต่มีขนาดเตี้ยและเล็กกว่าเรือนไทย ไม่นิยมติดบันลุม ฝาสายบัวหรือฝามะกน มีหน้าต่างขนาดเล็ก และใช้ต่อม่อรับเสาเรือน

เรือนไทยมุสลิม มี 3 แบบ คือ แบบทรงจั่ว (แมและ) เรือนทั้งปั้นหยา (สีมะ) และเรือนทรงมนิสา (ฟลามอ) ซึ่งเป็นแบบที่มีลักษณะเด่น หน้าจั่วตกแต่งพิเศษ ยอดจั่วประดับด้วยไม้มากเหลาเป็นลูกแก้ว และปลียอดติดกลางสั่มจั่ว ประดับไม้ฉลุ 2 ข้างเรือนมุสลิมได้มีหน้าต่างเปิดต่อจรดพื้นเรือน และตอนล่างมีลูกกรงกัน

เรือนภาคอีสาน มี 4 แบบ

เรือนไทยโคราช ซึ่งคล้ายเรือนภาคกลาง แต่ไม่ทำสัมผัส บันลุมไม่แหลมสูงไม่มีตัวหงา

เรือนเกย เป็นเรือนสามห้องมีระเปียง ชาน และครัวใน

เรือนแฝด เป็นเรือนโด่งมีจั่ว 2 จั่ว มีฝาคู่มิดชิด มีพื้นที่ใช้สอยแบ่งเป็นห้องนอน พ่อ แม่ ลูกชาย และ ลูกสาว (ห้องสั่ม)

เรือนโง่ง เป็นเรือนโง่ง มีชานเชื่อมและคัวไฟแยกออกต่างหาก

12.2.2 สถาปัตยกรรมวัด แบ่งพื้นที่เป็นเขตพุทธาวาส เป็นที่ของพระศาสนา เขตสังฆาวาส เขตที่พักอาศัยของพระสงฆ์ เขตปรกเป็นเขตที่พระสงฆ์ประกอบกิจวัตรหรือให้ชาวบ้านใช้เป็นที่พักอาศัย สถาปัตยกรรมวัดมีดังนี้

ปราสาท เพิ่มสิ่งก่อสร้างทับต้น หรือเกือบทับต้น สำหรับประดิษฐานพระธาตุหรือสิ่งของสำคัญ ได้รับอิทธิพลทางรูปแบบ จากศาสนสถาน ขอบโบราณ ซึ่งกำหนดให้เพิ่มปราสาทสำหรับประดิษฐานของเทพหรือศิลาตั้งในศาสนาพราหมณ์ คตินิยมในสมัยอยุธยาปราสาทเพิ่มหลักของวัด

เจดีย์ เป็นสิ่งก่อสร้างรูปทรงกรวย มีรูปแบบต่าง ๆ คือแบบระฆังกลม (ได้รับอิทธิพลจากศรีลังกา) แบบเหลี่ยมย่อมุมต่าง ๆ แบบเรือนธาตุ แบบหัวเหลี่ยม และแบบทรงบัวตูมหรือพุ่มข้าวพินธ์

โบสถ์ เป็นอาคารที่ประชุมทำกิจของสงฆ์ มีพระพุทธรูปประดิษฐานเป็นประธาน มีผนังเหลี่ยมผืนผ้าทำมุขหลังคาทำลวดระดับ และต่อลวดระดับออกไปด้านข้าง ตกแต่งด้วยช่อฟ้า รวย และ ลายอง ปัจจุบันเป็นสถาปัตยกรรมที่มีสำคัญเป็นหลักของวัด

วิหาร เป็นอาคารประดิษฐานพระพุทธรูป ภาคเหนือถือคตินิยมว่าเป็นอาคารสำคัญของวัดมีแบบโถง (ไม่ก่อผนัง) และแบบมีผนัง ในภาคกลางเดิมก็คือ คตินิยมเช่นนั้นเหมือนกัน ต่อมาสร้างศาลากลางเปรียญทำหน้าที่แทนปัจจุบันไม่นิยมสร้างวิหาร

ศาลาการเปรียญ เป็นศาลาธรรมหรือโรงธรรม (อิสลามเรียกหอแจก) เป็นที่สำหรับชาวบ้านมาทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์ในวันพระหรือวันสำคัญทางศาสนา เป็นโรงขนาดใหญ่ยกพื้นสูงลดมุขหัวท้าย หลังคาทรงจั่ว หลังคาลาดสี่ด้านให้คลุมต่ำลง และคลุมพื้นที่ซึ่งขยายออกไปรวมจากในช่วงเสาในประธาน

หอกลองและหอรชัง เป็นหอแขวนกลอง ระฆังใช้ตีเวลาบอกเวลาฉันอาหารและลงโบสถ์ สร้างด้วยไม้เป็นหอโล่ง หลังคาจั่วต่อกับลาดรวม หรือหลังคาพรหม พักตร์ต่อยอดแหลม ถ้าสร้างด้วยเครื่องก่อมักทำด้วยทรงหลังคาจั่ว และหลังคาทรงประสาท

หอไตร เป็นหอไว้พระไตรปิฎกและคัมภีร์ อยู่ในเขตพุทธาวาสบ้าง มีขนาดเล็กภาคกลางนิยมปลูกด้วยไม้ลงในสระน้ำ ภาคเหนือนิยมปลูกคล้ายเรือนชั้นสูงหรือคล้ายโบสถ์ลักษณะ 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นตึก ชั้นบนเป็นไม้ เป็นอาหารทรงโรง ตกแต่งด้วยเครื่องลายทองบางแห่งสร้างหอไตรแบบเรือนสามัญทั่วไป

ซุ้มเสมา เป็นซุ้มครอบใบเสมาโดยมีฐานรองรับ (แต่ไม่ปรากฏในภาคเหนือและอีสานโบราณ) เป็นซุ้มแบบหลังคาโค้ง หรือโค้งแหลม คล้ายกิบช้าง กับซุ้มเรือนยอดในสมัยก่อนซุ้มเสมาทำเฉพาะวัดหลวงเท่านั้น

12.2.3 สถาปัตยกรรมวัง เพิ่มสิ่งปลูกสร้างของพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ชั้นสูงในราชธานี ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกับความสำคัญชนชั้นและฐานะของบุคคล ประกอบด้วย

1. พระบรมมหาราชวัง หรือวังหลวง เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ และเป็นศูนย์กลางการปกครอง
2. พระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) และ 3. พระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง)

พระบรมมหาราชวัง แบ่งพื้นที่เป็น

เขตพระราชฐานชั้นนอก เป็นที่ตั้งหน่วยงานเกี่ยวกับพระราชกิจได้แก่ ที่ทำการของข้าราชการสำนัก โรงที่พักของทหาร

เขตพระราชฐานชั้นกลาง เป็นที่ตั้งที่นั่งท้องพระโรงที่เสด็จออกว่าราชการ เป็นสถานที่ประกอบพระราชพิธีและเสด็จออกรับราชทูตที่เข้ามาเจริญราชไมตรี

เขตพระราชฐานชั้นใน เป็นเขตรโถฐานเพราะเป็นที่ประทับส่วนพระองค์ และของอัศรมเหสี พระราชโอรสพระราชธิดา และเป็นที่อยู่ของฝ่ายในที่เป็นผู้หญิง

ลักษณะสถาปัตยกรรมวังสร้างขึ้นด้วยคตินิยมว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นสมมติเทวราช (ธรรมราชา) จึงประทับวิมานที่ตกแต่งประดับประดาอย่างอลังการและวิจิตรงดงาม มีรูปลักษณะพิเศษทั้งการวางผัง และลักษณะรูปทรง ซึ่งถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด และตราไว้เป็นกฎหมายเขียนบาลาว่าคือปึกเป็นเรือนยอด หลังคาชั้นลด บางองค์ยกยอดประสาท ตัดเครื่องประดับเครื่องลายทอง มีนาคสะดุ้ง

ส่วนพระราชวังหน้า และวังหลัง ทำหลังคาตมขแต่ไม่ยกยอดปราสาท ตัดเฉพาะเครื่องประดับแบบบรอยระกา นอกจากนี้สถาปัตยกรรมวังของเจ้าฟ้ากับวังพระองค์เจ้าก็แตกต่างกันด้วย คือ กำแพงวังเจ้าฟ้ามีใบเสมาท้องพระโรงเจ้าฟ้าทำมุขสด 2 ชั้น ส่วนวังพระองค์เจ้าไม่มีใบเสมา และหลังคาท้องพระโรงทำชั้นเดียว

พระราชวัง พระตำหนักวังต่าง ๆ มีการปลูกสร้างตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช และสมัยรัตนโกสินทร์ ในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน สถาปัตยกรรมที่สำคัญส่วนใหญ่เป็นที่แปรพระราชฐานส่วนพระองค์

โดยสรุปลักษณะสถาปัตยกรรมวังมี 3 ลักษณะ

1. แบบประเพณีไทย มีลักษณะเด่นที่รูปทรงหลังคา การวางผัง และการประดับตกแต่งแบ่งได้เป็น
 - หลังคาทรงประสาธ หรือหลังคาทรงมณฑป
 - หลังคาทรงจั่ว มีเครื่องประดับแบบเครื่องลายอง
 - หลังคาทรงจั่วมีเครื่องประดับแบบสามัญ
2. แบบตะวันตก ในระยะแรก (สมัยรัชกาลที่ 5) ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างโดยสถาปนิกชาวอิตาลี ชาวเยอรมัน และชาวอังกฤษ ภายหลังใช้สถาปนิกชาวไทยเป็นอาคารตึกแบบตะวันตก
3. แบบจีนส่วนใหญ่เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างส่วนประกอบของอาคารหรือสถาปัตยกรรมหลัก ยกเว้นพระที่นั่งเวหาส์น์จุฑา ในพระราชวังบางปะอิน มีข้อสังเกตว่าสถาปัตยกรรมจีนนิยมมาใช้ในงานตกแต่งองค์ประกอบอาคารทั้งภายในและภายนอกอาคาร

12.2.4 สถาปัตยกรรมไทยยุคใหม่ เริ่มได้รับความนิยมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 สร้างเป็นพระที่นั่งหลายองค์ ในเขตพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ยิ่งได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง นำไปสร้างวังเจ้านายทั้งในเขตพระนครฝ่ายเหนือหรือฝ่ายใต้ รวมทั้งสร้างเป็นที่ทำการของ รัฐบาล บ้านพักข้าราชการ และตึกแถวร้านค้า สมัยรัชกาลที่ 6 สร้างเป็นโรงเรียน บ้านของคหบดี สถานีรถไฟและตึกแถวร้านค้า นอกจากนี้ยังผสมผสานศิลปะไทยกับศิลปะขอม และศิลปะตะวันตกมากขึ้น ปลายสมัยรัชกาลที่ 7 มีแบบอย่างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ซึ่งเป็นผลงานของสถาปนิกไทย ไปศึกษามาจากต่างประเทศ มีลักษณะเรียบง่ายไม่นิยมประดับประดาลวดลาย

หลังปี พ.ศ. 2525 สถาปัตยกรรมสมัยใหม่คลี่คลายไปมีทั้งสถาปัตยกรรมเชิงอนุรักษ์ และแบบต่าง ๆ หลากหลาย จนเกิดเป็นกระแสสถาปัตยกรรมโพสต์โมเดิร์น ซึ่งมีหลายแนวทาง เช่น แนวสถาปัตยกรรมเก่าของตะวันตก แนวผสมผสาน เน้นความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม แนวอนุรักษ์ไทย เป็นต้น อย่างไรก็ตาม สถาปัตยกรรมแบบประเพณีไทยก็ยังคงอยู่โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมทางศาสนา ซึ่งยังคงเอกลักษณ์ในการกลองอิทธิพลของกระแสโลกสมัยใหม่

หน่วยที่ 13 : ประติมากรรมและจิตรกรรมไทย

ตอนที่ 13.1 ประติมากรรมไทย ลักษณะและรูปแบบของประติมากรรมไทย

ประติมากรรมไทยจัดอยู่ในประเภททัศนศิลป์ เป็นผลงานศิลปะที่เน้นความสำคัญทางคุณค่าความงามสนองต่อจิตใจที่รับรู้ได้จากสายตา การปั้น การแกะสลัก การหล่อ และการประกอบวัสดุให้เกิดสัญลักษณ์ รูปทรงแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะคือ

ลักษณะที่มีพื้นหลังรองรับ ได้แก่ ประติมากรรมนูนต่ำ ประติมากรรมนูนสูง เช่น ลวดลายปูนปั้นประดับตกแต่งสถาปัตยกรรม เจดีย์ หน้าบัน

ลักษณะลอยตัว สามารถมองเห็นได้รอบด้าน เช่น พระพุทธรูป เทวรูป รูปบุคคล รูปสัตว์ รูปสัญลักษณ์ รวมทั้งเครื่องปั้นดินเผาถ้วยชามภาชนะต่าง ๆ

ลักษณะเจาะหรือจมลงในพื้น ได้แก่ รอยพุทธบาท

นอกจากนี้ประติมากรรมยังแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ดังนี้

ประติมากรรมรูปเคารพ เป็นประติมากรรมเพื่อสักการบูชา แบ่งเป็น 2 ประเภท

ประติมากรรมรูปบุคคล พระพุทธรูปเป็นประติมากรรมที่สำคัญที่มีการสร้างสรรค์ตามแบบลักษณะอุดมคติ ตามคติความเชื่อของไทยที่สืบต่อกันมา

ประติมากรรมรูปสัญลักษณ์ เพื่อสักการบูชาเทพ องค์พระพุทธรูป เช่น รอยพระพุทธบาท ธรรมจักรและกวางหมอบ สถาปัตยกรรม เป็นต้น

ประติมากรรมตกแต่ง เป็นภาพนูนสูงและนูนต่ำประดับตกแต่งอยู่หน้าบ้านซุ้มประตูหน้าต่าง ผนัง ระเบียงเพื่อความงามหรือเล่าเรื่องทางศาสนา ภาพเหตุการณ์ และวรรณกรรม

ประติมากรรมเพื่อประโยชน์ใช้สอย เพื่อตอบสนองประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน แบ่งออกเป็นประติมากรรมตกแต่งสิ่งของเครื่องใช้ ประติมากรรมเครื่องมือหัตถกรรมประติมากรรมเครื่องเล่น และประติมากรรมเครื่องตกแต่งชั่วคราว

13.1.2 ประติมากรรมไทยก่อนสมัยใหม่

ประติมากรรมก่อนสมัยใหม่ในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นศิลปะในศาสนา ระยะเวลาได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ลังกา และเขมร จากนั้นจึงพัฒนาจนมีลักษณะเฉพาะของไทย

ประติมากรรมก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 12-19 ส่วนมากเป็นประติมากรรมทางพุทธศาสนา ได้รับอิทธิพลทางศิลปะโดยตรงจากอินเดีย ได้แก่

ประติมากรรมแบบทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12 - 16) เป็นประติมากรรมทางพุทธศาสนารุ่นแรกที่มีลักษณะเฉพาะอย่างเด่นชัด พบทั้งในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้

ประติมากรรมแบบศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 - 18) พบในเขตจังหวัดภาคใต้ของไทย ที่มีความสำคัญและงดงามมาก คือ ประติมากรรมสำริดรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร พบที่อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

ประติมากรรมแบบเขมร (พุทธศตวรรษที่ 16 – 18) เรียกว่าแบบ “ลพบุรี” หรือแบบ “ละโว้” ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบเขมร

ประติมากรรมหลังพุทธศตวรรษที่ 19 ประติมากรรมที่สำคัญได้แก่

ประติมากรรมแบบไทยล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 16 – 21) แบ่งเป็น 2 ยุค คือ

ประติมากรรมแบบล้านนารุ่นต้น พระพุทธรูปมีลักษณะคล้ายรูปอินเดียรราชวงศ์पालา และแบบสุโขทัยยุคแรก เนื่องจากพบที่เมืองเชียงแสนเป็นจำนวนมาก จึงเรียกว่า แบบเชียงแสนรุ่นแรก หรือสิ่งหนึ่ง ต่อมาพบว่ามี การสร้างพระพุทธรูปลักษณะนี้ทางเขตภาคเหนือทั่วไปจึงเรียกว่า แบบล้านนารุ่นต้น

ประติมากรรมแบบล้านนารุ่นหลัง เป็นงานศิลปกรรมที่ผสมผสานรูปแบบศิลปะสุโขทัยกับแบบสมนาเช่น พระพุทธสิหิงค์ ในพระที่นั่งพุทไธสวรรย์ พิพิธภัณฑ์แห่งชาติพระนคร

ประติมากรรมไทยแบบสุโขทัย แบ่งเป็น 4 แบบ คือ

ประติมากรรมสุโขทัยหมวดวัดตระกวม เรียกตามลักษณะพุทธรูปที่ขุดพบที่วัดตระกวมเมืองเก่าสุโขทัย มีลักษณะคล้ายพระพุทธรูปแบบล้านนารุ่นต้น

ประติมากรรมสุโขทัยหมวดใหญ่ ลักษณะพุทธรูปมีความอ่อนช้อยงดงามมีชีวิตชีวา นับเป็น “ยุคทอง” ของศิลปะสุโขทัย

ประติมากรรมหมวดพระพุทธรุชินราช พัฒนาจากศิลปะสุโขทัยหมวดใหญ่มีความประณีตมากขึ้น จนดู เหมือนมีระเบียบกฎเกณฑ์ที่ชัดเจน

ประติมากรรมสุโขทัยหมวดวัดกำแพง ภายหลังที่สุโขทัยถูกผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยาใน พ.ศ. 1981 แล้ว ยังมีการสร้างงานศิลปกรรมแบบสุโขทัย โดยเฉพาะที่เมืองกำแพงเพชร

ประติมากรรมแบบอยุธยา ประติมากรรมแบบอยุธยามีมาก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยา สืบเนื่องจาก ศิลปะแบบทวารวดี ยุคปลาย เรียกว่า แบบอู่ทองรุ่นแรก ในยุคต่อมาเปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นแบบอู่ทอง รุ่น 2 พระพุทธรูปสำคัญ คือพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่วัดพนัญเชิง อยุธยาประติมากรรมแบบอยุธยาอย่างแท้จริงปรากฏ ขึ้นตั้งแต่รัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034 – 2072) ประติมากรรมรูปเคารพหรือพระพุทธรูปเป็น ประติมากรรมแบบอยุธยาที่สำคัญที่สุด

ประติมากรรมสมัยรัตนโกสินทร์ งานประติมากรรมในรัชกาลที่ 1 และ 2 ยังคงสืบเนื่องจากสมัยอยุธยา และเนื่องจากภาวะบ้านเมืองที่ยังไม่สงบทำให้มีการสร้างประติมากรรมไม่มากนัก จนถึงในสมัยรัชกาลที่ 3 อิทธิพล ศิลปะแบบจีน และตะวันตกทำให้ศิลปกรรมแบบประเพณีที่สืบต่อกันมา เริ่มปรับเปลี่ยนแนวทางใหม่ ๆ ทั้งด้าน ความคิด การใช้วัสดุ และรูปแบบที่แตกต่างจากเดิม มีการสร้างประติมากรรมเพื่อสนองวัตถุประสงค์อื่น นอกเหนือจากพุทธศาสนา เช่น ประติมากรรมเหมือนจริง เพื่อเป็นอนุสรณ์หรืออนุสาวรีย์ประติมากรรมตกแต่ง อาคารสถานที่บ้านเรือน ตลอดจนการสร้างประติมากรรมเป็นพาณิชย์ศิลป์ ดังปัจจุบัน

13.1.3 ประติมากรรมสมัยใหม่

ประติมากรรมสมัยใหม่ที่สำคัญมีดังนี้

อนุสาวรีย์และรูปเหมือน การปั้นรูปบุคคลแบบเหมือนจริงเริ่มมีขึ้นในรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 เป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างอนุสาวรีย์ และรูปเหมือนในเวลาต่อมา ศาสตราจารย์ศิลป์ พีระศรี มีบทบาทสำคัญในวงการศิลปะสมัยใหม่ของไทย และการวางฐานการศึกษาด้านศิลปะสมัยใหม่

ประติมากรรมพระพุทธรูปตามแนวทางสมัยใหม่ ลักษณะของพระพุทธรูปยุคสมัยใหม่เหมือนมนุษย์จริงต่างจากแบบดั้งเดิมที่เป็น “อุดมคติ” เช่น พระศรีศากยทศพลญาณ ประธานพุทธมณฑลสุพรรณบุรี ประดิษฐาน ณ พุทธมณฑล จ.นครปฐม ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรีออกแบบโดยได้แรงบันดาลใจจากพระพุทธรูปลีลาศิลปะสุโขทัย แต่ปรับใหม่มีลักษณะสมจริง ผสมผสานกับความงดงามตามอุดมคติของไทย

ประติมากรรมสมัยใหม่ เป็นงานทัศนศิลป์ที่สนองต่อความต้องการอย่างกว้างขวาง ไม่เน้นเฉพาะงานทางด้านศาสนา แนวคิดด้านศิลปะถ่ายทอดข้ามวัฒนธรรมทำให้เกิดรูปแบบและการใช้วัสดุที่หลากหลายตามจินตนาการ สร้างสรรค์ที่เป็นอิสระของศิลปิน

ตอนที่ 13.2 จิตรกรรมในประเทศไทย

13.2.1 ลักษณะและรูปแบบของจิตรกรรมไทย

จิตรกรรม คือ งานศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ด้วยการใช้อุปกรณ์วาดรูปร่าง รูปทรง เป็นลายเส้น ระบายสีบนพื้นผิววัสดุต่าง ๆ

จิตรกรรมแบบประเพณีส่วนใหญ่เขียนด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ภาพเขียนในองค์พระปรางค์และพระสถูปเจดีย์ หรือเขียนบนผนังถ้ำ โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ และพระราชวัง รวมเรียกว่า “จิตรกรรมฝาผนัง” เขียนวาดในสมุดกระดาษเรียกว่า “สมุดภาพ” หากเขียนบนพื้นผ้า เรียกว่า “พระมณู”

การเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง เขียนได้หลายวิธี ได้แก่ แบบสีฝุ่น แบบปูนเปียก และแบบขี้ผึ้งผสมน้ำมัน วิธีการเขียน เริ่มตั้งแต่การเตรียมพื้นผิวผนังที่จะเขียน การทำแบบโครงสร้าง การเขียนภาพ โดยใช้อุปกรณ์ คือ พู่กัน และสี

เนื้อหาในจิตรกรรมไทยแบบประเพณีประเภทบอกเล่าเรื่องราว ส่วนใหญ่เป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา มีลักษณะที่แสดงความหมายด้วยตัวเอง เช่น ภาพลวดลาย ต้นไม้ใบไม้ภาพบุคคล เป็นต้น การเขียนภาพเป็นแบบ “อุดมคติ” แต่ก็ “สมจริง” หรือ “เหมือนจริง” ด้วยงานจิตรกรรมไทยประเพณีมักจะแสดงภาพ 2 มิติ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งแต่ราวรัชกาลที่ 3 ช่างไทยได้รับอิทธิพลจากงานเขียนภาพตะวันตกซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาพทิวทัศน์ จึงปรับเปลี่ยนการเขียนภาพจิตรกรรมแบบประเพณีเป็นแบบ 3 มิติ เมื่อสังคมไทยรับวัฒนธรรมสมัยใหม่แบบตะวันตกมากขึ้น เกิดความนิยมเขียนภาพแนวตะวันตกที่เรียกว่า แบบ “เหมือนจริง หรือสำจนิยม (Realism) แบบ “นามธรรม” (Abstract) “อิมเพรสชันนิสม์” (Impressionism) เอกเพรสชันนิสม์ (Epressionism) และคิวบิสม์ (Cebiom)

3.2.2 จิตรกรรมไทยแบบประเพณีในยุคต่าง ๆ

จิตรกรรมไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ศิลปะการเขียนภาพสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย เขียนภาพสัตว์ เช่น ช้าง ปลา วัว ภาพคน ภาพฝ่ามือ เขียนด้วยสีแดง ดำขาว

จิตรกรรมไทยสมัยสุโขทัย มีทั้งภาพเขียนสีและภาพจำหลักลายเส้น เช่นที่ผนังมณฑป วัดศรีชุม อำเภอเมืองเก่า และที่ซุ้มเจดีย์วัดในวัดเจดีย์เจ็ดแถว อ.ศรีสัชนาลัย จ.สุโขทัย เป็นระยะต้น ๆ ของการเขียนภาพจิตรกรรมแบบประเพณีของไทย

จิตรกรรมไทยสมัยอยุธยา ราวครึ่งหลังพุทธศตวรรษที่ 19 ต่อเนื่องเข้าสู่สมัยอยุธยาการเขียนภาพแสดงลักษณะแบบประเพณีอย่างแท้จริง สะท้อนให้เห็นศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระพุทธศาสนาและมีมือช่างไทยพัฒนาสู่จุดสูงสุดในเชิงศิลปะจิตรกรรมฝาผนังสมัยต้นอยุธยา พบในกรุงพระปราสาทเป็นส่วนใหญ่ ในสมัยต่อมาเขียนภาพประดับผนังพระอุโบสถและพระวิหาร นิยมเขียนภาพพุทธประวัติ อดีตพระพุทเจ้า เทพชุมนุมและชาวบ้าน

จิตรกรรมในสมัยธนบุรี งานจิตรกรรมสำคัญ คือสมุดภาพภาพเรื่องไตรภูมิ

จิตรกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ มีลักษณะสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีความนิยมศิลปะแบบจีนในงานจิตรกรรมฝาผนัง ทั้งในรูปแบบ เนื้อหา และเทคนิคการเขียนภาพเรียกว่า “ศิลปะในพระราชนิยม” การปรับเปลี่ยนรูปแบบจิตรกรรมไทยแบบประเพณี มีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้า ๆ ทั้งรูปแบบเนื้อหา และเทคนิคการเขียนภาพ การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อสังคมปรับตัววัฒนธรรมตะวันตก จึงมีการสร้างสรรค์งานจิตรกรรมแบบประเพณี ด้านเทคนิค วิธีการ และแนวคิดใหม่ตามทรรศนะคติของศิลปินอย่างไม่เคยปรากฏในงานจิตรกรรมไทยแบบประเพณี

13.2.3 จิตรกรรมไทยสมัยใหม่

เมื่อทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 กระแสวัฒนธรรมตะวันตกไหลบ่าเข้าสู่สังคมโลก ก่อเกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ รวมถึงศิลปกรรมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา งานศิลปะตะวันตกได้รับความนิยมมากขึ้น ช่างเขียนภาพจากตะวันตกหลายคนเดินทางมาทำงานในเมืองไทย สร้างผลงานไว้มากมาย ตั้งแต่สงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา แนวการเขียนภาพของศิลปินไทย เป็นแนว “อิมเพรสชันนิสซึม” (Impressionism) และสำนึกนิยมหรือเหมือนจริง (Realism) ยุคคิวบิซึม (Cubism) ในประเทศไทยเริ่มต้นประมาณ พ.ศ. 2499

ในช่วง พ.ศ. 2506 งานจิตรกรรมแนวนามธรรมได้รับความนิยม หลังจากนั้นศิลปินได้สร้างผลงานในแนวทางที่ตนสนใจและเชี่ยวชาญ ทั้งรูปแบบใหม่และการย้อนกลับสู่แนวทางที่เคยเขียนกันมา ทำให้แนวทางการสร้างงานจิตรกรรมไทยสมัยใหม่ มีความหลากหลายและเป็นอิสระ ศิลปะสมัยใหม่ดำเนินไปควบคู่กับงานแสดงศิลปะ และการจัดนิทรรศการในหอศิลป์ซึ่งเป็นเวทีสำหรับศิลปินได้แสดงผลงาน

ตอนที่ 13.3 คุณค่าของประติมากรรมและจิตรกรรมไทย

13.3.1 คุณค่าประติมากรรมและจิตรกรรมไทยด้านศิลปะ

คุณค่าของศิลปกรรมมิได้จำกัดเพียงความงดงามที่ผู้ชมได้พบเห็นและสัมผัส ยังสะท้อนถึงแรงบันดาลใจและพัฒนาการในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมไทย แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าประติมากรรมและจิตรกรรมไทยในทุกวันนี้ ขำรุ่ด สูญหาย และเสื่อมสลายไปเนื่องจากสภาพธรรมชาติการลักลอบโจรกรรม เก็บงำใช้เป็นส่วนตัว และส่งออก ไปต่างประเทศ จึงมีข้อจำกัดในการศึกษาความงดงามและงานศิลปะของประติมากรรมและจิตรกรรมไทย

13.3.2 คุณค่าของประติมากรรม และจิตรกรรมไทยด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดี

เราสามารถศึกษาร่องรอยของอดีตได้จากงานศิลปกรรมทั้งประติมากรรมและจิตรกรรมในฐานะหลักฐาน สำคัญที่บ่งบอกถึงความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญา ความรู้ การใช้เทคโนโลยี ด้านวัตถุประสงค์ ข่างผู้สร้างผลงาน การใช้ประโยชน์ ความต้องการของสังคม และจากเนื้อหาบอกเล่าในงานศิลปกรรมนั้น ๆ โดยตรงเนื้อหาจากงาน ประติมากรรมและจิตรกรรมถ่ายทอดเรื่องราวเหตุการณ์ในยุคสมัยที่สร้างผลงาน เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประเภทหนึ่งเช่นเดียวกับการศึกษาพัฒนาการทางด้านศิลปะ ช่วยให้เราเข้าใจถึงการถ่ายทอด การรับอิทธิพล ระหว่างวัฒนธรรมงานจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ มีการเขียนภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นภาพประกอบ และภาพเล่าเรื่องโดยตรง เช่น ภาพพงศาวดาร พระราชพิธี กิจกรรมหรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ภาพ การเดินทางไปนมัสการสถานที่สำคัญทางศาสนา ภาพแสดงการละเล่น งานมหรสพ งานรื่นเริง งานเทศกาล งาน ประเพณี ชีวิตประจำวัน โดยจะถ่ายทอดจากภาพที่เกิดขึ้นจริงในยุคสมัยที่เขียนนั้น ดังนั้นจึงช่วยให้ทราบและ เข้าใจภาพอดีตที่อาจจะไม่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรแนวความคิดการสร้างประติมากรรมอนุสาวรีย์แพร่หลายในยุค สมัยใหม่ เป็นรูปที่แตกต่างจากสมัยดั้งเดิมที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา แต่สร้างขึ้นเพื่อระลึกถึงบุคคล เช่น พระบรม ราชอนุสาวรีย์พระราชนุสาวรีย์ อนุสาวรีย์บุคคลสำคัญ และอนุสาวรีย์เพื่อการระลึกถึงเหตุการณ์สำคัญเช่น อนุสาวรีย์ ประชาธิปไตย อนุสาวรีย์พิทักษ์รัฐธรรมนูญ อนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิ การสร้างประติมากรรมอนุสาวรีย์ทั้ง ระดับชาติ ท้องถิ่น และทุกจังหวัดเป็นการบอกเล่าเรื่องราวในระดับชาติและระดับท้องถิ่น การชื่นชมในงาน ประติมากรรม และจิตรกรรม จึงมิได้จำกัดเพียงด้านศิลปะ หรือความศรัทธาในศาสนาเท่านั้น หากยังอำนวย คุณประโยชน์ให้เราเข้าใจอดีตได้ชัดเจนขึ้นด้วย

13.3.3 คุณค่าของประติมากรรมและจิตรกรรมไทยในด้านความเชื่อและศาสนา

คติความเชื่อในศาสนาถ่ายทอดเป็นรูปธรรมให้เห็นได้จากงานประติมากรรมและจิตรกรรมทั้ง ประติมากรรมรูปเคารพ ประติมากรรมสัญลักษณ์ ประติมากรรมเล่าเรื่อง และจิตรกรรม มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนา และวรรณกรรมสำคัญ ก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เป็นเครื่องเตือนสติให้คนได้กระทำความดี และปฏิบัติตามหลัก คำสอนทางศาสนา

ศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธ เผยแพร่เข้ามาในสังคมไทยเป็นระยะเวลาชานาน เมื่อผสมผสานกับคติความเชื่อ ดั้งเดิม ได้ก่อให้เกิดงานประติมากรรมที่มีลักษณะเฉพาะ เช่น รูปพระพินสับดี ภาพแกะสลักในผนังถ้ำพระโพธิสัตว์ จ.สระบุรี เมื่อความศรัทธาในพระพุทธศาสนาแพร่หลายอย่างกว้างขวาง การสร้างประติมากรรมเพื่อเป็นการ

สักการบูชาและเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจจำนวนมาก ได้แก่ พระพุทธรูป งานประติมากรรมและจิตรกรรมไทยแต่ละยุคสมัยจึงสะท้อนถึงความเชื่อและศรัทธาของยุคสมัยนั้น ๆ ด้วย

คำถามท้ายหน่วย

ข้อ 1 ประติมากรรม มีลักษณะอย่างไร

ตอบ มีลักษณะเป็นทัศนศิลป์ ที่มองเห็นได้ 3 ลักษณะ คือ มีพื้นหลังรองรับ ซึ่งมองเห็นได้ 2 แบบคือ

1) มองเห็นด้านหน้าด้านเดียว คือประติมากรรมนูนต่ำที่มีความตื้นลึก สูงต่ำ จากพื้นหลังเล็กน้อย เช่น ลวดลายปูนปั้นประดับเจดีย์

2) มองเห็นได้ 3 ด้าน คือ ด้านหน้าและด้านข้างสองด้านเป็นประติมากรรม นูนลอยขึ้นจากพื้น เช่น ลายปูนปั้นประดับหน้าบัน

มีลักษณะลอยตัว มองเห็นได้รอบด้าน เช่น พระพุทธรูป

ลักษณะ เจาะ หรือจมลงในพื้น เช่น รอยพระพุทธรูป

ข้อ 2 ประติมากรรมไทยก่อนสมัยใหม่ เกี่ยวข้องกับ ศิลปะในศาสนาใช่หรือไม่ และได้รับอิทธิพลจากชาติใด

ตอบ ใช่ ได้แก่ประติมากรรมรูปเคารพ เช่น พระพุทธรูป เทวรูป ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย ลังกา และ เขมร

ข้อ 3 ประติมากรรมไทยสมัยใหม่ เริ่มมีในสมัยใด

ตอบ เริ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อเนื่องถึงรัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นยุคสมัยของการปรับตัวสู่ความทันสมัยที่มีชาติตะวันตกเป็นต้นแบบ ต่อมาได้พัฒนาตามอิทธิพลของการศึกษาศิลปกรรมสมัยใหม่ในระบบการศึกษา ซึ่งมี ศาสตราจารย์ ศิลป์ พีระศรี เป็นหลักสำคัญ

ข้อ 4 จิตรกรรมคืออะไร

ตอบ จิตรกรรม คือ งานศิลปกรรมที่สร้างสรรค์ ด้วยการวาด ระบายสี บนพื้นผิววัสดุต่างๆ

ข้อ 5 จิตรกรรมไทยแบบประเพณี ยุคก่อนสมัยใหม่มีลักษณะอย่างไร

ตอบ เป็นจิตรกรรมไทยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งเขียนตาม เฝิงผา และผนังถ้ำ ต่อมาได้รับอิทธิพลศาสนาพุทธจาก อินเดียและลังกาได้รับอิทธิพลจากจิตรกรรมทางพุทธศาสนา นำมาผสมผสานกับลวดลายแบบท้องถิ่น มีการพัฒนา จนเป็นจิตรกรรมไทยแบบประเพณีในยุคสุโขทัย อโยธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์

ข้อ 6 จิตรกรรมไทยแบบประเพณี มีการปรับเปลี่ยนอย่างไรบ้าง

ตอบ สมัยต้นรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 3 มี การใช้เทคนิควิธีการ แบบจีนในการเขียนภาพ เรียกว่า ศิลปะในพระราชนิยม นอกจากนี้ได้นำเทคนิควิธีการ แบบตะวันตกมาผสมผสานกับการเขียนภาพ เช่น เขียนภาพ ในมุมมองจากด้านบน การเขียนภาพแบบ สามมิติ การระบายสีภาพท้องฟ้าการใช้สีที่กลมกลืน ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีการเขียนภาพเพื่อสื่อเรื่องราวจากเนื้อหาและรูปแบบที่เหมือนจริง การเขียนในรูปลักษณะแบบอินเดีย การเขียนภาพประกอบที่แสดงถึงเหตุการณ์ในท้องถิ่น เช่น ประเพณี การละเล่นมหรสพ

ข้อ 7 ประติมากรรมและจิตรกรรมไทย มีคุณค่าในด้านใด

ตอบ มีคุณค่าในด้านศิลปะ คือความงดงามและความสามารถเชิงช่างในระดับต่างๆ (ช่างหลวง ช่างพระ ช่างสามัญชน) ซึ่งแสดงออก ถึงเทคนิควิธีการ รสนิยม จารีตประเพณี ความคิด ความเชื่อ และอิทธิพลทางศิลปะของชาติต่างๆ ที่แพร่หลายเข้าสู่สังคมไทยในแต่ละยุคสมัยมีคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ทำให้เราเข้าใจวัตถุประสงค์การสร้าง ผู้อุปถัมภ์ ช่างผู้สร้างผลงาน การใช้ประโยชน์ ความต้องการของสังคม และจากเนื้อหาที่บอกเล่า ความคิด ความเชื่อ ภูมิปัญญา ความรู้ การใช้เทคโนโลยีตามอิทธิพลของ เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมในแต่ละยุคสมัย มีคุณค่าด้านความเชื่อและศาสนา แสดงให้เห็นถึงความเชื่อในเรื่องเหนือธรรมชาติ ภูตผี พิธีกรรมในวิถีชีวิตของคนไทย นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึง แนวคิดเกี่ยวกับศาสนา เช่น คติความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาล ลัทธิ เทวราช ฯลฯ

หน่วยที่ 14 : งานช่างไทย

ตอนที่ 14.1 ข้อพินิจเบื้องต้นเกี่ยวกับงานช่างไทย

14.1.1 หน้าที่ของช่างไทย

สังคมไทยแต่ดั้งเดิมเป็นสังคมเกษตร ผู้คนทั้งหลายดำรงชีวิตตามสภาพแวดล้อมที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คือ ทำนา ทำไร่ ทำสวน ล่าสัตว์จับสัตว์ มีการสร้างเครื่องมือเครื่องใช้เองในครัวเรือน และชุมชน ตามความรู้ความสามารถที่ถ่ายทอดต่อกันมา การทำเครื่องมือเครื่องใช้ในแต่ละท้องถิ่นแต่ละชุมชนมักมีผู้ที่มีฝีมือ ความชำนาญพิเศษอยู่เสมอ บุคคลเหล่านี้ได้รับการยกย่องว่าเป็น “ช่าง” ซึ่งหมายถึง ผู้ทำงานที่ใช้ฝีมือเป็นบริการแก่ผู้อื่น

ช่างมีหน้าที่ทำงานให้แก่ส่วนต่าง ๆ ดังนี้

ทำงานช่างสำหรับใช้ในครัวเรือนอย่างเพียงพอ ส่วนที่เหลือใช้นำไปแลกเปลี่ยนหรือจำหน่าย

ทำงานช่างให้แก่ชุมชนที่อยู่อาศัย โดยมีช่างฝีมือต่าง ๆ มาทำงานร่วมกัน ช่างฝีมือเหล่านี้มีทั้งที่เป็นชาวบ้านธรรมดา และช่างที่เป็นพระสงฆ์

ทำงานช่างให้แก่บ้านเมือง ได้แก่ ช่างพื้นบ้านที่ถูกเกณฑ์จากทางราชการ และ ช่างหลวงซึ่งทำงานอยู่ตามปกติ ในกรมช่างหลวงต่าง ๆ ช่างทั้งสองพวกได้ทำงานร่วมกันให้แก่หลวง คือ งานของพระราชสำนัก และงานสาธารณะของบ้านเมือง

14.1.2 ประเภทของช่าง ช่างในสังคมไทยทั้งช่างพื้นบ้านและช่างหลวง อาจจำแนกประเภทของช่างตามลักษณะของงานช่างที่ทำได้ 2 ประเภท คือ

ช่างประเภททำของใช้ ได้แก่ ช่างที่ทำการของเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันโดยทั่วไปเรียกว่า ช่างฝีมือบ้าง ช่างหัตถกรรมบ้าง และเรียกผลงานช่างงานหัตถกรรม เพราะเป็นงานที่ทำด้วยฝีมือและมือหากสามารถสร้างสรรค์งานให้สวยงามมีคุณค่าทางสุนทรียภาพ เรียกว่า “ช่างหัตถศิลป์” และเรียกผลงานช่างว่า งานศิลปะหัตถกรรม เช่น ช่างทำเครื่องปั้นดินเผา ช่างทำเครื่องจักรสาน

ช่างประเภททำของชม ได้แก่ ช่างที่มีความสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่เน้นความสวยงามควรค่าแก่การเป็นของชมมากกว่าของใช้สอยในชีวิตประจำวัน คือใช้ในโอกาสสำคัญ ในพิธีการ และการตกแต่งเรียกว่า ช่างประณีตศิลป์ และเรียกผลงานว่า งานประณีตศิลป์ เช่น ช่างมุก ช่างทอง ช่างถม ช่างประณีตศิลป์ และช่างวิจิตรศิลป์ มีคำเรียกแต่ก่อนมาอีกอย่างว่า “ช่างสิบ” หรือ ช่างศิลป์ ปัจจุบันเรียกว่า ศิลปิน

14.1.3 องค์ประกอบของสถาบันช่าง ดังนี้

ช่าง คือ บุคคลผู้มีความรู้ ความสามารถในการสร้างสรรค์งานช่างต่าง ๆ ทำสิ่งของเพื่อใช้ประโยชน์

วิชาการช่าง คือ ความรู้ที่ช่างแต่ละคนต้องเรียนรู้และฝึกฝนทั้งภาคทฤษฎีและการปฏิบัติจนเชี่ยวชาญนำไปใช้ทำงานช่างได้อย่างดี

ขนบนิยมของช่าง คือ แบบอย่างและแนวทางสำหรับการเรียนรู้ในการทำงานช่างประเภทต่าง ๆ

ผลงานช่าง คือ สิ่งที่ช่างสร้างขึ้นตามความต้องการของผู้ใช้ในชีวิตประจำวันและด้วยคติความเชื่อ

สกุลช่าง คือ ระเบียบ แบบแผนอย่างเป็นระบบในหมู่ของช่าง แต่ละกลุ่มแต่ละพวก ซึ่งมีการสืบทอด และส่งต่อให้แก่กันในแต่ละสกุลช่าง โดยการฝึกหัดเรียนรู้กันในครอบครัว หรือ ในชุมชนฝ่ายสถาบันพระศาสนาที่มีวัด เป็นศูนย์กลางแห่งศิลปะวิทยา

ตอนที่ 14.2 งานช่างพื้นบ้าน

14.2.1 ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่องานช่างพื้นบ้าน มีดังนี้

1. สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ
2. สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม

ซึ่งมีผลต่อการเลือกใช้วัสดุที่มีอยู่ในชุมชนที่ช่างสามารถจัดหามาใช้ทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ การประดิษฐ์รูปแบบและการสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับชนบประเพณี ความเชื่อ และวิถีชีวิตหากปัจจัยเหล่านี้เปลี่ยนแปลงไปย่อมมีผลกระทบต่องานช่างพื้นบ้านด้วย

14.2.2 ลักษณะเอกลักษณ์ของงานช่างพื้นบ้าน เป็นงานที่มีรูปแบบ รูปทรงเรียบง่ายเน้นประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก เป็นผลงานที่สร้างขึ้นจากการเรียนรู้และการสังเกตที่จะนำวัสดุที่มีอยู่รอบตัวในท้องถิ่นใช้ประโยชน์ รวมทั้งเป็นงานที่สืบทอดต่อกันมาด้วยการฝึกหัดสั่งสมประสบการณ์ที่สำคัญคือถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่ไม่ปรากฏนามของช่างแต่อย่างใด

14.2.3 ประเภทของงานช่างพื้นบ้านและประโยชน์ใช้สอย เนื่องจากงานช่างพื้นบ้านสร้างด้วยวัสดุชนิดต่าง ๆ ที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น และทำขึ้นเพื่อใช้ประโยชน์ได้อย่างหลากหลาย การแบ่งประเภทของช่างพื้นบ้านจึงยากแก่การที่จำแนกลงไปให้ชัดเจน การแบ่งตามวิธีการผลิต เป็นวิธีการแบ่งที่เข้าใจได้ง่ายโดยแบ่งเป็น เครื่องปั้นดินเผา สิ่งทอ งานแกะสลัก เครื่องโลหะ เครื่องจักรสานสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ภาพเขียน งานประติมากรรม งานเครื่องกระดาศ งานประเภทเบ็ดเตล็ด ที่ไม่อาจจัดเข้าในประเภทได้ชัดเจน

14.2.4 คุณค่าและค่านิยมของงานช่างพื้นบ้าน งานช่างพื้นบ้านนอกจากมีคุณค่าใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันอย่างดีแล้ว ยังมีคุณค่าในทางสุนทรียภาพ เป็นงานศิลปะหัตถกรรม ที่มีความสำคัญต่อวิถีการดำรงชีวิตของผู้คน และเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของสังคม

ตอนที่ 14.3 งานช่างหลวง

14.3.1 กรมช่างหลวง คือ หน่วยงานที่มีหน้าที่ทำงานช่างของหลวงในสังกัดที่ช่างอยู่ในสังกัดเป็นจำนวนมาก พวกหนึ่งเป็นผู้ถวายตัวเข้ารับราชการ อีกพวกหนึ่งเป็นผู้ที่ถูกเกณฑ์ เข้ามารับราชการแต่เป็นผู้ที่มีความรู้ทางช่าง จึงได้รับมอบหมายหน้าที่ให้ทำงาน กับช่างหลวงพวกแรก กลุ่มช่างหลวงที่มีมาแต่โบราณได้แก่ กรมช่างทหาร ในกรมช่างมหาดเล็กและกรมช่างสิบหมู่

14.3.2 กรมช่างสิบหมู่ งานช่างสิบหมู่ เป็นกรมช่างหลวงที่มีช่างประเภทต่าง ๆ รวมอยู่ในกรมหลายประเภท ที่มาของชื่อกรมช่างสิบหมู่มาจากคำว่า “ช่างสิบ” หรือ “ช่างศิลป์” มิได้มีความหมายว่ามีเพียงสิบประเภท งานช่างสิบหมู่ซึ่งมีมาแต่สมัยอยุธยา จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ประกอบด้วย ช่างประเภทต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น เขียน ปั้น ช่างแกะ ช่างสลัก ช่างกลึง ช่างหุ่น ช่างบุ ช่างปูน ช่างรัก เป็นต้น

ตอนที่ 14.4 การทะนุบำรุงงานช่างไทย

14.4.1 การส่งเสริมให้ความรู้และจัดแสดงเผยแพร่ผลงานช่างไทย เป็นวิธีการทะนุบำรุงงานช่างไทยสำหรับได้ใช้ประโยชน์และดำรงรักษาคุณค่างานช่างไว้พร้อมกัน การส่งเสริมเช่นที่ได้ดำเนินการสืบมา เช่น ในรัชกาลที่ 5 โปรดให้มีการส่งเสริมความรู้เกี่ยวกับการผลิตไหมในภาคอีสาน ทำให้กิจการผลิตผ้าไหมในภาคอีสานก้าวหน้าขึ้น การส่งเสริมให้ชาวบ้านผลิตงานศิลปหัตถกรรมเป็นอุตสาหกรรมด้วย การแนะนำให้พัฒนารูปแบบใหม่ ๆ สำหรับจำหน่ายในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม การอนุรักษ์สืบทอดงานประณีตศิลป์ ซึ่งมีอยู่ในพระบรมราชวัง ตามพระราชดำริในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อถ่ายทอดความรู้วิชาช่างประดิษฐ์ของสตรีและนำไปประกอบอาชีพได้ด้วย

14.4.2 การสืบทอดงานช่างไทยจากช่างพื้นบ้านสู่ช่างหลวง ช่างฝีมือที่มีอยู่ตามพื้นบ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ในอดีตได้มีโอกาสเข้ามาทำงานช่างของหลวง โดยการถวายตัวและการเกณฑ์เข้ารับราชการในกรมช่างหลวง ปัจจุบันมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถได้อนุรักษ์และสืบทอดศิลปหัตถกรรมไทย โดยให้ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในงานช่างมาถ่ายทอด ความรู้แก่นักเรียน ศิลปอาชีพพิเศษ ซึ่งทรงคัดเลือกมาจากราษฎรชาวบ้านในทุกภูมิภาคเพื่อธำรงรักษางานช่างประณีตศิลป์ และเพิ่มรายได้แก่เกษตรกรในอนาคต

14.4.3 ความเปลี่ยนแปลงและแนวโน้มของงานช่างไทย สภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลกระทบต่องานช่างไทยทั้งงานพื้นบ้านและงานช่วงประณีตศิลป์ งานช่างไทยจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของบรรพบุรุษที่ควรได้รับการส่งเสริมสืบทอดให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงและความเป็นไปทางสังคมด้วย

หน่วยที่ 15 : แนวการพัฒนาบนวิถีไทย

ตอนที่ 15.1 นิยามศัพท์คำว่า วิถีไทย การพัฒนา

15.1.1 ความหมายของคำว่า วิถีไทย

คำว่า วิถีไทย มาจากคำศัพท์ วิถี (สาย แนว ถนน หรือทาง) ประกอบคำว่า ไทย คำศัพท์ วิถีไทยจึงมีความหมายว่า แนวทางความเป็นไทย มีความหมายโดยนัยคือ การดำรงชีวิตของผู้คนในสังคมไทย ตลอดจนการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานวัฒนธรรมไทย ที่ปรับเปลี่ยนได้อย่างเหมาะสมกับสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงสมัย

วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละสังคม บนพื้นฐานวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

15.1.2 ความหมายของคำว่า การพัฒนา

พัฒนา แปลตามศัพท์ว่า การทำให้เจริญ เมื่อใช้ในที่กว้างประกอบกับคำว่า ประเทศเป็นการพัฒนาประเทศ หมายถึง การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความก้าวหน้าไปในทางที่เจริญทำให้บ้านเมืองอยู่อย่างสงบ เกิดความมั่นคง คนที่อยู่ในเขตการปกครองนั้นมีความสุขในระเบียบสังคมที่ดี เนื่องจากการพัฒนาประเทศเป็นงานใหญ่มากและกว้างจึงต้องพัฒนาไปพร้อมกัน ด้วยความกลมกลืนทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

ตอนที่ 15.2 สรุปการพัฒนาในศตวรรษกว่าที่ผ่านมา

15.2.1 การพัฒนาในสมัยรัชกาลที่ 5 ถึง พ.ศ. 2475

การพัฒนาในช่วงนี้เป็นช่วงที่ไทยต้องเผชิญหน้ากับการแผ่อำนาจของจักรวรรดินิยมตะวันตก การคุกคามเป็นไปอย่างเข้มข้น และลดในสมัยรัชกาลที่ 6 ต่อมาผู้นำไทยในสมัยนี้ตระหนักดีว่า นอกจากการดำเนินนโยบายต่างประเทศที่ปรับให้ยืดหยุ่นเข้ากับภาวะการณ์กดดันจากมหาอำนาจแล้ว การปรับปรุงบ้านเมืองให้ทันสมัยเป็นอีกวิถีทางหนึ่งที่สำคัญยิ่ง เพราะประเทศจักรวรรดิพัฒนามักเข้ายึดครองประเทศอื่นเป็นอาณานิคม เมื่อมาผสมกับการขาดประสิทธิภาพของระบบไพร่และหน่วยราชการ ตลอดจนถึงการที่คนรุ่นใหม่ได้เรียนรู้วิทยาการตะวันตก ทำให้ก่อเกิดการปฏิรูปบ้านเมืองให้เป็นสมัยใหม่ โดยมีวิธีการพัฒนาที่มีลักษณะเด่น 3 ประการคือ

การดำเนินงานในแนวการเดินสายกลาง สร้างความก้าวหน้าโดยใช้ยุทธวิธีปรับปรุงสร้างสรรค์สิ่งที่เป็น และมีประโยชน์ต่อบ้านเมือง ให้เกิดผลกระทบต่อขุนนาง ไพร่บ้าน และพลเมืองให้น้อยที่สุด ถ้าการเปลี่ยนแปลงมีผลกระทบต่อขุนนางราษฎรจำนวนมาก รัฐจะค่อย ๆ ทำ

การผสมผสานวิธีการแบบตะวันตกให้เข้ากับพื้นฐานวัฒนธรรมไทย แม้ว่าการปรับปรุงบ้านเมืองจะมุ่งปฏิรูปตามคติตะวันตกเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของมหาอำนาจตะวันตกตามเกณฑ์วัดความเจริญก้าวหน้าหรือตามมาตรฐานที่ตะวันตกคุ้นเคย แต่ผู้นำไทยโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ ทรงให้ความสำคัญแก่วิทยาการไทยและนำมาดัดแปลงประยุกต์ใช้ในการปฏิรูปบ้านเมือง ทรงสนับสนุนให้ศึกษาระบบต่างๆ ของสังคมไทยให้เข้าใจก่อนที่จะเรียนรู้วิทยาการตะวันตก เพื่อจะได้เลือกสรรรักษาทั้งที่ดีให้คงอยู่ ปรับปรุงเฉพาะสิ่งที่จำเป็น เลือกรับวัฒนธรรมตะวันตก และสิ่งที่มีประโยชน์ต่อบ้านเมือง

การเน้นยุทธวิธีสร้างความสงบและความมั่นคงภายในประเทศ มากกว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลในช่วงสมัยนี้มีจุดมุ่งหมายหลักคือ ต่อต้านการคุกคามของจักรวรรดินิยม และรักษาเอกราชของชาติ จึงมุ่งปรับปรุงบ้านเมืองให้เข้มแข็ง มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

ผลของการพัฒนาได้ก่อผลที่กว้างขวางต่อทั้งการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ และสังคม ในช่วงสมัยนั้น

การเมืองการปกครอง เกิดรัฐชาติไทย ได้รับแนวคิดการเมืองตะวันตก ประชาธิปไตยสังคมนิยม แต่ประชาธิปไตยมีกระแสที่แรงและเด่นกว่า ส่วนผลที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ การเกิดระบบราชการสมัยใหม่แบบตะวันตก บนพื้นฐานของระบบกระทรวง ทบวง กรม

เศรษฐกิจ เปลี่ยนเข้าสู่ระบบทุนนิยม ซึ่งได้พัฒนาขึ้นมา

สังคม เปลี่ยนแปลงเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ เฉพาะในสังคมเมือง ยังมีได้ลงลึกไปถึงชนบท หมู่บ้าน

การพัฒนาในช่วงสมัยนี้ได้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจในปลายรัชกาลที่ 6 และในรัชกาลที่ 7 จนเป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตยในวันที่ 24 มิถุนายน 2475

15.2.2 การพัฒนาประเทศ พ.ศ. 2473-2500

การพัฒนาประเทศในช่วงนี้เป็นเสี้ยวศตวรรษของการเริ่มแรกของระบอบประชาธิปไตยในสังคมไทย ผู้นำประเทศส่วนใหญ่มาจากคณะราษฎร ที่ปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงการปกครองและใช้แนวนโยบาย บริษัทประเทศในแนวชาตินิยม โดยเฉพาะจอมพล ป.พิบูลสงคราม ผู้ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีหลายสมัย รวมเวลาแล้วนาน 15 ปี (แบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก พ.ศ. 2481-2491) และช่วงที่สอง พ.ศ. 2491-2500 ทั้ง 2 ช่วงนี้เป็นนายกรัฐมนตรีรวมกัน 8 สมัย) ส่วนปัจจัยที่กำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศ นั้นมี 4 ประการได้แก่

การสร้างความปลอดภัยให้แก่ผู้ทำใหม่ในระบอบประชาธิปไตยเพื่อจะได้เข้ามาควบคุมอำนาจบริหารประเทศ ความรู้สึกชาตินิยมในผู้นำสมัยนี้ที่ต้องการพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าตามแบบอย่างของประเทศตะวันตกที่ได้เห็นมา

การลดบทบาทและอิทธิพลของอังกฤษ-ฝรั่งเศสในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพราะทั้ง 2 ประเทศต่างก็มีปัญหาทางเศรษฐกิจและการเมืองในประเทศของตนที่ต้องแก้ไขจากผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 (พ.ศ. 2457-2461) และสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก (พ.ศ. 2472-2475) ทำให้เกิดช่องว่างทางอำนาจชั้นในภูมิภาค และเป็นผู้นำไทยพยายามแสวงหาผลประโยชน์ทางการเมืองด้วยการขยายดินแดนและเขตอิทธิพล

การเพิ่มบทบาทและอิทธิพลของญี่ปุ่นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 รวมทั้งอิทธิพลของคอมมิวนิสต์ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2

อิทธิพลญี่ปุ่น : ชาตินิยม การเน้นเรื่องทหาร คอมมิวนิสต์ : ต่อต้านสิทธินี้ สหรัฐอเมริกา เริ่มแผ่อำนาจเข้ามา
วิธีการปรับปรุงพัฒนาบ้านเมือง มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

1. การใช้สิทธิชาตินิยมในการกำหนดนโยบายทางเศรษฐกิจ และการเมือง

2. การใช้อำนาจบังคับค่อนข้างสูง ลักษณะเป็นเผด็จการที่อิงประชาธิปไตยเศรษฐกิจ

3. อิทธิพลอารยธรรมตะวันตก เริ่มปรากฏมากขึ้นในวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมเมือง

- การเมืองการปกครอง เปลี่ยนแปลงมาปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย ซึ่งอยู่ในช่วงการทดลอง ค้นหา ยังห่างไกลจากสาระจิตวิญญาณ การปฏิบัติจริงตามแนวคิดการเมืองการปกครอง

- เศรษฐกิจ เกิดทุนนิยมโดยรัฐ ตั้งรัฐวิสาหกิจ จำนวนมากที่ไม่ประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้ตั้งใจไว้ ในการขจัดอิทธิพลของนายทุนต่างชาติ และทำให้ไทยพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจผลที่เกิดขึ้นนั้นนายทุนไทยเชื่อสายเงินคงมีบทบาทเป็นพลวัต ยิ่งในเศรษฐกิจไทยสืบต่อมาที่สำคัญก็คือได้ส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์โยงโยขยายกว้างและซับซ้อนยิ่งขึ้นตามการเติบโตขยายตัวของเศรษฐกิจ

- สังคม – วัฒนธรรม เริ่มเกิดสภาพการเป็นตะวันตก หรือ Western Micatorin ในวิถีชีวิตทางสังคมเมือง

15.2.3 การพัฒนาประเทศในด้านทศวรรษ พ.ศ. 2500 - พ.ศ. 2544

เป็นช่วงสมัยที่มีแนวทางและวิธีการพัฒนาแตกต่างจาก 2 สมัยแรกอยู่มาก ทำให้เกิด Westernization รวมทั้งก่อให้เกิด 3604 _ การเปลี่ยนแปลงอย่างมากในทุก ๆ ด้านในสังคม นักวิชาการบางคนเรียกว่า “สมัยพัฒนา” เพราะเริ่มพัฒนาประเทศโดยมีแผนพัฒนาฯ ที่กำหนดใช้เป็นแนวทางในการดำเนินงาน ซึ่งเป็นวิธีที่ใช้กันอยู่มาจนถึงทุกวันนี้

ปัจจัยเร่งรัดให้ต้องพัฒนาประเทศมี 3 ประการ ได้แก่

1. ความต้องการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญก้าวหน้า พ้นจากสภาพความด้อยพัฒนา
2. ความหวั่นเกรงภัยคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2
3. การขยายตัวของระบบทุนนิยมโลกในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่มีทุนจากสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำ

ในด้านอุดมการณ์และยุทธศาสตร์การพัฒนา ด้วยความเชื่อหลัก 3 ประการ คือ

พัฒนานิยม มุ่งพัฒนาประเทศให้ทันสมัยให้มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจในอัตราสูงส่งเสริมการค้าเสรี การลงทุนต่างชาติ การกู้เงิน และซื้อเทคโนโลยีต่างประเทศ การส่งเสริมการลงทุนขนาดใหญ่ การส่งออก

บริโภคนิยม ส่งเสริมให้ผู้คนในสังคมใช้จ่ายสินค้าอุปโภค บริโภคให้มาก ๆ เพื่อกระตุ้นการเติบโตขยายตัวของเศรษฐกิจ

ความมั่นคงนิยม เป็นการควบคุมสังคมโดยรวมทั้งในด้านระบบการเมือง การบริหารการศึกษา และด้านเศรษฐกิจให้สงบเรียบร้อย มีเสถียรภาพ เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นแก่นักลงทุนต่างชาติ

ผลการพัฒนาใน 4 ทศวรรษที่ผ่านมาภายใต้แผนพัฒนาฯ 8 ฉบับ ได้ก่อผลทั้งในด้านบวกและลบต่อสังคมไทย ดังนี้
ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก มีความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุได้รับวิทยาการเทคโนโลยีใหม่ ๆ และความทันสมัยหลากหลายด้าน

ผลการพัฒนาได้ก่อให้เกิดปัญหาทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมมากมายหลายประการ ตั้งแต่การกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรมยิ่งแก่ชนชั้นล่าง การล่มสลายของสังคมหมู่บ้าน ความเลื่อมล้ำ แปรกแยกระหว่าง

สังคมเมือง-สังคมชนบท ปัญหาครอบครัว การปัญหาเด็กด้อยโอกาส เยาวชนสตรี ปัญหาเรื่องคุณภาพชีวิตการเป็น วัตถุนิยมที่เพิ่มทวีมากขึ้น การมีชีวิตที่สับสนเคร่งเครียด การเสื่อมลงของจริยธรรม ค่านิยมที่ดี การขาดความสมดุล ระหว่างวัฒนธรรมและวัฒนธรรมตะวันตกที่เริ่มเข้ามา การพึ่งพาเทคโนโลยีและทุนต่างประเทศ ตลอดจนถึงความ เสื่อมโทรมทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ตอนที่ 15.3 การพัฒนาที่ยั่งยืน

15.3.1 แนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง

เป็นปรัชญาการพัฒนาที่ใช้ได้ตั้งแต่ระดับครอบครัวถึงระดับประเทศ เป็นการดำเนินไปในทางสายกลาง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล เพื่อให้เกิดความพอเพียงที่เป็นสุข การพึ่งตนเองได้ และการปรับตัวให้สอดคล้อง กับสภาพการณ์ความเปลี่ยนแปลงจากโลกภายนอก เป็นการพัฒนามนวิถึไทย ความผาสุกสภาพที่ยั่งยืน การ ดำเนินการตามทฤษฎีใหม่เพื่อไปสู่เป้าหมาย ความเป็นอยู่ที่พอเพียง

การพัฒนา มี 3 ขั้นตอน

ขั้นที่ 1 การจัดสรรที่ทำกินและที่อยู่อาศัยเพื่อไปสู่ความพอเพียงเลี้ยงตนเองได้บนพื้นฐานความประหยัด

ขั้นที่ 2 การรวมพลังของชุมชนในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ เพื่อการผลิต การตลาดการจัดการ รวมถึงด้าน สวัสดิการ การศึกษา และการพัฒนาสังคมในชุมชน

ขั้นที่ 3 ความร่วมมือของกลุ่มหรือสหกรณ์ในชุมชนกับภายนอก เป็นการสร้างเครือข่าย กลุ่มอาชีพ และ ขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลาย โดยประสานความร่วมมือกับภาคธุรกิจ ภาคองค์การพัฒนาเอกชน และ ภาครัฐราชการ ในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการข่าวสารข้อมูล

15.3.2 แนวทางการพัฒนาแบบยั่งยืน

เป็นแนวคิดของวิธีการพัฒนาที่ก่อเกิดขึ้นตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เป็นการพัฒนาที่เน้นความ สมดุลระหว่างสิ่งแวดล้อม ความเป็นธรรมทางเศรษฐกิจ การให้ออกาสประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ทางการเมือง และการมีสังคมที่เกื้อกูลสมานฉันท์

หลักการพัฒนาแบบยั่งยืน มีองค์ประกอบสำคัญ 5 ประการ ดังนี้

ผลิตภาพการผลิต (Productivity) การพัฒนาจะต้องสร้างผลผลิตอย่างต่อเนื่อง มีเสถียรภาพประชาชน ต้องได้รับการพัฒนาทักษะ ความรู้ ความสามารถ เพื่อเพิ่มพูนประสิทธิภาพการทำงาน รวมทั้งมีส่วนร่วมเต็มที่ใน การสร้างรายได้และการจ้างงาน

ความเสมอภาค (Equity) ประชาชนควรมีโอกาสเท่าเทียมกันและสร้างความเท่าเทียมทางการพัฒนาด้วย การกระจายรายได้ กระจายอำนาจทางเศรษฐกิจ สู่ภูมิภาคและท้องถิ่น กระจายความเจริญสู่ต่างจังหวัด กระจาย อำนาจทางการเมืองและการบริหาร กระจายโอกาสทางการศึกษาให้กว้างขวางทั่วประเทศ และคืนการศึกษาให้แก่ ประเทศ

ความยั่งยืน (Sustainability) ปลูกฝังสร้างความสำเร็จการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทรัพยากรธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน และน้ำ รวมทั้งมีมาตรการดำเนินการอย่างจริงจังเป็นรูปธรรม เพื่อสร้างโอกาสความเท่าเทียมกันในการใช้ ทรัพยากรเชิงอนุรักษ์ มิใช่เพียงคนรุ่นนี้เท่านั้น แต่ถึงรุ่นลูกหลานในอนาคตด้วย

การให้อำนาจแก่ประชาชน การพัฒนาองคตยประชาชนและโดยชุมชนอันหลากหลายไม่ใช่เพียงเพื่อ ประชาชนเท่านั้น หากแต่ประชาชนต้องมีส่วนร่วมเต็มที่ในการตัดสินใจและการบริการต่าง ๆ ที่จะให้ชีวิตมี หลักประกันแก่พวกเขา สิทธิชุมชนและประชาธิปไตยจึงเป็นมิติที่สำคัญยิ่ง

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local wisdom) องค์ความรู้ท้องถิ่นจะต้องได้รับการส่งเสริมพัฒนาวัฒนธรรมชุมชน ได้รับการเชิดชู ตลอดจนจนถึงจุดแข็งที่ดิงามได้รับการสืบสานต่อเนื่อง และหากว่าการประยุกต์ความรู้เทคโนโลยี เป็นไปอย่างเหมาะสมสอดคล้องกับภูมิปัญญาประเทศแล้วภูมิปัญญาไทยแล้วก็จะได้ “ภูมิปัญญาไทย”

คำถามท้ายหน่วย

ข้อ 1 วิถีไทย วิถีชีวิตมีความหมายอย่างไร

ตอบ วิถีไทย หมายความว่า แนวทางความเป็นไทย ส่วนวิถีชีวิต หมายความว่า ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของผู้คนในแต่ละสังคมบนพื้นฐานทางวัฒนธรรมของสังคมนั้นๆ

ข้อ 2 การพัฒนา หมายความว่าอย่างไร

ตอบ การกระทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความก้าวหน้าไปในทางที่เจริญ ทำให้บ้านเมืองอยู่อย่างสงบ เกิดความมั่นคง คนที่อยู่ในเขตการปกครองนั้นมีความสุขในระเบียบสังคมที่ดี

ข้อ 3 การพัฒนาในวิถีไทยมีความเป็นมาอย่างไร ให้สรุปโดยสังเขป

ตอบ แบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ

1) การพัฒนาในสมัยรัชกาลที่ 5 -พ.ศ. 2475 มีลักษณะเด่น คือ เดินสายกลาง ผสานวัฒนธรรมไทยกับวัฒนธรรมตะวันตก และใช้ยุทธวิธีสร้างความสงบและความมั่นคงภายในประเทศ

2) การพัฒนา ใน พ.ศ. 2475-2500 มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตย โดยคณะราษฎร มีแนวนโยบายการบริหาร แบบชาตินิยม

3) การพัฒนาต้นทศวรรษ 2500 – 2544 มีลักษณะการพัฒนาแบบตะวันตกอย่างเต็มที่

ข้อ 4 การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นอย่างไร

ตอบ เป็นแนวคิดของการพัฒนาที่มีมาตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เป็นการพัฒนาที่เน้นความสมดุลระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม การพัฒนาแบบพึ่งตนเอง การพัฒนาแนวพุทธ การพัฒนาเกษตรธรรมชาติ วนเกษตร เกษตรผสมผสาน